

**Isamaa
ajaloovihik
2011**

Kes tulistas ltn. Kuperjanovit?

Riik kinkis 2008. Eesti koolidele võltsitud Vabadussõja kaardi

Kol-ltn J. Soodla hakkas 1938. kindral J. Laidonerile vastu

Kurkse katastroof – õnnetus või tragöödia?

ENSV VABAKÄIGUVANGID JA VALVURID

1948 -Kuperjanovi poeg tegutseb ?

A.Sirk–mahavaikitud Eesti rahva märter

Suur kombinaator– L.Ritt

Metsavend major V.Pedak

**Miks alustas riik 1923. J.Kuperjanovi vastast
kampaaniat?**

Kiri EV presidendile



J.Kuperjanovi 116. sünniaastapäevale pühendatud ajaloo konverents 8.10.10.



1. Ltn. J.Kuperjanovi teeneterist

2. Pime ajaloolane Aldo Kals tutvumas JK ristiga (O.Teder)



4. J.Pertmann ettekandel

3. Ü.Adamson – SKO liige



5. KV ÜÕA ülem kolonel A.Ermus



6. KL Tartu maleva pealik Ü.Vomm



7. Kuperjanovi pataljoni ülem major M.Allikas 8. „Tartu vaim“ Jaan Muna



9. Kuuste kooli direktor R.Härmoja 10. Uut raamatut tutvustas ajaloolane U.Salo (lk.)

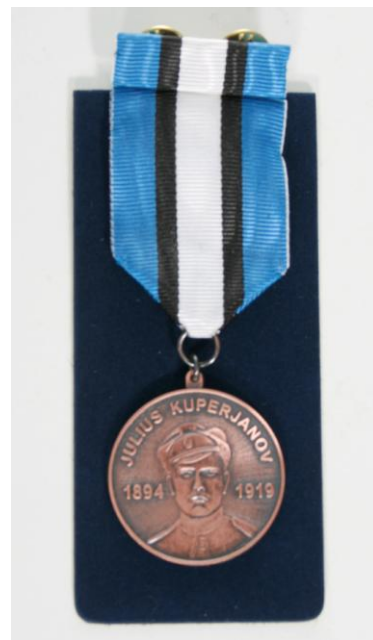


11. Vas.ül: Haaslava kooli huvijuht T.Kirm
12. Par: U.Josia näitab Tartu sambaõhkijaid
13. All: O.Teder näitab ltn. J.Kuperjanovi teeneteristi nr.2, mis annetati postuumselt kol.-ltn. J.Soodlale.



Fotol JKSeltsi taasasutajad
unistavad. Vasakult
A.Kuperjanov, M.Raig, O.Teder
2009 suvel Pangodis.

Alumisel fotol JKSeltsi taasasutamise koosolek 23.12.2009.: vasakult A.Kuperjanov, P.Raig, M.Raig, U.Salo, teised asutajad: H.Nummert, A.Uus, U.-V.Lamp, H.Kuur, R.Härmoja, M.Linnamägi, O.Teder, A.Teder, J.Algus, A.Tõnisson, V.Kuperjanov, A.Aren, I.Olveti, D.Tops, H.Piirimäe, K.Mark, S.Sova, L.Raud, P.Sõrmus, H.Kortspärn.



Ltn. J.Kuperjanovi medal

Isamaa ajaloo vihik 2011

J.Kuperjanovi Seltsi väljaanne.

Koduleht: www.kuperjanov.ee

E-mail: olev@kuperjanov.ee tlf. 51-16-183, kirjad: Tartu Sõpruse 5-41

<u>Sissejuhatus</u>	<u>Lk.</u>
J.Kuperjanovi 116.sünniaastapäeva ajalookonverentsi pildialbum	2
J.Kuperjanovi Seltsi asutamise pildialbum	4
JKSeltsi pöördumine	5
Kol.-ltn J.Soodla hakkas 1938. kindral J.Laidonerile vastu. O.Teder	6
Asutati ltn. J.Kuperjanovi teeneterist ja medal	10
Kes taastasid 1972. J.Kuperjanovi nime hauaplaadil. H.Kruuv	11
Kuperjanovi poeg andis endast märku? H.Kortspärn	12
Kurkse katastroof – õnnetus või tragöödia? J.Algus	13
Lalli talust. T.Kirm	26
Luuletus „Aeg“. L.Tamp. Suur kombinaator L.Ritt. T.Kirm	31
Kus on Kikka lahingu mälestusmärk? O.Teder	37
Me olime kõik kas vabakäiguvangid või valvurid. M.Arold	40
Üleminek eesti piirivalvele. L.Kurs	45
A.Sirk – mahavaikitud Eesti rahva märter. K.Mänd	46
Riik võltsis Vabadussõja kaarti	61
Pöördumine EV presidendi poole. JKS	62
Metsavend major V.Pedak. U.Jõgi	64
Eesti meel Vene ajal. Kuperjanovi pataljoni taasasutamine. J.Algus	65
Luuletus. L.Tamp. Kes tulistas ltn. Kuperjanovit?. O.Teder	68
<u>Ajalookonverents „J.Kuperjanov 116“</u>	<u>75</u>

Tere, hea lugeja!

Ajakiri, mille avasid, pühendab ennast Sinu teenimisele, viib Sind aatelise eestlase nimelise Seltsi tegemistesse, jutustab Sulle mõned lood Sinu rahva ühest parimast pojast, kelle elatud aastate number jäi küll tillukeseks, kuid teod mõõtmatus suureks. Lugeda saad ka teistest põnevatest sündmustest meie riigi okkalises ajaloos, mis kipub meil ununema.

Julius Kuperjanovi lugu on tihedalt seotud Eesti Vabariigi alguslooga, isegi nõnda tihedalt, et teda nimetamata polegi võimalik kõneleda riigi iseseisvuse saavutamisest. Ärevatel Vabadussõja esimestel päevadel ütles leitnant Kuperjanov oma vähestele truudele kaitseliitlastele:

„Olgu terve maailm kaalujaid ja kõhklejaid täis - meie ei jäta, sest meist saab asja!“

Õeldu kinnitusena sunniti kuri vastane taganema, mis jõuliselt sisendas meie isamaad armastavatele esivanematele uut lootust, aitas vabaneda alandlikust orjameelsusest, kutsus relva haarama, julgustas rajama ja kindlustama oma riiki. Neid, kes ka täna usuvad Eesti riigi iseseisvuse üllatesse ning igipõlisesse ideaalidesse, kutsub J.Kuperjanovi Selts Sind järgima noore kangelase poliitilise testamendi juhtlauset:

‘Kõigest jõust oma rahva kasuks töötada, Eesti isekultuuri tõstes ja ümberrahvustuse vastu võideldes!’

Lugupidamisega, Olev Teder, J.Kuperjanovi Seltsi juhatuse esimees

Kolonelleitnant J.Soodla vastasseis Sõjavägede ülemjuhatajaga 1938.a. ehk lugu sellest kuidas ja miks sündis J.Kuperjanov Selts?

O.Teder

Iseseisvuse käänulistel radadel varitseb alati ohte, mil eestlaste riik võib isegi rahu tingimustes suurrahvaste jalge alla tallatud saada. Nõnda eirati "ümberrahvustuse vastu võitlemise" tarvidust, usuti 1939.a. lambakombel kommunistide valesid ning tagajärjed ei lasknud ennast kaua oodata: massiliselt hukati või küüditati kodumaalt välja riigiametnikke, sõjaväelasi ja tsiviilelanikke. Riigi "päästmise ja rahu" nimel loobus nomenklatuur vabatahtlikult kogu oma riigiteenistuslikust ja poliitilisest eliidist, kes läbi iseseisvuse nimel antud truudusvandetootuse pidanuks seisma kõhklematult ning kõikvõimalike vahenditega elanikkonna kaitsele. J.Kuperjanovil oli taas õigus, nagu siis, Vabadussõjas, kui ta oma salga liikmeid, teiste hulgas ühte oma tegusamat ohvitseri, ltn. J.Soodlat, manitses:

"Me kõik oleme surma mõistetud, küsimus on vaid selles, kuidas me surra tahame, kas ausailt ja truult sõjameestena või lammastena, keda korralt maha tapetakse!"

Vabadussõjaaegsed kuperjanovlased ei unustanud oma hukkunud juhi manitsust, olid veendunud Vabadussõjalaste Liidu, kui rahva enamiku soovide unistuste parima elluviija ürituse õigsuses. Kohe pärast postuumset Vabadusristide annetamist ltn. Kuperjanovile algatas riiklik ajalookäsitlus tema alandamist ning alatute valede levitamist. Soomusrongide Brigaadi Ajaloo Komitee korraldusel väljastas E.Laamann 1923. kogumiku „**Soomusrongide diiis wabadussõjas**“, milles ta arhiividokumente eirates esitas terve rea väljamõeldisi Kuperjanovi maine kahjustamiseks, et ühest küljest vaigistada soomusrongide tehtud vigu enne Paju lahingut ja kuulsa lahingu ajal ning teisest küljest summutada kiiremas korras sõtta appitõtanud välisvõitlejate ülemuse saamatust juhtida jaanuari lõpus 1919. Valga vabastusoperatsiooni.

Kuperjanovi partisanide salk kasvas pärast Tartu vabastamist 14.01.19.a. 1200 meheni. Vaatamata salga tohututele saavutustele ei soovinud diviisijuhatus tunnistada ei partisanide ega ka nende juhi nime kasutust üksuse nimetuses ja salk vormistati ümber "*Tartu kaitse bataljon*" (2.div. ülema polk.Puskar'i Päevakäsk 16.01.19. nr. 5 §1). Partisanide alandatud enesetunde parandamiseks soostus ülemjuhatus siiski asendama nimetuses sõna "*kaitse*" sõnaga "*partisanide*". (Sõjavägede Ülemjuhataja päevakäsk 25.01.19. nr.37 §3).

Leitnant Kuperjanov, kes teadis oma panuse tähtsust järjestikuste võitude jadas ning tunnetas oma südames õiguse vääramatut jõudu ei leppinud kuni oma surmani tema nime taandamisega väeosa nimetusest. Ka oma viimast päevakäsku alustas ta ikka sõnadega: "*Minu nimelisele partisanide pataljoni!*" Ametlikult kinnitati temanimelise pataljoni staatus pärast kangelase surma. Nagu kõik oma sõdimised, võitis ta ka nüüd - õigluses. Kahjuks oma isikliku elu hinnaga!

Laialdaselt levivate erinevate legendide tõttu algatas Vabadussõja Ajaloo Komitee 1933.a. uue uurimise, et selgitada Paju lahingu segast käiku. Komitee töökomisjon eesotsas kapten A.Kuusentaliga väljastas uurimuse "Paju lahing 31.01.19." Esmakordselt kirjeldati sündmusi

tõepäraselt, kuid üleöö muutunud ajavaim kallutles vabadussõjalaste kahjuks teisiti ega lubanud veel karmimalt vähimatki kriitikat kõrgemate juhtide aadressil esitada, mistõttu bülletään jäi publitseerimata, autor ise peagi suri ning töö suleti arhiivi.

12. juunil 1938.a. peeti traditsioonilist Vabadusristi Vendade Ühenduse päeva, seekord X-ndat Valga lähedal Pajus, kus sai surmavalt haavata ltn. Kuperjanov. Lahingu monumendile nurgakivi paneku kõnes mainis Sõjavägede ülemjuhataja kindralmajor Laidoner muuhulgas: *"Vaatamata sellele, et Paju lahingus langes rivist välja meie võitlevate vägede kohapealne üldjuht leitnant Kuperjanov ja hulk teisi Eesti ja Soome ohvitseri, meeskond võitles edasi vapralt . . ."* ("Sõdur" 28.01.39.)

Lõiguke sõnavõtust - *kohapealne üldjuht leitnant Kuperjanov* - neelati veel kuidagi Paju lahingust osavõtjate poolt mõruda pillina alla, kuid järgnev kemplus monumendi muldkeha jalamil sai neile viimseks katsumuseks, mida vaikides taluda.

Paju mõisa vallutamine oli 31.01.19. Valga vabastamisoperatsiooni tähtsaim etapp ning *"võitlevate vägede kohapealne üldjuht"* oli vastuvaidlematult **polkovnik Kalm** ja mitte mingil juhtumil leitnant Kuperjanov, kes allus ise soomusrongide ajutisele ülemale kapten Irvele. Ltn. Kuperjanov juhatas Paju lahingus vaid oma 2 ja 1/4 partisanideroodu, mis moodustas meie võitlevatest kohapealsetest vägedest vaid **6%!!!**

Pärast sõnavõttu järgnes „nurgakivi“ dokumentide asetus kivimonumendi vundamenti ning seejärel kuulati Paju lahingu ülevaadet kolonelleitnant J.Soodla ettekandena, kes kasutas alusdokumendina kapten A.Kuusentali uurimustööd „Paju lahing 31.01.19.“ Pealtkuulajate hulgas oma ohvitserist isa kõrval viibis Lauri Vaska, kes kirjutas mälestusi ajakirjas „Tuna“ nr. 2002/1:

"... Ja meelde on jäänud Soodla ülevaate kriitiline toon, et oleksime pidanud olema paremini ettevalmistatud vältimaks suuri inimkaotusi, et oleksime vajanud neid ja neid relvi jne. Mille peale astus välja Laidoner, kes seisis sealsamas, omapoolse kriitikaga, aga referendi vastu, võib-olla juba ettekande ajal vahele segades: meil ju ei olnud, meil ju ei olnud... ei seda ega teist vajalikk, et olukord oli selline, nagu ta oli..."

Et otsustada, kumma seisukoht õigem oli, vaatleme Valga operatsiooni eel 30.01.19. Sangaste vaksalisse (täna Tsirguliina) kogunenud meie sõjalist võimsust:

- 4 soomusrongi koos 600 dessantväelasega (K.Parts „Kas võit või surm“ 1991);
- 2 pataljoni 2114 soome sõjamehega, neli 57mm, neli 87mm, kaks 107mm kahurit, purustus- ja rünnakrühm (U.Salo „Paju lahing: müüt ja tegelikkus“ Aja. Ajak. 2000/3);
- Kuperjanovi partisaane umbes 300 meest, kaks 120mm suurtükki (sama allikas);

Kokku seega umbes **3000 sõjameest ja 12 kahurit**. Paju lahingusse läks aga

- 180 partisaani (U.Salo...);
- 250 soome sõjameest, neli kahurit (U.Salo);

Kokku seega **430 sõjameest ja 4 kahurit** ehk **14%** isikkoosseisust. Kummal oli õigus, kas Soodlal või Laidoneril? Et lugeja õieti mõistaks, siis peab ta ilmingimata teadma, et Paju lahingut käskis alustada mitte ltn. Kuperjanov, kes olevat totra legendi alusel tormanud varahommikul lahingusse, vaid ainuisikuliselt polkovnik Kalm, kellelt Kuperjanov sai käsu

astuda lahingusse kell 10.40., seda ilma soomusrongide kahurite, dessandi ja isegi algul ilma väheste soome sõjameeste toetuseta, samuti ka ilma eelnevalt söömata.

Kõnekas vahejuhtum Paju monumendi jalamil 1938.a. suvel võis algatada kolonelleitnant Soodlas mõtte hakata koostama ja koguma kokkuvõtvat tõde Paju lahingust, aga ka üldse kuperjanovlaste tegemisi Vabadussõjas, mille mitmete seikade varjamiseks kasutati otseselt leitnant Kuperjanovi kohta käivate valede levitamist. Sama aasta jõuludeks oli seltsi asutamiskoosolek peetud ning astuti samme selle ametlikuks registreerimiseks.

Antud ajajärku on seltside loomise seisukohast kujukalt iseloomustanud Tallinna Pedagoogikaülikooli ajaloo professor M.Graf:

*"... Juhituna riigihoidja 19. aprilli 1938 dekreedist tegelesid siseministri eestvedamisel parteide jt poliitiliste ühingute likvideerimisega 1938. aasta maist-juunist alates politseiprefektuurid ja maavalitsused ning siseministeeriumi moodustatud likvideerimiskomisjonid. 16. jaanuaril 1939 nimetas siseminister R. Veermaa oma otsusega ministeeriumis ametisse "poliitiliste parteide ehk erakondade jt sama sihti taotlevate poliitiliste ühingute ja nende liitude likvideerimise komisjoni", mis korraldas kõigi vähegi poliitilise ilmega organisatsioonide põhjaliku likvideerimise. Massiliselt **suleti ühinguid, liite, seltse, klubisid**, parteide kohalikke osakondi jms, ka neid, mis olid oma tegevuse lõpetanud juba kümnekond aastat tagasi. Mõnel juhul õnnestus komisjonil suure vaevaga üles leida mõni tegelane, kellele ta võis siis allkirja vastu kätte anda paberi tema organisatsiooni likvideerimise kohta..."*

Huvitava pöörde võttis asutatava Seltsi põhikirjaliste eesmärkide sisu, mis ühtis paljuski keelatud Vabadussõjalaste Liidu põhikirjaliste eesmärkidega.

Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu (EVKLi) eesmärk:

*"organiseerida **vabadussõjalasi** ja **koondada** enese ümber kõiki **vabadussõjalaste** organisatsioone, kes seisavad demokraatliku ja iseseisvuse alusel; **aidata süvendada** ja uuendada kodanikus omariikluse mõtet, **kohuse- ja rahvustunnet, alal hoida** vabadussõjalastes ja levitada kodanikes **seda vaimu**, mis **valitses Vabadussõja päevil**; õhutada vääriliselt jäädvustama Eesti rahva vabadusvõitluse ja langenud kangelaste **mälestusi** ning valvel seista ja kaasa aidata Eesti riigi iseseisvuse kindlustamise töös."*

1938.a. asutatud Kuperjanovi Partisanide Polgu Seltsi eesmärk:

*".. kuperjanovlaste (nii **vabadussõdalaste** kui nende **ideede toetajate**) **koondamine, eesmärgiga hoida alal ja süvendada seda vaimu, üksmeelt ja sõbralikku vahekorda ning traditsioone**, mis valitsesid Kuperjanovi partisanide keskel **Vabadussõja ajal**"*

Välja oli jäetud kardetud sõna "rahvustunnet", kuid viitas siiski samalaadsele "üksmeelele ja sõbralikku" vahekorrale. Ühtivust on näha samade tähenduste kaudses kordumises, aga ka mitmetes ühesugustes sõnades (jämetränkk).(Kuperjanovi Partisanide Polgu Seltsi arhiivimaterjalid Riigiarhiivi Fondis)



Kolm leitnanti 1923.
manöövritel Tartus.
Vasakult J.Soodla,
P.Hanson, A.Sirk.
Neist J.Soodla ja
P.Hanson olid KPPSeltsi
asutajad 23.12.1938.
A.Sirk oli juba 1937.
argade poliitikategijate
poolt hukatud.

Järgnes:

- 21.12.38. Sõjavägede ülemjuhataja nõustumine Põhikirjaga;
- 23.12.38. Kuperjanovi Partisanide Polgu Seltsi asutamiskoosolek. Asutajad: kol.ltn J.Soodla, kol.ltn J.Unt, kol. E Liibus, kpt.R.Riives, major P.Hanson, rsv. sõjaväeametnik L.Antik - valitud juhatusse. Liikmed: E.Peedosk, O.Terna, J.Subbi, J.Kimmel, K.Hango, K.Tuul, A.Kommusaar ja veel keegi tundmatu (nimi pole loetav).
- 7.01.39. Siseministri otsus Seltsi registreerimisest;
- 29.04.39. Seltsi juhatuse koosolek
- 18.09.40. Sõjavägede Staabi ülema tlfr. nr 1329 käskis tulla Seltsil kokku ja see likvideerida
- 28.09.40. Juhatuse koosolek Seltsi likvideerimisest

V.Haamer, Eesti Rahvakultuuri Kesksetside Liit:

"Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist N Liidu poolt 1940. aastal seltsid suleti peale üksikute erandite (Emakeele Selts, Eesti Loodusuurijate Selts). Kuid seltside liikmed kandsid seltsitegevusega süüdatud vaimsuse küünalt oma elu lõpuni ja pärandasid selle ka nooremale põlvkonnale".

Nii põleski ka vihatud Nõukogude okupatsiooni järgneval ajajärgul „ seltsitegevusega süüdatud vaimsuse küünal“ edasi, sünnitades juba 1946.a. alates uusi J.Kuperjanovi nimega seonduvaid ühendusi: "Noorte Kuperjanovlaste organisatsioon" (hiljem "Salajane Kuperjanovlaste Organisatsioon") Võrus, "Kuperjanovi pojad" Tartus, "Kuperjanovlased" ja Nõos "Kuperjanovlaste Salk". Kahjuks võidutses seekord valitseva nõukogude filosoofia "vaim, üksmeel ja sõbralik vahekord ning traditsioon", liikmed saadeti karistuseks Venemaa avarustele ning sestpeale jätkus J.Kuperjanovi austamine kogu nõukogude perioodi lõpuni suhteliselt organiseerimatul kujul ja individuaalse vahelejäämise riski baasil.

Samal ajajärgul hoogustus massiline rahvuslusevastane agitatsioon eesmärgiga hävitada rahvus ning kõik, mis sellega mingil viisil seotud oli. J.Kuperjanovi iseloomustamiseks leiti uued sõnad: "röövel", "karistaja", "valgeterrori "kangelane"", "eriti tige", "terrorist" jne. (Nõukogude perioodi ajalehtedest). Loomulikult võimendasid mõned ajaloolased oma

rõõmsas rahulolus ka nn. kodanlikul perioodil kasutusele võetud valesid ltn. Kuperjanovi kohta. Et need valed on laialdaselt kasutusel ka tänasel päeval taasasutati 23.12.2009. Julius Kuperjanovi Selts.

Loe lisaks valedel allikatest, nende levitajatest ja Vabadussõja reaalsest sündmustest: O.Teder „Hundipoja surm“ 2011.

Asutati J. Kuperjanovi teeneterist ja medal

Vabadussõja kangelase Julius Kuperjanovi mälestuseks asutas JKSelts tema 116. sünniaastapäevaks kaks teenetemärki: teeneteristi ja medali. Rist nimetati „**Leitnant J. Kuperjanovi teeneteristik**“ ja medal „**Leitnant J.Kuperjanovi medaliks**“. Vaata pilte lk. 2, 4.

Esimeste teeneteristide annetamise otsustas JKSelts järgnevalt:

1. **Teeneterist nr. 1** anda välja **Julius Kuperjanovile** postuumselt.
2. Leitnant J.Kuperjanovi teeneterist **nr.2** anda välja **Johannes Soodlale** postuumselt. J.Soodla oli J.Kuperjanovi asutatud partisanide salga vanemohvitser, Paju lahingu kangelane, kelle juhtimisel murdis 3.rood esimesena enamlaste vastupanu. Kolonelleitnant J.Soodla eestvõtmisel asutati 23.12.1938. Kuperjanovi PP Selts.
3. Leitnant J.Kuperjanovi teeneterist nr.3 anda välja **Ülo Adamsonile**. (Vt.pilti lk.2) Ülo Adamson (Salajane Kuperjanovlaste Organisatsioon juht (1946-1949). Vaata tema Karaganda vangilaagris pildistatud ning kommuniste mõnitavalt monteeritud foto. Tekst: „...lõplik üleminek kommunismile pole võimalik. /Lenin/“ (alguse jättis välja).



4. Leitnant J.Kuperjanovi teeneterist nr.4 anda välja **Jüri Pertmannile** (Vt pilti lk.2). J.Pertmann kuulus Tartus nõukogudevastasesse salaorganisatsiooni „Kuperjanovlased“ (1954-57), hoides J.Kuperjanovi mälestust.
5. Leitnant J.Kuperjanovi teeneterist nr.5 anda välja **Villu Kibenale**.



Pildil V.Kibena nõukogudevastase salaorganisatsiooni „Kuperjanovlaste Salk“ eestseisja (1954-57) Vene vangilaagrist naasnuna.

Leitnant J.Kuperjanovi medal (vt. lk.4) annetada järgnevalt:

"Kuperjanovlased" liikmed - **Tõnu Raid, Kaarel Tuvike;**

"Kuperjanovlaste salk" liige - **Evar Rebane;**

"Salajane Kuperjanovlaste Organisatsioon" - **Valter Pajumets;**

"Sini-must-valge" (Tartu punamonumendi õhkijad) –

Heiki Vaibla, Miia (Saviauk) Jõgiaas;

Kuperjanovi üksikjalaväepataljoni taasasutaja - **Juhan Algu;**

Kuperjanovi üksikjalaväepataljoni endine ülem KV ÜÕA ülem

kol. **Aarne Ermus;**

Kes taastasid 1972.a. okupantide käsilaste poolt eemaldatud nime J.Kuperjanovi hauakivil?



Tartlane **Hando Kruuv** kirjutas huvipakkuva loo Nõukogude ajajärgust:

Hävitustöödega jõudis järg ka kalmistute kätte ning ette jäi J.Kuperjanovi hauasammas. Esimesest hävitustuhinast jõudsid kunstnikud J.K. hauamonumendi "katta" muinsuskaitse looriga kui osa kunstniku elutööst, millelt oli juba eemaldatud nimeplaat. Linnarahva mälu ja südametunnistust ei suutnud linnavalitsuse kommunistid ja KGB arreteerimiste ja ähvardustega ülekuulamistel summutada, süüdati ikkagi tähtpäevadel sadade kaupa küünlaid ja kaunistati pargadega. See oli eestlastele püha koht, ikkagi Eestimaa eest langenud vääramatu sangar ja okupantide hirm.

Nüüd käivitati uus kampaania, mille kohaselt korrastamata ja nimesiltideta hauad tunnistati omanikuta hauaplatsideks, mida võis edasi müüa või

*lihtsalt likvideerida. Leiti ka veel, et J.K. nimeta hauasammas on "tänav" nurgal, mis takistab traktoriga haudade teenindamist ja see tuleb likvideerida. Selle info tõi mulle Tartu Füüsikainstituudi keemik **Aare Kurnau**. Me otsustasime kiires korras teha ligilähedase eelnevale, uue nimesildi ja paigaldada hauasambale, et hävitajad ei saaks öelda, et oli tundmatu hauaplats. Tegelesime sellega nädalapäevad. Aare toksis kuulhaamriga vaskplaati, mina saagisin ja viilisin roostevabast terasest nimetähti ja kuupäeva numbreid,*

mis said needitud plaadile. Probleemiks olid kinnituspoldid, mida lihtlabaselt ei saaks eemaldada. Tegin poldid pronksist vedrusüsteemiga, mille kättesaamiseks tuli poldi peasse puurida auk, et poldist vedru kätte saada. Seda teadsin ma üksinda.

Plaadi otsustasin paigaldada 1972.a. 23.dets. Peetri kiriku kahe õhtuse jumalateenistuse vahelisel ajal, siis oli rahvast palju ja nende sekka sai ära „sulada“ minu ihukaitse, kuna oli eeldada KGB agentide rüselust. ... Asetasin poldid varempuuritud aukudesse, koputasin haamriga poltidele, et need kindlamini haakuksid ja süütasin küünla. Rahva külastus J.Kuperjanovi juures intensiivistus ning agendid luurasid endiselt.

KGB külastas kõiki metallikunstnikke, võrreldi nende käekirja ja tehti röntgenoloogiline uuring, kus leiti, et poldid on vedrudega, kindlasti on ka lõhkelaeng, mis vene standardi järgi pidi olema garantiiga 25 aastat, kuna selle aja peale pidid vedrud läbi roostetama. Minu vedrud olid pronksist. Eeldati sidet välismaaga. Kurjategija otsingud keetsid, kuni NSVL sai otsa ja asitõend J.Kuperjanovi mälestussamba näol säilis.

(...). . . näeksin rõõmuga, et J.Kuperjanovi hauaplaat, mis lisas vürtsi tema mälestusele, kuuluks J.Kuperjanovi Seltsi muuseumi varade hulka või okupatsioonimuuseumile. Et ma ise tegutsen Sihtasutuse Ristideta Hauad juhatuses, seda enam pean väärikaks nõuda J.Kuperjanovi hauaplaadi loovutamist kuperjanovlaste seltsile.

Seoses eeltooduga kuulutan J.Kuperjanovi hauaplaadi seltsi omandiks ja palun seltsi juhatusel rakendada meetmeid selle leidmiseks.

Tartu SA Ristideta Hauad juhatusel liige

J.Kuperjanov Seltsi liige

Hando Kruuv (Lühendatult ettekandest JKSeltsi juhatusel)

Kuperjanovi poeg andis endast märku?

Kambjalane **H.Kortspärn** saatis elvalase **Albert Lauritsa** mälestusekillud (kirjaviis muutmata):

Albert Laurits, s.1928. Vana-Kuuste vallas Reolas

Vabadussõja mälestussammas Kambjas avati 27. Okt. 1929.a. Vikerraadio 3. juuli 1999 kell 16-17 andmetel võeti samma maha 1941.a. Selleks läksid külanõukogu esimees ja ...? Tuntud ausa sepa poole, käskisid võtta tööriistad ja tulla nendega kaasa ning monteerida sammas aluselt lahti ja lükkasid selle maha. Teine kommunismimeelne sepp oli momendil tuletõrje valves, seega osa ei võtnud. (Kahjuks kuulsin seda saadet osaliselt – ilmselt oli rääkija külanõukogu esimehe kaaslane?) 12. juulil 1942 tõsteti sammas tagasi alusele. Teistkordselt võeti sammas maha 16.mail 1948.a. Veski valla partorgi Hugo Tiits'i juhtimisel. Eemaldati pronksplaadid ja lõhuti välja vutlar dokumentidega.

Isiklikud mälestused 1948.a. jaanipäevaegsest surnuaiapähest.

Surnuaiapäha eesel ööl oli paigaldatud samba alusele suur plakat tekstiga "Puhake paremad pojad". Allkirjaks oli alla kirjutatud "**Julius Kuperjanovi poeg**". Aluse esine ja seda ümbritsev aed oli kaunistatud lilledest vanikutega. Aia väraval oli väike silt "Ettevaatust mineeritud".

Oli ilus pühapäev, rahvast väga palju kes käisid seda pidevalt vaatamas. Kogu surnuaiapäha jooksul seisis kõik puutumata. (Kahjuks puudus mul siis fotoaparaat).

Olime surnuaiapähal sellest piirkonnast päritud 3 koolivenda. Ühel (Erich Vään) oli ülikonna rinnataskus ilutaskurätik mille servi ääristasid paljude riikide lipud. Taskurätik oli kokku volditud nii, et keskel oli sini-must-valge, kahel pool Soome ja Rootsi lipud. Jalutades keegi meist märkas, et meid vist jälgitakse. Koolivend vajutas kohe taskurätiku tasku põhja ja mõne sammu järgi pöörasime umber oletatavatele jälitajatele vastu. Mingit vahejuhtumit ei tekkinud. Peale surnuaiapäha küllastasin sugulasi Kambjas. Paar-kolm tundi hiljem kodu (Reola) sõites, sõitsin veel mööda samba alusest. Siis oli kõik koristatud.

Toimetuse kommentaar: JKSeltsile teadaolevalt asutati Tartus 1946.a. salaorganisatsioon „Kuperjanovi pojad“, kes võisid 1948.a. ehtida lilledega ja „mineerida“ Kambja lõhutud Vabadussamba aluse, kuid kahjuks organisatsiooni liikmetest midagi teada ei ole. Kes teab, palun ühendust võtta!

KURKSE KATASTROOF – ÕNNETUS VÕI TRAGÖÖDIA?



Juhan Algus

Nii mõnigi poliitik nimetab Kurkse sündmuse õnnetuseks, Toivo Jürgenson koguni arvab, et tegemist on maitseküsimusega, tegelikult on juhtunu ühe väikese riigi tragöödia. Eelnevate hinnangute andjad on rumalad poliitikud, tänu kellele saavadki taolised sündmused juhtuda... Õnnetusega oleksid tegemist siis, kui kõik see oleks juhtunud kogemata, paraku saame peagi teada, et tegemist on suuremat sorti tegemata tööde tulemus, kus paljud kõrgemad ohvitserid lihtsalt unustasid allapoole selgitusi, õpetust anda... Selle sündmuse põhjusi tuleb otsida Kaitseministeeriumist, K-Peastaabist, Kaitseväe juhatajast ja presidendist. Võimalik mõrvar(id) asub(vad) neis ametkondades. Keegi neist (või koos) on vastutavad selle tragöödia eest.

Ja kuigi on püütud avalikkusele näidata, et ollakse huvitatud tõe otsimisest ja süüdlase (te) karistamisest, siis tegelikkuses on asjad teisiti. Üldsus on viidud eksiteele, ainsaks süüdlaseks on tehtud mees, kes on vastutusahelas tagantpoolt teisel kohal ja see, kes pidi vastutama sai ühe suur tärnikese võrra aukõrgendust ja selle sammuga näitas KV Juhataja, kui kõrgelt ta hindab tegelikku süüdlast. Kuid ka tema pole päriselt mõrvar, mõrvar on kollegiaalne mõiste, sest rumalus ja mugavus on seda tinginud.

Püüan leida selles analüüsis tõde, tõde selleks, et ei süüdistataks ainult üht ja teised jääksidki puhasteks ajaloo ees. Jaanus Karm pole rohkem süüdi, kui seda on Johannes Kert, Alar Laaneman garnisoni ülem Mikkelsaar ja Rekand. Juhul, kui J. Karm jääb ainsaks süüdlaseks selles juhtumis siis tuleb teda võtta, kui J. Kerdi järjekordset ohvrit paljude hulgast.

Meie lähiajaloo on jäänud paljud sündmused lahti rääkimata. Näiliselt oleks nagu kõik korras, keegi anti kohtu alla, mõnele anti juurde tärnike ja mõnele kõrini rinda, kuid kas ikka õiglaselt ja ausalt...

J. Kuperjanovi Seltsi liikmena olen võtnud enese auasjaks südantkripeldavate teemade selgeks rääkimise, et Kuperjanovi vaimu mälestuseks analüüsida faktide põhjal neid mõningaid sündmuseid paljudest, kus oli tegemist uhkuse ja julgusega ning mida taheti teha just heast usust oma Isamaa hüvanguks. Samas ei saa keegi pretendeerida oma arvamuses lähiajaloo absoluutsele tõe, pigem tekib soov inimesi mõtlema panna, sest ei tohi

unustada neid, kes on väga tahtnud anda oma panuse kodumaale, kuid kõik pole läinud soovide kohaselt. Inimeste kirjad on olnud väga valusad ja süüdistavad, kuid neile võib andeks anda, kuna nende esmane reageering on tingitud teadmatusest, sest ajakirjandus ja ka kaudsed süüdlased maalisisid J. Karmist just ainusüüdlase pildi. Ükski kodanik ei tohiks kunagi uskuda kapitalistliku maailma ajakirjanduslikku „tõde“ – seda lihtsalt pole. Ajakirjandus on alati kallutatud, olgu siis kas partei, erakonna või rahaahnuse poole.

1. Kas Kurkse juhtum oli praak, õnnetus või tragöödia?

Toivo Jürgenson on fakti fikseerimisel kõige enam endale lubanud ja avaldanud arvamist, et tegu on maitseküsimusega. („Postimees” 19. 09. 1997). Nii küünilise vastuse jaoks peab ikka „annet“ olema.. Kahtlemata oli Kurkse juhtum tragöödia, sest oleme väikeriik ja igal inimesel on kullahind. Me ei saa anda Jürgensoni moodi hinnanguid. Samuti ei saa seda ammugi nimetada praagiks ega õnnetuseks, sest kõik inimesed, kes selle looga on tegelenud, olid kained ja nende hulgas polnud ühtegi hullarist põgenenud hullu, kuigi tükati võis jääda taoline mulje, sest mitte kellegil ei jätkunud julgust tunnistada oma süüd ja algas suur vassimine, kus hoogsalt sekundeerisid poliitikud vastavalt oma maitse-eelistustele.

Need poliitikute arvamused mingit turvatunnet ei anna, küll aga veenab veelkordselt sellest, et meie homme päev on õige tume, sest meie elu-olu on rahvas usaldanud pehmelt öeldes diletantidele, inimestele, kellest suur osa on huvitatud rahvast ja riigist just niipalju, kui palju annab tasku pista. Kurkse juhtum on väikese Eesti mastaabis tragöödia, kuid vastutajaid nagu polekski.

2. Kas õppustest oldi teadlikud?

Jah oldi. Seda fakti kinnitab K-Peastaap. Postimees, 12.09.97.a. kirjutab järgmist: **„Kaitsejõudude peastaabi operatiivosakonna ülem Oskar Mark ütles eile õhtul Keilas «Postimehele», et rühmal oligi kavas jalgsi läbi mere tulla, kuid vee sügavust, temperatuuri ja tuult hinnati tõenäoliselt valesti ning seetõttu väljus olukord kontrolli alt“.**

Et oldi varem teadlikud, kinnitavad ka kaks “Postimees” numbrit 16.09. ja 20.09.1997. Fakt peaks koheselt vabastama J.Karmi peasüüdlase rollist, kuid seda ei saanud lubada kõrgem sõjaväeline juhtkond – kedagi oli vaja anda rahvale „puremiseks“... Jaanus Karm sobis selleks ideaalseks, sest ta oligi süüdlane, kuid mitte uputamises vaid teadmatusest, sest ta ei teadnud küsida kliima muudatuste kohta, mis võivad esile tulla. Kui selles küsimuses oleks teda nii kõrgemal seisvad kui ka Karmi otsene ülemus instrueerinud, siis poleks midagi taolist juhtunud. Tekib küll kahtlus, kas nemadki olid nõnda pädvad, sest teave on üpris spetsiifiline ning tagantjärele tarkuses oleme mihklikud.

3. Baltpatti kui iseseisvat väeüksust pole olemas teatab meile ajaleht „Postimees“ 3.10.97.

Õppuste ja harjutuste sisu määras seni konkreetne selle eest vastutav välisinstruktor, lähtudes tavaliselt oma kodumaistest ettekirjutatud reeglitest. Baltpati koosseisu antud allüksuste väljaõppekavad töötavad praktikas välja Baltpati staap (Adažis—toim.) koos pataljoni väljaõppemeeskonnaga ja need kinnitavad Baltpati ning Training Teami ülemad.

Väljaõppe läbiviimise kord Eesti kaitseväes: pataljoni õppekava alusel töötatakse välja allüksuste õppeplaanid ja nädala tunniplaanid; õppetundide, harjutuste ja õppuste läbiviimise plaanid kinnitab läbiviija vahetu ülem ning kontrollib nende plaanide täitmist.

Luurerühma väljaõppe instruktoriks oli kuni 1997. aasta juulini Taani ohvitser John Walter. Tal oli ka 4 abilist Taanist, seega oli luurerühmal 5 instruktorit. Väljaõpet alustati jaanuaris 1997 ja lõpetati «Baltic Challenge'i» ajaks. Enne seda olid luurerühma õpetanud inglise instruktorid. Pärast «Baltic Challenge'it» pidi luurerühma väljaõpet korraldama üksnes Baltpati staap.

Loeme, et plaanid kinnitab vahetu ülem, kuid pole öeldud, kes oli selle juhtumil ajal vahetu ülem, sest Jaanus Karm ei saanud iseennast kontrollida... Teame, et ülem oli major Alar Laaneman, staabikompanii ülem oli Ain Rekand, edasi tühi maa..

Seega oli Kurkse õppus esimene luurerühma õppus, mida ei kavandanud ja millel ei osalenud välisinstruktorid. Selline üleminek ei olnud piisavalt ette valmistatud ega toimunud ka vajaliku järelevalve ega kontrolli all.

Baltpatis ei oldud kursis Eesti kaitseväes kehtiva õppuste läbiviimise korraga. Kurkse õppuse kavandamisel ja läbiviimisel seda ka ei järgitud, kuigi Baltpati ülem major Alar Laneman kinnitas, et Eesti kaitseväes kehtiv väljaõppe kord kehtib ka Baltpati väljaõppel. Ei luurerühma ülem nooremleitnant Jaanus Karm ega tagala-ja staabikompanii ülem leitnant Rekkand sellest korrast teadlikud ei olnud.

Eesti kaitseväes ei ole kehtestatud veetõkete ületamise korda. Kaitsejõudude peastaabi teatel konkreetne kord kehtestatakse ning määratakse õppuste läbiviija poolt ja kinnitatakse kõrgema ülema poolt vastavalt õppuste kontseptsioonile ja reaalsele olukorrale.

Ohutusnõuded tegutsemiseks veekogudel on kehtestatud kaitseväe kehalise kasvatuse eeskirjas, kus on ka määratud, et vee temperatuur ei tohi seejuures olla alla +17°C. Kaitsejõudude peastaabi andmetel Eesti kaitseväes, sealhulgas Baltpatis selle luurerühma poolt, Suur-Pakri saare ja mandri vahelise veetõkke ületamisega riskiastmelt sarnaseid õppusi või harjutusi varem planeeritud ega läbi viidud pole. Sellised õppused ei kuulu luurerühma, Baltpati ega Eesti kaitseväe õppekavadesse.

Kaitseväe juhataja on küll kinnitanud 1997. aasta väljaõppeplaani ning ka väeliikide, relvaliikide ja spetsialistide õppekavad, kuid need ei ole kooskõlastatud kaitseministeeriumiga.

Edasi loeme ja veendume veelkord, et tegemist on anarhiaga KV Juhataja vastutusalas. Eriti huvitav on major Alar Laanemani väide, et Eesti kaitseväes kehtiv väljaõppekord kehtib ka Baltpati väljaõppel. Siit ilmneb koheselt vasturääkivus, kes valetab? Jaanus Karm ega staabikompanii ülem pole sellest teadlik, major Laaneman aga teadis... Siit küsimus, kes oli käsuliniis oma ülesande täitmata jätnud? Ja jällegi apsakas, kinnitatakse, et Eesti KV ja Baltpati õppekavades veetakistuste ületamist ei ole, kuid KV Juhataja on kinnitanud 1997 aastaks õppekavad, kuid need pole jällegi kinnitatud Kaitseministeeriumis, mis jällegi tõestab seda, et pole ühtset koordineerimist.

1995. aasta 17. märtsist pärinev Eesti, Läti ja Leedu koostöö-protokoll nägi ette, et kaitsejõudude peastaap korraldab rahuvalveüksuse teenistust ja juhib seda kuni vastava rahuvalveorganisatsiooni alluvusse andmiseni. Seega riigiõiguslikult ei välju Eesti kontingent rahuvalveüksustes Eesti riigivõimude alluvusest.

Sellest lõigust selgub, et kogu tegevus Baltpati tasandil allus KV Juhatajale. Alles 26. novembril 1996 kirjutasid Eesti, Läti ja Leedu kaitseväe juhataja Tallinnas alla kokkuleppe, millega delegeerisid osa oma operatiivsest käsuvõimust oma rahvuslikule Baltpati ülemale.

Õppuse planeerimine

- Luurerühma 37. nädala tunniplaan oli kinnitamata.

- Rühmaülem nooremleitnant Jaanus Karm ei teavitanud otseseid ülemaid kavandatava õppuse sisust ning ülemad ei huvitunud õppuste üksikasjadest, ei nõudnud ega kontrollinud täpset kava. Sellist harjutust ei oleks tohtinud kavandada ega läbi viia.

Miks keegi ei kontrollinud Jaanus Karmi õppeplaani, kuigi otsene ülem pidi seda tegema ka siis, kui Karm polnud jõudnud ette kanda? Veel enam, sellist harjutust ei oleks tohtinud õppekavas ollagi. Ja jällegi keegi vassib, sest 12.09.97, päev peale tragöödiat kirjutab „Postimees järgmist: „Kaitsejõudude peastaabi operatiivosakonna ülem Oskar Mark ütles eile õhtul Keilas «Postimehele», et rühmal oli kavas jalgsi läbi mere tulla, kuid vee sügavust temperatuuri ja tuult hinnati tõenäoliselt valesti ning seetõttu väljus olukord kontrolli alt.

4. Kas Jaanus Karm omavolitses?

Jah ja ei. Olles tutvunud eelneva kirjutisega, mis on minu poolt toodud 1:1-le ja lisatud vaid minu kommentaarid, siis jõuame järeldusele, et Karm poleks parema tahtmise juures ühtegi tarka otsust kusagilt saanud. Karm oli seatud mitme tundmatuga võrrandi ette ja kõige suurem teadmatus oli muidugi ilmastiku muutlik meel, mis ilmselt tekitas sõdurites paanikat, kuid seda tunnistada ei tahetud ja hinnati oma jõudusid üle. Loomulikult oldi oma teekonnal ka niikaugel, et tagasipöördumine tõenäoliselt poleks olukorda paremaks muutnud. Karmi omavoli seisnes tahtmises ülesanne täita, olla parim luureüksus, seega omavoli polnud kuritegelik. Hilisem sündmuse kulg viis juba olukorrani, kus hirm haaras kõiki, kuid loodetud abi telefonidest ja paugutamisest ei saadud. Peame küsima: „Kas oleks midagi muutunud Karmi poolt antud lubadus, et paadil, mis oli nad toonud, saanuks ka lahkuda?“ Jah ja jällegi ei, sest, kui side ei töötanud ja majakavaht pauke peaaegu ei kuulnud, siis kuidas oleksid teised kuulnud? Kuigi see koht jääb Karmi süüdi oleku võrrandis kõige tõsisemaks.

4. Juba 14. septembril algab farss, kus sekkuvad kas just lollid, kuid igal juhul saamatud poliitikud.

14.september 1997. Tartu. Pühapäev.

Peale AK kell 21.15 toimus ETV-s saade “ Suures plaanis” kuhu olid kutsutud rääkima õnnetusest rahuvalve sõduritega härrased **Peeter Lorents ja Andrus Öövel**. Kõrva jäi helisema midagi uut: kuni õnnetuseni tehti kõik selleks, et saavutada eesmärk, inimesed olid teisejärgulised ja seda kinnitab veelkordselt ka tõsiasi, et kõigil sõduritel oli elu kindlustamata. **Johannes Kert** ja kõik teised nii kaitseministeeriumis, kui ka K - Peastaabis on kõrgemale seadnud eesmärgi, mitte inimese. Taoline lähenemine meie ametnikes ongi võimaldanud sellise tragöödia, milles süütud pole kindlasti ei Öövel ega Johannes Kert. Ikka ja jälle tekib küsimus, kas on siis alati nii, et mõistus tõuseb peadesse alles tekkinud ohvrite hinnaga...

Nii Lorents, kui Öövel püüavad läbi massimeedia teha selgeks, et nende eesmärk on alati olnud ohvrite vältimine... Selle mõtte vastulausena ütlesin nii: “Kui poleks kohtadel neid väheseid oma peaga mõtlemaid madala astme ohvitsere, kes igapäevaselt kannavad hoolt, et õnnetusi ennetada, siis K – Peastaabi reaalsed panused on küsitavad”

Lorents arvas, et tagasiastumisega pole mõtet kiirustada. Tema mõttearendus läks lausa absurdini, esitades võrdlusi teiste õnnetustega, mille järel meil keegi tagasi ei astunud. Jah, see ongi ülikurb tõsiasi, et meie poliitikute nahk on paksuks muutunud ja vastutusetunne ülinüristunud ning nad on kahjuks minetanud selle viimasegi südametunnistuse. Taoline lähenemine lubab arvata, et Lorents peab meie vabariiki demokraatlikuks õigusriigiks.... Kui see tõesti tõsi on, siis mees peaks kaaluma lahkumiseavalduse esitamist, sest muidu on varsti midagi uut tulemas... Lorents leiab, et õnnetust ei tohiks kaubaks muuta, kuigi samal

ajal on see meil ju kogu aeg toiminud. Tuletagem vaid meelde politseinikega Mäo lähedal juhtunu, mille puhul mainiti, et raha on siseministriumile liiga vähe antud ja seepärast polnud ka võimalik muretseda kuuliveste. Pange tähele, samal ajal osteti politseile 100 autot... Lorentsi ainukesed mõistlikud sõnad olid, et sõjaväes distsipliin ja kontroll KV üle lonkab, kuid selles on süüdi Riigikaitsekomisjon, Kaitseministeerium, K - Peastaap ja loomulikult KV juhataja.

5. Paise jäi avamata

„Postimees“ 18.09.1997 kirjutab: Riigikaitsekoostöö nõukogu istus küll eile mitu tundi presidendi juures koos, kuid midagi ei otsustanud. Või kui otsustati, siis vähemalt ei teadustatud seda avalikkusele. Käärid Eesti kaitseväge tegeliku elu (eliitsõdurite hukkumine, kuperjanovlaste ja rahuväljavajate joomine, väidetav suur korralagedus armees) ning selle ümberkorraldamise vaikelu vahel järjest suurenevad.

«Postimehe» arvates annab nüüd probleemi lahendusele alguse vaid üks käik: oma ameti peavad maha panema kõik kolm tippkaitsejuhti: kaitseminister Andrus Öövel, kaitseväge juhataja Johannes Kert ja kaitseministeeriumi kantsler Toomas Kitsing. Loomulikult on see Eesti mainele valus löök. Lahkuma peaksid ju jõustruktuuride juhid. Kindlasti on president just seepärast olnud nii vaikne kui võimalik, et jumala pärast keegi Brüsselis sellest haisu ninna ei saaks. Kuid see polegi kõige olulisem. Hirmutades meid Eesti maine võimaliku langemisega eurootsustajate silmis, püüab president probleemi lahendust lihtsalt edasi lükata. See on aga palju hukutavam kui lõdisemine Euroopa ees. Paise aga muudkui kasvab ja kasvab ning selle asemel, et tekkinud olukorda riigikaitse kõrgeima juhina ravida, püüab Eesti president seda hoopis kinni mätsida.

Tegelikult oli tal võimalus reformidega alustada juba varem. Siis, kui kaitseväge arendamise asemel kaitseminister Öövel ja toonane kaitseväge juhataja Aleksander Einseln omavahel maid jagasid. Juba siis öeldi presidendile ette, et lahkuma peaksid mõlemad, vastasel juhul probleem ei lahene. Elu on tõestanud toonaste nõuannete paikapidavust. Öövel ei saa läbi ka Kerdiga, isegi oma lahkumisavaldust põhjendades ei saanud Öövel mööda kaitseväge juhataja mõnitavast ründamisest. Ja kuigi kindral Kert on alandlikust alandlikum, olles ka valmis jätkama koostööd Ööveliga, ei tohiks Eesti kaitseväge arengut enam pärssida nende kahe suure nooruki omavaheline liivakastimäng.

Oleks aeg, et seda mõistaks ka Eesti president. Just see oleks riiklik mõtlemine, kui peaminister saaks aru vajadusest vahetada kaitseminister ning president saaks aru vajadusest vahetada kaitseväge juhataja. Riigikaitsekoostöö nõukogu lükkas lahenduse edasi 29. septembrini, mil peaks valmima Kurkse tragöödia uurimise komisjoni aruanne. Komisjoni esimees justiitsminister Paul Varul on aga juba öelnud, et see on liialt lühike aeg põhjalikuks analüüsiks, kuid ju ei taha meie president julgeid otsuseid teha. Aga 29. september on jälle miiklipäev.

Ka loeme siit välja, et argus on meie poliitikutele omane, keegi ei julge anda oma otsust, kõik lükkavad otsuse andmise komisjonile, mis sest, et komisjon koosne samataseme tegelastest. Ainult ühel mehel jätkus oidu ja tahet väljandada ennast selgelt. Nimelt 16.septembri, 97.a. „Postimees“ teatab pealkirja all: **Paul Varul: kaitsetipud peavad vastutama.**

Küsimus suurele ringile. „Postimees“ 3.10.97.

Miks pidi president päev enne justiitsminister Paul Varuli juhitava valitsuskomisjoni aruande avaldamist jätma demonstratiivselt ametisse kaitseväge juhataja Johannes Kerdi? Oli ju

president ise see, kes pärast eelmist riigikaitseõukogu istungit lubas pühalikult mitte võtta vastu mingisuguseid ennatlikke otsuseid enne aruande valmimist.

Ent lüües rusika lauale ning näidates oma võimu riigikaitse kõrgema juhina, unustas president nii kokkuleppe kui ka põhiseaduse vaimu. Mida ta ei unustanud, see oli ainult oma naha päästmine.

President on teinud järjest mitu põhimõttelist viga: distantseerus Kurkse tragöödiale järgnenud mälestus-ja leinaüritustest ja unustas täielikult jumalateenistuse 14. Septembril ega viibinud matustel.

6. Kaks kõva kivi head jahu ei jahvata

Eelkirjutatu põhjal saab juba teha mingeid järeldusi, iseasi, kui professionaalsed need on. KV Juhataja Johannes Kerdi „aur“, mis oleks pidanud kuluma kaitseväele, läks oma ego kaitsmisele ja mõttetule kemplemisele. Pärast isakese Edgari mahavõtmist kadus ka kindel seljatagune. Ettekannete ping-pongimäng Kaitseministeeriumi ja Peastaabi vahel kurnas ja jättis alluvad ilma igasuguse järelvalveta. Sellest annab teada „Postimees“ 24.09.1997.a.: See on igav ja lapsik kemplus, kus kord Öövel peal ja Kert all. ..

Oma rolli mängis ka president Meri, kes oli oma sisemuses teinud otsuse, et kogu süü toimunu eest lasub just Kaitseministril aga mitte Kaitseväe Juhatajal. Miks?

Tüli majas (“Postimees” 2.10.1997).

Eilne riigikaitseõukogu koosistumine ning pärastine presidendikantselei pressiteade on toonud tüli valitsuse ja presidendi vahele. Kui president jätkab oma jonniamist ning ei tee Kurkse tragöödiast järeldusi, vaid jätkab kaitseväe juhataja tingimusteta kaitsmist, võib Mart Siimanni juhitud valitsus tagasi astuda.

«Postimehe» arvates ei juhi presidenti mitte niivõrd soov Kaitseväe ja Kaitseministeeriumi vahel olevale probleemile lahendust otsida, kuivõrd soov oma mainet päästa. Suunates kogu vastutuse Kaitseministeeriumi kaela, jääb vastutajaks Kurkse tragöödias valitsus, vastasel korral aga peaks lahkuma kaitseväe juhataja, mis jätkaks vaieldamatult pleki ka presidendile, kui kaitseväe juhi ametisse määrata.

Jah, paise jäigi avamata. Rikuti noore allohvitseri Karmi maine ja sõjaväeline karjäär. Tegelikud süüdlased aga jäid paigale. KV Juhataja Johannes Kert andis kaassüüdlasele Alar Laanemannile juba 17. veebruaril, 1998 juurde suure täрни, teisisõnu, Baltpati ülem Alar Laanemann sai J. Kerdi armust kolonel-leitnant.

7. President süüdistab ametnikku!

Miks president süüdistab ametnikku ja mitte oma alluvat KV Juhatajat? Võib-olla on just siin see koht, miks Kaitseväe probleemid on kasvanud üle pea. Pole saladus, et presidenti ja Johannes Kerti seob midagi enam, kui seda on alluvussuhe... Paljudele on küsimuseks J. Kerdi kiire tõus nii auastmetes, kui ka ametipostil. Tundus, et kindrali pagunid olid Kerdi õlgadele liiga rängad. Selleks, et aru saada KV Juhataja Johannes Kerdi ja Lennart Meri suure sõpruse põhjustest, peaksime pöörduma abi saamiseks ajakirjanik Virkko Lepasalu poole, kes oma raamatus „Süümepiinadeta“ räägib Lennart Meri isa Georg Merist ja süüdistab Lennart Merit võltsis süümevandes. Oleksin ülekohtune, kui hakkaksin teise inimese mõtteid ümber sõnastama. Seega annan sõna edasi mehele, kes on tõsisemalt uurinud Lennart Meri ja Johannes Kerdi kiindumuse lugu. Edasi räägib ajakirjanik Virkko Lepassalu:

«Jaan – 2» tahab koju

Uppunu, kelle kalapüüdev poisike septembris Lätist Lielupe jõest leidis, on kunagine president Lennart Meri hea sõber, VEKSA ühingu eksesimees Ülo Koit. Kas ta kaotas end ise siit ilmast või kaotati – igal juhul on see poliitiline surm.

tekst: Virkko Lepassalu („Luup“, nov.1996.)

Jurmala politsei ja kohtuarst on Koidust tüdinud. Ta ei tähenda nende jaoks kunagist Nõukogude nomenklatuurametnikku ja KGB välisluure agent, vaid on lihtsalt hulkuriga võrdne vanamees, kellele järeletulekuga omaksed viivitavad. Teinud kindlaks surma põhjuse (see on uppumine), ei ole Läti võimud Koidu kohta midagi uurinud. Uppunul oli seljas Baltika ülikond ja taskus sigaretipakk «Leek». Tema surnukeha koormab Jurmala kitsukest morgi juba 2,5 kuud. Tahtmine loole kriipsu alla tõmmata ajendas lätlasi novembri keskel Eesti Interpolilt küsima: kas teil pole kadunud seitsmekümneaastane mees?

Koidu ainus lähedane sugulane on minia, lapsendatud ja 1995.a. surnud poja Vladimiri naine. Ta tundis politseilt saadud rõivaste kirjelduse järgi äia ära. Eesti saatkonna ametnik Riias aga nentis veel novembri keskel: meid pole surnukeha Eestisse saatmise küsimusest informeeritud.

Minia Natalja aga ei tea, millal ta jõuab oma kasina sissetulekuga niikaugele, et Koidu kodumaale toob. Koidu tuttavate abi on ta uhkelt tagasi lükanud. Natalja leiab, et ainult tema on Ülot täielikult mõistnud ja et VEKSA-t on üldse asjata mustatud. See oli tema arvates ikkagi eestlastele vajalik ühing ja Koit oli ainult head teha tahtev inimene.

Oma elu on Koit võtnud kokku kirjutusmasinal tipitud paberilehel. See jäi temast koju muude paberite sekka. Kirjas on välisreiside loetelu: 30 aasta jooksul 40 sõitu 20 riiki. Eksootilisemad paigad on Hiina, India, Malaisia, Singapur. Loetelu lõpetab käsitsi tehtud märged: «1995 - 13. Rootsisis käik. Lõpp.»

Koit juhtis Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühingut (VEKSA) ideoloogilise sõja karmimail aastail, 1975-85. Parima ülevaate tema töökaist aastaist siis ja enne annab väljasõidutoimik.

Ankeetidesse on Koit kirjutanud: isa teadmata. (Tuttavate ringis on ta end poolsuurustades nimetanud kirjanik Evald Tammlaane sohipojaks.) Koidu ema oli tõlk lehetoimetustes, näiteks «Vabas Maas». Pärast juunipööret riikliku teadeteagentuuri osakonnajuhataja. Suri Leningradist evakueerimisel 1942.

1944.a. Rootsi põgenenud kirjanik Helmi Mäelo on mälestusraamatus «Elutegevuses» kirjutanud, et romaani «Vallaslaps» loomiseks andis tõuke tutvus Ülo emaga: «See noor üksik ema võitles vahvasti oma raskustega.» Mäelo kirjutab ka, et uue võimu juures oli ta tõusnud kõrgele usalduspositsioonile ning käis sageli tõlgina Moskvast. Tutvus Mäeloga aitas Koidul hiljem Rootsi-eestlaste hulgas usalduse võitmisele kaasa. Saksa okupatsiooni aegses Eesti julgeolekupolitsei kartoteegis oli Ülo Koit arvel kui komnoor.

Väljasõidutoimikust selgub, et sõja ajal käis Ülo Koit Vene tagalas traktoristide ja ENSV parteiaktiivi kursustel. Augustis 1944 oli ta Eesti kompartei keskkomitee tehniline sekretär. Sama aasta tähistab Koidu lülitumist julgeoleku agendivõrku. 1947-49 oli Koit «Valgamaalase» toimetaja, 1950. aastast ENSV raadiokomitee kirjandussaadete vastutav toimetaja, 1950-75 tele-raadiokomitee esimehe asetäitja. 50-ndate keskpaigast töötas ta ühtlasi KGB välisluurele - sõidud Soome, Tšehhoslovakkiasse, Hiinasse jm. Ühes väljasõidutoimiku dokumendis andis kahjuks loetamatu allkirjaga KGB ohvitser Koidu tööle välisluureüritustes kiitva hinnangu. Kiitust oli Koidul vaja 1970.a. kuuajaseks luuramiseks Rootsis. Ta oli külas inimesel, kes sündinud 1929 Rootsis, töötanud 1959-62 Eesti Raadios

rootslastele mõeldud saadete diktorina, hiljem Rootsis turismibüroo asedirektorina. Ühtlasi oli ta 60-ndate algul Koidu õpingukaaslane NLKP kõrgemas parteikoolis Moskvas.

Armas Ülo Koit

Ligi 20-aastane (välisluure) agendi staazh annab aluse väiteks, et Koit pidi olema palgaline KGB-ohvitser. VEKSA esimehena 1975-85 töötas ta KGB-le vaid kui usaldusisik. Koosseisulised julgeolekuohvitserid olid tavaliselt VEKSA ühingu esimehe asetäitjad, kellest sageli sõltus rohkem kui esimeestest.

1977.a. soovitati VEKSA aseesimees Lembit Kumm Koitu ühingu «Rodina» grupis sõiduks Kanadasse ja USA-sse. («Rodina» oli VEKSA üleliiduline analoog, mille juhatusse Koit kuulus.) «Sm. Koidu algatusel on läbi viidud mitmeid huvitavaid üritusi kaasmaalaste eemaletõmbamiseks reaktsiooniliste emigrantide mõju alt ja Eesti NSV elutegelikkuse tutvustamiseks,» kiitis Kumm oma soovitusel Koitu.

Tolleaegne Ministrite Nõukogu aseesimees Arnold Green iseloomustas 1979.a. Koitu «nõudliku ja printsiipiaalse juhina», kelle ajal on VEKSA tegevus muutunud mitmekülgsemaks eriti «väliseestlaste seas läbiviidava info- ja propagandatöö osas».

Need olid aastad, mil VEKSA suutis enda ümber koguda märkimisväärse osa Eesti vaimuliididist. «VEKSA seotust KGB luureosakonnaga paljud haritlased nähtavasti endale ei teadvustanudki või suhtusid sellesse õlakehitusega,» kinnitab ajaloolane Indrek Jürjo.

Teiste kirjanike seas püüdis Koidu kui oma välissõitute patrooniga hästi läbi saada ka Lennart Meri. Ta on Koidule kinkinud mitmeid pühendustega raamatuid, alustades «Laevapoistest rohelisel ookeanil» 1962.a. Kuulsa «Hõbevalge» tiitellehte ehib 1979. aastast korrapärane käekiri: «Ülo Koidule ühe reisiderohke aasta hakul ja optimistlikult kõikvõimalike metsade ning ülikoolide poole vaadates, Lennart.» 1979 kirjutas Meri mäletatavasti VEKSA-le oma kuulsa reisikirja «Maraton Ühendriikides ja Kanadas». Ta jagas seal juhtnööre, kuidas VEKSA võiks mõju välisvõitlejate hulgas laiendada.

1978.a. tänab Lennart «armast Ülo Koitu» raadiomaja noorusmälestuste eest pakku ingliskeelse põdranahkades laplastest kirjutatud raamatuga. Lennart Mere raadiosse töölevõtmise avaldusel on Ü.K. initsiaalidega tekst: soov rahuldada.

Olen väsinud kõigest

Viimased aastad elas Koit heade tuttavate juures vaikset vanainimese elu. Nemad hoolitsesid ta eest, tema vaatas vastutasuks lapse, hundikoera ja korteri järele. Koit hüüdis oma «leivavanemaid» romantiliselt «perenaiseks» ja «pereisaks». Ta ei andnud sõnagagi märku, et 12. septembri õhtul on tal kavas jäädavalt lahkuda. Tagantjärele mõeldes käitus Koit siiski kummaliselt - justkui valmistus viimseks teekonnaks Riiga ja Jurmalasse.

Esimese katse areenilt kadumiseks tegi Koit 1995.a. aprillis. Aegviidu metsas kugistas ta alla purgi südametablette. Hommikul liivasel künkal ärgates leidis end üllatusega elus olevat. Idee olevat ta saanud ühest saksa filmist, kus keegi professor oli samamoodi teinud ja ilusasti ära surnud. Koju oli Koit jätnud kirja, kus ütles muu hulgas: «Mul pole kellelegi etteheiteid peale iseenda. Et olen väsinud kõigest, mis 70 aastat mulle turjale on ladunud.»

Tänavu aprillis lasi ta end kellelegi sõna lausumata korterist välja kirjutada. Kui asi juunis kogemata ilmsiks tuli, ei lausunud ta «leivavanematele» sõnagi. Jaanipäeva paiku pakkus ta Välis-Eesti Ühingu juhatajale Leili Utnole oma arhiivi ja ennast ühingu liikmeks. Utno keeldus viisakalt, kuid külmalt. (Välis-Eesti Ühingul pole tegemist VEKSA-ga, ta on ennesõjaaegse ühingu mantlipärija.) Varsti lasi Koit samuti sõnagi lausumata vormistada tema nimel olnud

korteritelefoni pereisa nimele. Mõned nädalad enne lõplikku kadumist oli ta hajevil. Soris oma asju ning hävitas kunagi amatöörkaameraga tehtud filme.

Viimane kohtumine presidendiga oli «armsal Ülo Koidul» augustis ESTO päevade lõpupeol. President saatis Koidule järele oma käsundusohvitseri. Nad vestlesid millestki. Koju jõudes oli Koit heas tujus. Ta jagas rõõmu, et Lennart pole 30 aastat kestnud sõprust unustanud, ka teistega.

Juhtub imelikke asju

12. septembri õhtul pani ta soojalt riidesse. Pistis passi ja pensionitunnistuse taskuse. Ütles: «Lähem jalutama.» Kõndis rongile.

Politsei sai pikendust tagaotsitavate nimestikule. Vanemkonstaabel Urmas Piht korjas Koidu tuttavatelt seletusi. Koidu minia ning perekond, kelle juures ta elas, aitasid politseid kuidas jaksasid. Otsimisel võeti 25. septembri paiku hoog maha. Koidu pikaäegne Rootsi kirjasõber Vaho Eier sai Ülo Koidult Lätist 13. septembri kuupäevaga kirja. Kõik ohkasid kergendatult, aimamata, et kirja saatja lebab juba Jurmala kitsukeses surnukuuris. Kirjas pole sõnagi enesetapust: «Seiklen ja sõidan edasi, imestad, miks... Ei taha üksikasju seletada, kuid olen end oma armsa perenaise ees rängalt kompromiteerinud. Seepärast ma enam Eestisse tagasi ei tule. Juhtub imelikke asju, mida on teistel raske mõista. Soovin sulle kõike head. Ära pane pahaks ootamatut pööret.»

Kiri kinnitab kaudselt mõnede Koidu tuttavate arvamust, et ta kadumise üks, kuid mitte peamine põhjus oli lehes ilmuv Indrek Jürjo järjejut «Pagulus ja Nõukogude Eesti». VEKSA-raamatu ilmumisest on räägitud aastaid. Koit oli tuttavate ringis samuti aastaid ütelnud: «See raamat ei ilmu kunagi!» Jürjo ei unusta raamatus meenutamast Ülo Koidu osalemist välisluure üritustes ja sedagi, et ta agendinimi oli «Jaan - 2». Need read jäid Koidul lehest lugemata. Küll teadvustas ta septembris lõplikult, et raamat ilmub. Nii sõitiski ta nomenklatuuri õndsatest suvituspäevadest tuttavasse Jurmalasse. Manustas mingeid tablette, viskas dokumendid ära ning saatis end Lielupe jões allavoolu lootuses, et ta maetakse maha lihtsalt kui tundmatu. Mitte kui sõna otseses ja kaudses mõttes poliitiline laip.

Töeteadja kadumine

Juba enne raamatu ilmumist ning viimase katte kiskumist VEKSA-lt oli Koiduga ühte leibkonda kuulumine eneseületamine. Tuttavad, kelle juures Koit elas, meenutavad mõnede töökaaslaste halvustavaid pilke ja märkusi a la «Kas teie olete ka üks nendest?».

Ta oli muutunud juba liialt paljudele koormaks. Loomulikult ei hakanud Koit ootama, millal hakatakse teda tüütama palvetega anda tunnistusi presidendi süümevande asjus. Igal juhul on fakt, et tema teadis presidendi minevikust enam-vähem kogu tõde. Kas see tõde asetab Meri positiivsesse või negatiivsesse valgusse, on iseküsimus. Rohkem pädevaid tunnistajaid süümevande vaidlustajad vaevalt leiavad. Seda ei soovinud Koit ilmselt endale teadvustada, et surnuna, valimiste ajal kadumaläinuna on ta presidendile veel ebamugavam tutvus kui elavana. Plaan vaikselt haihtuda oluks hiilgav, kui tal õnnestunuks tõepoolest kadunuks jääda. Siis võinuks üldsus mõelda, et ta läks mõnda välisriiki, kus tal agendiaastatest tutvusi. Praegu Jurmala surnukuuris lebades jätab ta paratamatult õhku küsimused: miks tappa end nii kaugel, kui võinuks ka lähemal, ja milleks enesetapuks võtta kodunt kaasa hinnalisi suveniirmünte? Need on vajalikud elamiseks, mitte suremiseks. Profid mõrvavad nii, et ei jää mingeid jälgi, ja uppuda võib ka veekausis.

Vastuseid neile küsimustele pole täna enam võimeline leidma ühegi riigi politsei.

NB! Olles läbi lugenud Virkko Lepassalu kirjutise Ülo Koidu kohta, tekib lugejal kindlasti veel küsimusi ja peamine küsimus oleks: „Kes mõrvas Ülo Koidu?“ Annan veelkord sõna ajakirjanik Virkko Lepassalule, kes omakorda vastas „Eesti Ekspressi“ ajakirjaniku küsimustele.

Kibe(stunud) ajalugu

Tiina Kaalep / Janar Filippov Eesti Ekspress, 07.09.2005.

KINDLAMEELNE: Olen veendunud, et Lennart Meri on rikkunud süümevannet, ütleb Virkko Lepassalu. (Aivar Pärtel)

Virkko Lepassalu (33)

* Toimetaja ja ajakirjanik venekeelses ajalehes Vesti Dnja, mis kuulub Endel Siffile.

* Töötanud ka ajalehes Äripäev (2001-2004), ajakirjas Luup (1995–2000), ja ajalehes Rahva Hääli / Päevaleht (1989–1990).

* Kirjutanud artikleid valdavalt äri ja poliitika seostest ning korrupsioonist.

Ajakirjanik Virkko Lepassalu tunnistab, et on Georg Meri ja Lennart Meri KGB-sidemetest pajatava raamatu menust üllatunud. Mitmel avaliku elu tegelasel oleks põhjust raamatu autor kohtusse anda.

Ei saa küsimata jätta, miks ilmus see raamat just nüüd.

Eestis toimuvad teatavasti kogu aeg valimised. Selles mõttes ma ootasin seda küsimust. Aga mul oli alles nüüd aega raamatuga tegelda. Sain asja ette võtta, oli materiaalseid vahendeid ja võtsin palgata puhkust. Materjali olen kogunud alates 96. aastast, kui Luubis töötasin.

Oled sa tõepoolest veendunud, et Lennart Meri töötas KGB heaks teadlikult ja sihikindlalt?

Ma olen veendunud, et ta on rikkunud süümevannet. Kui me räägime seda, kas ta on töötanud agendina, siis see on juriidiline paikapanemine...

Kas samamoodi on see sinu versioonis Lennart Meri isa Georg Meri puhul?

Võib väita, et Lennart Meri isa Georg oli väga teenekas Nõukogude julgeoleku agent. Julgen isegi väita, et mitte tavaagent, vaid et ta oli KGB üks teenekamaid agente kogu Nõukogude Liidu mastaabis sel ajal.

Siit uuesti esimese küsimuse juurde tagasi – presidendivalimisteni on jäänud aasta, veel pole keegi konkreetselt teatanud, ent on olnud juttu, et Lennart Meri võib uuesti kandideerida. Kas sul oli kukla taga teadmine, et see raamat hoiaks selle ära?

Ma pean tunnistama kui ajakirjanik ja riigi kodanik, et ma ei tahaks, et Lennart Meri kandideeriks. Ma arvan, et tal ei ole selleks moraalset õigust. Aga samas ei ole keegi mulle öelnud, et võta, kirjuta raamat, et siis ta ei saa presidendiks. Seda pole mulle keegi öelnud. Aga ma isiklikult küll ei tahaks, jah.

Kes selle raamatu väljaandmist toetas?

Olen võtnud ühelt ettevõtjalt, kes ei ole muide Endel Siff, laenu. Ja olen talle öelnud, et ma kavatsen kirjutada sel teemal raamatu.

Kavatsed tagasi maksta?

Tiraaž ei kuulu mulle. Tulu läheb kõik laenu katteks laenuandjale.

Kas sa ei tahaks meile selle inimese nime öelda?

On see mõni tuntud Eesti ärimees?

Ta on jah Eestis tuntud inimene, aga rohkem ma ei saa öelda. (...)

Sa illustreerid palju tänast Lennart Merit 50., 60., 70. aastatest pärit näidetega. Seigad on pärit inimese noorusest. Usud sa, et inimesed üldse ei muutu?

Jah, usun seda tõepoolest. Arvan, et tal on iseloomuomadusi, isiksuseomadusi, mis ajaga väga oluliselt ei muutu. Aga miks ma neid raamatus pildile toon – ma tahan rõhutada, et tal oli mõningaid selliseid nõrku külgi, mida ilmselt püüti ära kasutada. Julgeoleku poolt.

Armastus ilusate asjade vastu?

Just nimelt. Armastus raha vastu. Ta oli geneetiliselt ilmselt loodud selliseks inimeseks, kes ei olnud mõeldud elama Nõukogude Liidu vaestes tingimustes. Olen lugenud üsnagi palju teoreetilisi teadmisi sisaldavaid teoseid värbamisest ja luurestruktuuridest. Niimoodi õpitaksegi inimesi tundma, nende nõrkusi kasutades.

Kui paljud sinu allikatest palusid oma nime varjata?

Ma ei ütleks, et paljud. Suhe on ehk 20–80, või 25–75, suurem see ei saa olla. 75 protsenti olid nõus oma nimega välja tulema. Olen küsitlenud mõningaid julgeolekuohvitsere, kelle nime ma ei saa avaldada... (...)

Oluline episood raamatus on VEKSA asejuhi Ülo Koiduga seotud lugu. Sinu raamatus on sees väide, et suure tõenäosusega ta mürgitati enne uputamist Lielupe jõkke 1996. Vihjad, et tema tapja oli kaitseväge eriüksus SOG ja konkreetsemalt ohvitser, kelle nimi on Indrek Holm. Kas oleme õigel teel?

Samamoodi nagu ma ei nimetanud raamatus nimesid, ei saa ma neid ka praegu nimetada. Aga tee üldjoontes on õige, jah.

Ülo Koidu surma käsitlev ahel viib raamatus välja Johannes Kerdini? Oled sa temaga sellest kõnelnud?

Johannes Kerdist võiks rääkida pikalt. Põhimõtteliselt jah – kui ajakirjanik, ma olen temaga kõnelnud, konkreetset selle raamatu tarvis mitte.

Sul on arvamus või mulje, et ta on Ülo Koidu surmaga seotud?

Jah. Minu andmete põhjal on ta sellega seotud.

Kuidas on võimalik, et meie uurimisstruktuurid näiteks sedasama Ülo Koidu surma tähelepanelikumalt ei uurinud?

Seda on raske öelda. Ametnikud on inimesed. Neil on lapsed, pangalaenuid jne. Kõik tahavad elada. Kui millegi uurimiseks puudub ülemuste huvi, siis seda politseistruktuurides ka ei uurita. Ma ei saa öelda, et selle juhtumi uurimine ära keelati, aga kui formaaljuriidiliselt oli võimalik uurimine lõpetada, siis seda ka tehti. Ma ei pea siin silmas ainult seda juhtumit või üldse tapmisi. Tihti tekib küsimus, miks mingit asja uuritakse, teisi mitte. Miks ei uuritud varem Ain Hanschmidt? Ma olen tegelnud temaga, eks ole, pikalt-laialt. Kõik need asjad olid teada viis-kümme aastat tagasi. Kõik, millega ta tegeles. Kõik need kuradi riulifirmad, kõik need skeemid. Keegi pole uurinud... Ilmselt polnud huvi.

Miks see mõrv üldse vajalik oli?

Viitan raamatus sellele, et tol ajal toimus palju sündmusi, mis oleksid võinud Ülo Koidust teha ohtliku tunnistaja Lennart Meri vastu. Tõenäoliselt. Tsiteerin raamatus ka üht kirja, mis ilmus Õhtulehes aastal 96 (Edgar Savisaare kiri Lennart Merile – toim.). Juttu oli ühest Eestis elavast inimesest, kes teab Lennart Meri sidemetest ja kes oli ise seotud KGBga. Tol ajal ei saanud see olla keegi peale Ülo Koidu.

Mis sa arvad, kui tõenäoline on, et pärast selle raamatu ilmumist ... kui suur see tiraaž oligi...

Tuhat eksemplari. Neist 900 läks müüki, 100 kingituseks.

...niisiis, kui tõenäoliseks pead, et keegi asjasse puutuvatest annab su kohtusse?

Hindan seda tõenäosust väikeseks sel lihtsal põhjusel, et nende väidete kohta on ikkagi võimalik leida kas kirjalikud tõendid või suulised tunnistused. Tahaks leida ühe väite, mille kohta keegi ütleb, et see pole nii...

Üks neist inimestest võiks olla Mart Laar, kelle kohta väidad, et ta šantažeeris Lennart Merit nelja ministri ametisse nimetamiseks. Kas sa suudad seda tõendada?

Ma suudan tuua kohtusse tunnistajad, kes seda tõendada saavad. Neist üks on näiteks ajakirjanik. Tema nimi on Aivar Jarne.

Teine kohtusse pöörduja võiks olla Johannes Kert, keda sa kaudselt süüdistad Ülo Koidu mõrva organiseerimises. Oled sa valmis ka seda väidet kohtus kaitsma?

Ma pean olema kõigeks valmis. Ja püüan olla. Sellest võiks muidugi pikalt rääkida, kuidas Johannes Kert mõjus Eesti kaitsevägele ametis oldud aastate jooksul. Kaitseväge lõhenemisest. On palju inimesi, kes Johannes Kerdi ajal on kaitseväes teeninud ja kes võiksid sellest ajast jutustada.

Diplomaat Mark Sinisood süüdistad sa selles, et ta jättis Lennart Meri käsul Eestisse radioaktiivsed jäätmed ja “selle käsu hoolika ja eduka täitmise eest edutas Lennart Meri Mark Sinisoo hiljem välissaadiku tööle”. Kas sa väidad, et välisministeerium võttis välisteenistusse inimese Lennart Meri käsu peale?

Küsimus ei ole niivõrd välisministeeriumis, vaid selles, miks Sinisoo üldse sekkus neisse läbirääkimistesse. Need jäätmed ei olnud välisministeeriumi rida. Ei olnud siis, ei ole ka nüüd. Tema määramine emissariks oli pretsedenditu ja loogikavastane. Teda peeti küll mingil ajal tuumaasjanduse asjatundjaks, aga miks ei peetud asjatundjaks Endel Lippmaad näiteks?

Oled temaga rääkinud?

Ma olen Mark Sinisooaga vestelnud, aga mitte selle raamatu valmimise käigus.

Sellel teemal?

Ei, sellel mitte.

Võib jääda mulje, et see raamat on nüüd revanš inimestele, kes on olnud kuidagi ühiskonnast kõrvale tõrjutud, nagu Jüri Liim, Aleksander Einsein, Arnold Meri ja võib-olla veel mõned? Kuidas sa pareeriksid sellist muljet?

Nendega olen tõepoolest suhelnud. Minu jaoks on nad allikad. Kuidas ma seda kommenteerin? Loomulikult ma küsin Arnold Merilt tema perekonna kohta. Samamoodi Jüri Liimilt. Mind aeg-ajalt häirib selline suhtumine Eesti ajakirjanduses, et on head allikad ja

halvad allikad. Soovitatavad ja mitte nii väga. Mulle käib natuke närvidele see suhtumine. Nad on allikad ja kogu lugu.

Kes on need inimesed, keda sa oma raamatus kolm korda mainid kui inimesi, kes on suutnud endale hankida “vaate merele”?

Ma tein siin üldistuse. Need on inimesed, kes on Lennart Merit toetanud ja valinud, ja siin tuleks meenutada iseseisvumisaegu. Neil teatud inimestel on läinud korda siin ühiskonnas hankida vaade merele. Mul endal on hinge kogunenud teatud tüdimus nende hinnaliste väärtuste osas, mis on siin ühiskonnas väga hinnatud. “Hinnalised väärtused” on jutumärkides niisiis.

Kus sa ise elad?

Ma elan ise ka mere ääres, jah, aga see pole hangitud oma rahaga... Mul on elus vedanud, aga ma rohkem ei konkretiseeriks.

Väga paljude jaoks teeb teksti tõsiseltvõetavamaks raamatu toimetaja Jaan Isotamme nimi. Kui palju ta parandas ja märkusi tegi?

Väga palju. Ta tegi korralikku tööd ja parandas väga palju detaile. Me tunneme aastast 93 ja oleme isegi teatavas mõttes sõbrad. Tehnilisi vigu on, aga mitte sisulisi. Faktivigu ma ei tea.

Kummalisel kombel kadus Peeter Oleski perekonnanimi küljenduses ära. Ta on seal kui inimene, kes on Lennart Merit kuidagi toetanud, aga on temas hiljem pettunud ja resigneerunud. See Peeter ei olnud väljamõeldud tegelane.

Kuidas tunned end pärast raamatu väljatulekut?

Olen üllatunud tähelepanust, ütlen päris siiralt. Ma arvasin, et teen oma tuhat eksemplari ära ja elan edasi. Tuleb välja, et mitte. Ma räägin tegelikult asju, mis on teada juba ammu. Inimeste omavahelistes suhtlemistes on see ammu jutuks olnud. Ma ei avastanud mingit Ameerikat.

Mida sa teed, kui kitsas koridoris tuleb vastu Lennart Meri?

Ma arvan, et see sõltub sellest, kas ta teretab mind või mitte. Inimese teretuse võtan alati vastu. Ega ma esimesena teda teretama ei hakka.

INTRIGEERIV TEOS: Raamat, mis püüab selgitada Lennart ja Georg Meri eluloo valgeid laike.

Arvan, et õhku jäi palju küsimusi, minu kirjutis ei pretendeeri absoluutõele, kuid samas ei anna rahu ka mõte, et Jaanus Karm, ainuke, kes visati kohtukulli ette, teenib leiba kaugel võõrsil, sest kodumaa hülgas ta. Samas need inimesed, kes oleksid pidanud samuti kohtukulli ette astuma, need elavad tänagi veel hüvedes ja au sees ning see ei anna süütult hukkunute varjus südamerahu.



Lalli talust

Lugedes Vabadussõja sangari Julius Kuperjanovi kohta kirjutatud erinevaid materjale, kohtab tihti nimetust Lalli talu. Seal möödusid Julius Kuperjanovi noorukiaastad, Lallilt käis ta Sipele ministeeriumikooli ja Tartusse Õpetajate seminari, Lallil elas ta peale abiellumist koos oma naise Alicega, Lallil varjas ta ennast Saksa okupatsioonivõimude eest, Lallil organiseeris ta põrandaalust Tartumaa Kaitseliitu jne.

Tartumaal, Kambja vallas Vana Kuustes asuv Lalli talu oli Julius Kuperjanovi vanematele Liisa ja Daniel Kuperjanovile kuulunud talukoht.



Julius Kuperjanov sündis ja elas esimesed 10 aastat Venemaal, Pihkva kubermangus. Eestisse saabusid Kuperjanovid, tollal isa, ema ja lapsed Emilie, Julius, August, Eduard ja Oskar 1904.aastal.

Daniel Kuperjanov rentis Vana Kuuste mõisa omanikult parun von Sieversilt mõisast eraldatud Lalli talu. 7. novembril 1907 ostis D. Kuperjanov Lalli talu endale pärisomandusse. Talu hinnaks oli 4100 rubla, millest 1500 rubla tuli kohe sisse maksta ja ülejäänud peale koostati laenuleping.

Tõenäoliselt ei pidanud Eesti Vabariigis parunile võlgajäänud summat enam ära maksma. Igatahes oli Lalli talu 1921. aastaks igasugustest võlgadest vaba.

31. juulil 1926 juhtus suur õnnetus. Talus toimus tulekahju.

Ajaleht Postimees“ kirjutas 1. augustil: „Eile kell 3 p.l. põles Vana Kuuste vallas Lalli talu taluomanik Daniel Kuperjanovi (Julius Kuperjanovi isa) elumaja ühes rehealusega maani maha. Elumajast ei suudetud midagi päästa peale kulduuri ja jahipüssi. Ära põles ka väike laut, kuhu kolm nuumsiga sisse jäid. Kõik majakraam, tööriistad, vankrid ja muu vara said tulerooks.“

Kahju hinnatakse 1 miljoni marga peale. Hooned oli kinnitatud 100 000 marga peale Eesti Kindlustuse Seltsis.“

Millest või kellest tuli alguse sai, ei ole teada. Pererahvas väitis, et tulekahju päeval ei teinud keegi talus hommikust saadik mingit tuld. Kahtlustati süütamist, asi anti politseile uurida, kuid tõestada ei saanud midagi. Tulekahju põhjus jäigi välja selgitamata.

Vaja oli hakata uut elumaja ehitama, kuid raha ei jätkunud. Lalli talu maad olid üldiselt viletsad ja võimaldasid heal juhul ots otsaga välja tulla. Kehvematel aastatel jäi talu miinustesse. Selle tõttu ei olnud pererahval ka mingeid olulisi sääste.

Ainus võimalus ehituse alustamiseks oli laenu võtta. Laenulepingud sõlmiti: 18. detsembril 1926. a. Põllumeeste Pangaga 100 000 marga peale, 26. jaanuaril 1927. a. Eesti Maapangaga 140 000 marga peale – „et ehitada uut puust elumaja, mõõtudega 16X8,5X3 meetrit“ ja 9. detsembril 1927. a. Eesti Maapangaga 700 krooni (70 000 marka) peale.

Ei ole teada, kuidas ehitus edenes, kuid Lalli talu võlakoorem kasvas kiiresti.

Esimene ohumärk tuli detsembris 1929, kui kohtusse anti Põllumeeste panga nõue 1010 krooni õigeaegselt tasumata jätmise kohta.

Vanade võlgade kustutamiseks tuli uut laenu võtta. Nii laenati veebruaris 1930 Vana Kuuste Ühispangalt ja kohalikult põllumeeste ühisabilt 1500 krooni. Tollal Elvas elanud vanem poeg Eduard Kuperjanov andis samuti isale 2000 krooni laenu.

Paistab, et mingil hetkel kasvas see kõik vanaperemehel üle pea. Daniel Kuperjanov ei tulnud erinevate võlanõuete ja –nõudjatega ning võimalik, et ka talumajapidamisega enam toime ja andis talu nooremale pojale.

24. novembril 1930 sõlmitud ostu-müügilepingu järgi müüs endine talupidaja Daniel Kuperjanov Lalli talu 5110 krooni eest (just nii suured olid tollal talul lasunud võlad) oma pojale Oskar Kuperjanovile. Talu üleandmine vormistati ostu-müügilepinguga, sest erinevalt kinkelepingust võimaldas ostu-müügileping võlanõuete tasumisaja edasilükkamist.

Omanikuvahetusest aga ei olnud abi. Surnud ringist ei olnud enam väljapääsu.

26. oktoobril 1931 toimuma pidanud Lalli talu oksjoni - Eesti Maapank nõudis 2584 kroonist summat - õnnestus küll edasi lükata, kuid kohe oli kohtus arutlusel Tartu Linnapanga nõue 2586 krooni kohta.

10. oktoobril 1932 lasusid Lalli talul järgmised võlad: Tartu Linnapangale 4400.-, Eesti Maapangale 2100.-, Põllumeeste Pangale 1000.-, ühingule „Põllumeeste Omaabi“ 1000.- Helene Kullile (Oskar Kuperjanovi ämm) 3000.-, Eduard Kuperjanovi pärijatele 2000.-,

11. oktoobril 1932 toimunud oksjonil oli Lalli talu enampakkumisel.

Mõni aeg varem aga sekkus Kuperjanovite ja Lalli talu probleemidesse Eesti ajakirjandus. Korraga avastati, et Vabadussõja kangelase Julius Kuperjanovi vanematele tehakse liiga. Tõdeti, et Eesti riigiisad ei tee midagi, päästmaks sõjasangari vanemaid oksjonihaamri alla sattumast.

Poliitilistest erakondadest võttis Lalli talu eestkõneleja osa enda kanda vabadussõjalaste (vapside) liikumine. Julius Kuperjanovi vanemate talu päästmisest tehti üleriigiline aktsioon. Eriti agarad olid Tartu linna ja maakonna vabadussõjalased.

Loeme lehtedest: „Päevaleht“ nr 268 – 1. oktoober 1932:

„Julius Kuperjanovi vanematele autasuks sandikepp.

Iga kodanik Eestis tunneb manalasse suikunud Vabadussõja kangelast, partisanide juhti Julius Kuperjanovit ja tema suuri teeneid Vabadussõjas. Julius ja vend August langesid Vabadussõjas. Vend Eduard suri hiljem sõjas saadud haiguse tagajärjel. Järele jäid ainult vana isa ja ema.

Nüüd on Tartu Linnapank saanud sellega hakkama, et Julius Kuperjanovi vanemate talu läheb 4442 kroonise võla katteks 11. oktoobril oksjonile. Lalli nr 3, s.o selle mehe isa talu, kes päästis Tartu linna punaste võimust.

Rootsi printsile, kes meie maal viibis, esitleti vana Daniel Kuperjanovit. Prints soovis vanale isale õnne kangelaslike poegade eest, kelle peale tema, printsi sõnade järgi võib uhke olla kogu Eesti.

Meie riigi juhid aga, kes kunagi ei ole olnud kitsid endale autasude määramisega, võlgade mahakustutamise jne vaatavad külma rahuga pealt, kuidas meie kõige suurema sõjakangelase Julius Kuperjanovi isa oma vanal päevil aetakse sandikepiga tänavale.“

Kommentaariks niipalju, et juulis 1932 käis ühe aukülasena Tartu Ülikooli 300 aastapäeva pidustustel Rootsi troonipärija, kes Tartumaal ringreisi sooritades osales Kambja kirikus jumalateenistusel, kus temale tutvustati Daniel Kuperjanovit.

„Uudisleht“ nr 117 – 5. oktoober 1932

Meil on igasugu poliitika ja teisi tegelasi, kes on teinud ja teevad alati suuri sõnu rahva paremate poegade austamiseks. Me arvame, et see, kolme Vabadussõja kangelase isa Daniel Kuperjanov väärrib rohkem austust, kui mingi nimekas riigitegelane.

Leitnant Kuperjanovi surmaga saab praegu võrdlemisi kõrge pensioni tema lesk. Proua Kuperjanov aga on näidanud oma hilisema tegevusega, rakendades teatud poliitiliste kildkondade teenistusse, et tema ei saa olla see, kelle vastu rahvas peab näitama oma tänuvõlga.

Kes vääriks aga tõesti mingit autasu, vähemalt niipalju, et võiks rahulikult oma talus surmani elada, need peaks olema kangelaste kasvatajat vanakest.“

Julius Kuperjanovi vanemate kodu oksjonihaamri alla minekust kirjutas enamus Eesti lehti. Kes rohkem, kes vähem emotsionaalselt. Vabadussõjalaste ajalehes „Võitlus“ ilmunud loo pealkiri oli „Kas ei hakka kivid juba kisendama.“ (sisu oli aga sama „Päevalehes“ ilmunud looga).

9. oktoobril 1932 asutati Tallinnas Julius Kuperjanovi vanemate avitamise komitee. Loeme lehest: „Päevaleht“ nr 278 – 11. oktoober 1932:

„Kuperjanovi vanemate avitamise komitee pidas oma koosoleku. Komitee esimeheks valiti Hellat (Vabadussõjalaste Liit), tema abiks Solba (ETA) ja sekretäriks Laur (Tallinna üliõpilaskond). Komitee peab praegu läbirääkimisi pankade ja asutustega, kellel on nõudmisi Kuperjanovi vanematele kuuluva Lalli talu vastu. Komitee ei ole veel astunud samme suuremaks seltskondlikuks korjanduseks, et päästa suurima Vabadussõja kangelase vanemad sandikepist.“

Juba enne 11. oktoobri oksjoni algust oli teada, et Lalli talu ei lähe võõrastesse kätte. Sama päeva lehed kirjutasid, et on kogutud ja Tartusse saadetud vajalik rahasumma, mis võimaldab talu oksjonil välja osta ja vanakestele kinkida.

„Postimees“ nr 239 – 12. oktoober 1932

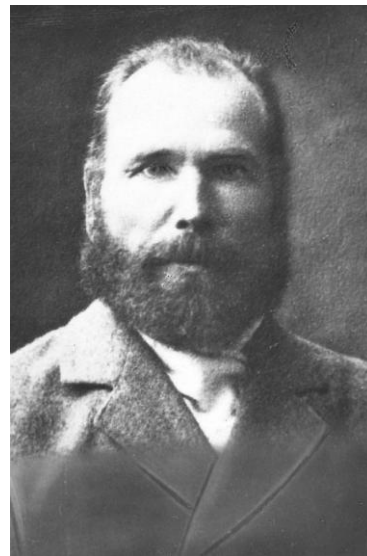
„Kuperjanovi vanemate talu päästeti oksjonilt.

Teisipäeval müüs Tartu 3. jaoskonna pristav H. Mäeloog kinnisvarasid rahukogus. Müügile pidi tulema 13 kinnisvara, neist müüdi ära ainult neli, muu seas ka Julius Kuperjanovi isatalu.

Vabadussõja kangelase Julius Kuperjanovi isa Vana Kuuste mõisast eraldatud vakutalu Lalli, mis 36,48 hektarit suur, ostis Tartu advokaat Eduard Kubbo 6510 krooni eest. Ostusumma kaetakse Vabadussõjalaste Liidu ja teiste organisatsioonide poolt kogutud summadega. Kelle nimele talu edaspidi jääb, on selgusetu. Kuid üks on kindel – sõjakangelasel vanematel võimaldatakse talus elamine kuni nende surmani.“

„Päevaleht“ nr 279 – 12. oktoober 1932

Kuperjanovi vanemata talu oksjoneeriti.



J.Kuperjanovi ema Liisa ja isa Daniel

Vabadussõja kangelase Julius Kuperjanovi vanemate avitamise komitee volinik advokaat Kubbo võttis teisipäeval pakkujana osa Lalli talu oksjonist. Kuperjanovi vanemate talu pakkujana esines kokku neli isikut. Advokaat Kubbo pakkus lõpuks talu hinnaks 6510 krooni ja talu langes Julius Kuperjanovi vanemate avitamise komitee voliniku nimele. Esialgu on sisse makstud vaid väike kautsjoni summa. Nüüd, kus Lalli talu esialgu päästetud üheks kuuks, kuni täieliku summa tasumiseni, pöörduvad komitee seltskonna ja asutiste poole üleskutsega rahakogumiseks.“

Kuperjanovite talu oksjonist kirjutasid taas paljud Eesti lehed. Kirjutati ka suurest üleriigilisest korjandusest, kus kõik õiged eestlased pidid öla alla panema, et talu lõplikult välja osta ja Julius Kuperjanovi vanematele kinkida. Ühiselt leiti, et 10 000 krooni, mis peaks olema piisav talu ostuks ja edasiseks majandamiseks, saadakse kindlasti kokku.

Ootamatult sai aga Lalli talu loo ühel peategelase eluringil aeg täis.

15. oktoobril 1932 suri Daniel Kuperjanov. Ta põdes pikemat aega kopsuhaigust ja tema surma põhjusena märgiti kopsupõletik. On aga selge, et kui mitte otseselt, siis kindlasti kaudselt viis vanaperemees Daniel Kuperjanovi hauda kogu see tohuvabohu, mis Lalli talu ümber käis. On uskumatu, aga Daniel Kuperjanovi surmaga muutus kõik päevapealt. Justkui oleks sõjakangelase vanemate kodu päästmise eestkõnelejalatel mingi ülioluline funktsioon korraga töötamast lakanud. Mitte ükski Eesti ajaleht ei avaldanud enam üleskutseid abi kogumiseks. Kõige häälekam, vabadussõjalaste „Võitlus“ ei teinud Kuperjanovist üldse enam juttu. Kui ka midagi kirjutati, siis nüüd oli lehelood vähe teise tooniga. „Postimees“ 2. detsember 1932 kirjutas:

„Ärgu mindagu siiski kerjamiseni. Viimasel ajal on ajalehes tihti üleskutsed ilmunud kadunud Vabadussõja sangari Julius Kuperjanovi vanemate majanduslikest raskusest päästmiseks. Teatavasti oli Kuperjanovitel Kambjas talu, mis juba pikemat aega oli raskustes ja seda mitte õnnetuse ega mõne ettenägemata põhjuse tagajärjel. Mineval aastal, kui talu jälle pidi minema oksjonile, pakkus oma abi Julius Kuperjanovi lesk Alice Kuperjanov, lubades talu oksjonil osta oma nimele, võimaldades vanematel kuni oma surmani jääda talu tegelikeks omanikeks. Omaksed ei olnud selle ettepanekuga nõus. Proua Alice Kuperjanovi mõtte tegi teos sellel aastal Vabadussõjalaste Liit. Nende deklaratsiooni põhjal on talu endiselt ema ja poja kasutada.

Ei ole Eesti Vabariigis mitte keegi kadunud sõjamehe ema aitamise vastu, kuid mitte kerjamise teel. Kuna Kuperjanovite nimel oli kinnisvara, ei võimaldanud seadus määrata riiklikku pensioni. Nüüd on see vististi võimalik ja asju peaks aetama selles suunas.“

Siia juurde peab kommentaariks lisama, et Alice Kuperjanov oli poliitilistelt vaadetelt Rahvaerakonna aktivist, ehk siis „Postimehe“ omaniku Jaan Tõnissoni võitluskaaslane. Sellega seletub ka asjaolu, et ajaleht „Postimees“, kes kirjutas ise 1926. aastal suurest põlengust Lallil, selle äkki unustas ja teadis täpselt, et talu raskused ei tekkinud „mitte õnnetuse ega mõne ettenägemata põhjuse tagajärjel.“

Julius Kuperjanovi perekonna ja nende endise minia läbisaamine ei olnud mitte kõige parem. Põhjuseks asjaolu, et sõjasangari vere eest sai autasumaad, pensioni ja muid soodustusi ainsana lesk Alice Kuperjanov. Nii ei saanud Julius Kuperjanovi omaksed sellega, et talu ostab enda nimele Alice Kuperjanov, kuidagi nõus olla.

Soikus ka Julius Kuperjanovi vanemate avitamise komitee tegevus. Komitee ei teinudki sisuliselt mitte midagi. Ajaleht „Postimees“ kirjutas 21. juuli 1933:

„Vabadussõja kangelase Julius Kuperjanovi isa majanduslikesse raskustesse sattumise puhul möödunud aasta sügisel seltskondlike organisatsioonide poolt loodud abistamise komitee lõpetas neil päevil oma tegevuse. Komiteele tuli kokku 159 krooni ja 62 senti raha, milline summa tasuti Kuperjanovi vanemate talu oksjoneerimise pidamiseks, Julius Kuperjanovi hauale pärja panemiseks ja ülejääk anti Kuperjanovi emale ühekordseks toetuseks.“

Lugedes leheloost kogutud rahasumma suurust, 160 krooni, tekkib küsimus, kas sellega ei tahetud hoopiski mitte abistamisaktsiooni naeruvääristada.

11. oktoobril 1932 toimunud oksjonil tõmbas advokaat Kubbo Lalli talu võlanõudjad sisuliselt haneks. Tasudes oksjonil osalemise eest 44 krooni, ja pakkunud nii kaua, kui teised ostusoovidega oksjonil osalejad enam kaasa ei tulnud, võitis ta oluliselt rohkem ajapikendust, kui üks kuu.

1933. aastal tehti võlanõuded ümber ja hirm talust ilma jääda, kadus mõneks ajaks.

Aasta pärast, 14. novembril 1933, Oskar Kuperjanov „Müüb, loovutab ja annab temale kuuluva Lalli talu pärisomanduseks Julius Meijelile 5110 krooni eest.“ Ostu-müügilepingus ei leidu midagi talu võlgade kohta, kuid võib arvata, et uus omanik neist ei pääsenud.

Kuperjanovid elasid Lalli talus veel kevadel 1934.

7. augustil 1935 müüs Julius Meiel (nüüd oli lepingus perekonnanimi ilma „j“ täheta) 10 000 krooni eest Kora Johanni tütar Langole (sünd. Saadik).

1926. aastal ärapälenud elumaja asemele ehitatud uus maja sai valmis 1930. aastate lõpul. Lalli talu maad ja hooned kuulusid 1980. aastate lõpul Vambola kolhoosile, hiljem 1/2 ulatuses Kambja vallale. Praegu on hoonete ja maa omanik Tõnu Pöder.

Käesoleva loo kirjutamisel on kasutatud Tartus, Ajalooarhiivis säilinud Lalli talu nr 3 toimik – EAA fond 2381, nimistu 2, säilik 9619, materjale.

Loo kommentaar:

„Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24. veebruaril, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade“ (Väljavõte EV Põhiseadusest).

Kas Eesti Vabariik on ka tegelikult tahtnud tegutseda Põhiseaduslikul alusel ning olla „kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus...“, mis tagaks eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade? Jäägu see lugeja otsustada! Ja üldse, ironiseerides: mis puutub siia kellegi Kuperjanovi Lalli talu? Riigil oli tähtsamatki teha (vt. väljalõiget ajalehest „Lääne Elu“):

Nr. 72.

Haapsalus, reedel 21. juunil 1940. a.

13. aastakäik.

kirjaga 18 senti ja 4
8 senti
Aadressi muutmine

Vab. President K. Päts võttis vastu Nõuk. Liidu ülemnõukogu juhatusliikme A. Zhdanovi, kes saabus kolmapäeval Tallinna.

Kolmapäeval, 19. juunil kell 8.00 hommikul saabus rongil Tallinna Nõukogude Liidu ülemnõukogu juhatusliige A. A. Zhdanov Nõukogude Liidu Tallinna saadiku K. N. Nikitini saatel. Jaamas olid A. A. Zhdanovit vastu võtmas välisminister prof. A. Piip, Eesti Moskva saadik A. Rei, protokolli-ülem A. Tutdava ja Vabariigi Presidendi vanem käsundusohvitser kolonel H. Grabbi.

Nõukogude Liidu sõjaväejuhtidest olid vastu võtmas Leningradi sõjaväeringkonna ülem armeekindral Meretskov, punaarmee Balti laevastiku juhataja aseadmiral Tributs, kindralleitnant Tjurin ja teised sõjaväelised ja poliitilised juhid ja tegelased.

Samal päeval kell 13.00 tegi N. S. V. Liidu ülemnõukogu presiidiumi liige A. Zhdanov kütaskäigu Vabariigi presidendile K. Pätsile.



A. A. ZHDANOV,
Nõukogude Liidu ülemnõukogu
juhatusliige.



ARMEEKINDRAL MERETSKOV,
Leningradi sõjaväeringkonna ülem.

...AEG

Aeg

Sa mõtiskluseks peatad hetkeks aja,
et viivuks heita möödunule pilk.
Kas tajud, kuidas endast jäta raja,
sel eluteel, mis pole teab mis pikk?

Meil kõigil oma saatus, oma elu,
kus läbipõimund minevik ja olevik.
See ongi kogu elu võlu,
et sinust sõltub teiste tulevik.

Siis armastage meie kalleid kõuke,
kes väärtustasid ausust, õiglust, vabadust!
Nad meile endast anda püüdsid kõike -
nüüd hinnakem ja hoidkem seda pärandust!

Meil kõigil ajaloos on oma koht -
me mõtted, teod ei kao ju jäljetult!
Sa katsu elada, et puuduks oht,
et aeg mul möödund asjatult!

Ljudmilla Tamp (2011 jaanuar)

Leonhard Ritt – “suur kombinaator.”

Taivo Kirm

Eesti Vabadussõja lõpust möödus hiljuti 92 aastat. Me teame paljude sangarite poolt sõjas sooritatud kangelastegusid. Mõned teod aga on varju jäänud, või jäetud. Järgnev lugu on keerulise saatusega mehest, kellest ei saa Vabadussõja ajaloos Eesti sõjameeste suurtest võitudest rääkides ja kirjutades kuidagi üle ega ümber.

Leonhard Juhani (Johani) poeg Ritt sündis 30. mail 1892 Tartu maakonnas, Maaria-Magdaleena kihelkonnas, Kudina vallas. Erinevate nimevariantidena on kasutatud veel Leonard Ritt, Leonid Ritt (Grünvald) ja Emil Johani poeg Grünvaldt (Grünwald). Perekonnanimi Ritt on tema isa Johani kohtutoimukutes käänatud Rittaks, meie räägime ja kirjutame Rittist.

Nooruspõlve ja õpiaastate kohta andmed puuduvad. 1913. aastal lõpetas L. Ritt Petrogradi Tehnoloogia Instituudi insener- tehnoloogina. Võib arvata, et õpiaeg kestis kauem, kui 1 aasta ja Ritt elas mõnda aega Peterburgis. Enne õpingute algust või nende ajal Ritt abiellus.

Kahjuks on L. Ritti pere kohta vähe andmeid. 1919. aastal kirjutas ta ohvitseri toimikus „*Olen naise mees ja tütar on 7 aastane.*“ Tütre sünniaasta võis seega olla kas 1911 või 1912.

L. Ritt oli koos perega kuni 1920. aastate keskpaigani Kudina valla hingekirjas.

15. oktoobril 1913 võeti L. Ritt sõjaväeteenistusse ja määrati teenima 2. Siberi sapööripataljoni, sama aasta 20. novembril vabastati ta haiguse pärast teenistusest.

1. juulil 1914 astus ta vabatahtlikuna sõjaväkke, sooritas 29. novembril 1914 eksternina Petrogradi Nikolai sõjaväe inseneride kooli lõpueksami ja ülendati 1. detsembril 1914 lipnikuks. Jaanuaris 1915 komandeeriti L. Ritt ohvitseride elektrotehnika kooli ja lõpetas selle 10. aprillil 1915. L. Ritt teenis: aprill 1915-märts 1916 Tsarskoje Selos 12. armee staabi raadiojaama (sädetelegraafijaam) nooremohvitserina, märts 1916-august 1917 Kõrgema ülemjuhataja staabis elektriijaama ülema abina ja august-november 1917 armee inseneri peavalitsuse juures käskudetäitja insenerina.

Ülendati 10. veebruaril 1916 podporutšikuks (nooremleitnant) ja sama aasta 15. novembril porutšikuks (leitnant).

10. jaanuar-25. märts 1918 teenis L. Ritt Petrogradi Prantsusmaa (sõjaväe) saatkonna juures. Märtsis 1918 astus ta Punaarmee. Siin tegi tegi L. Ritt kiiret karjääri, ta teenis roodu, pataljoni, polgu, brigaadi ja diviisi ülemana. Augustist kuni detsembrini 1918 oli ta "Esimese Tallinna Kommunistilise kütis polgu" komandör. Polk asus Tsarskoje Selo kasarmutes ja jõudis Narva rindele detsembri alguses.

7. märtsil 1919 nimetati Leonhard Ritt 1. Eesti kütidiviisi ülemaks.

Raamatus "Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1917-1920", Tallinn, 1982, II köites on kirjas: *"1919. aasta kevadel Lõuna Eestis arenenud raskete lahingute käigus andis L. Ritt rea ebaõigeid, kahjulikke korraldusi ning astus kontakti kodanliku eesti väejuhatuse esindajatega. Kindralmajor Soots kirjutas oma mälestustes, et 20.-22. maini kohtus ta Rittiga kolmel korral. Ritt andis Sootsile andmeid Punaarmee jõudude tugevuse ja paiknemise kohta. Ritt ja teised reeturid kogunesid 1. Tallinna polgu 2. roodu, kus neil oli mõttekaaslasid. Ööl vastu 24. maid, läksid nad vastaste poole üle. Ülejooksikud kutsusid ka sõdureid kaasa, kuid viimased enamasti keeldusid sellest. Kodanliku armee väeosad kasutasid reetmise tõttu tekkinud segadust ja neil õnnestus suhteliselt kergesti Punaarmee ridadest läbi murda. 25. mail vallutasid kodanliku armee väeosad Pihkva."*

Raamatus "Eesti Vabadussõda" Tallinn, 1938, II köites on kirjas: *"Punase eesti diviisi ülem L. Ritt avaldas soovi tulle meie poole üle ühes kõigi väeosade ja tagavaradega. Ettepaneku kaalumiseks algasid 20. mail läbirääkimised, mis toimusid täiesti salaja kahe rinde vahelisel alal. Lepiti kokku, et diviisiülem Leonhard Ritt ja brigaadiülem August Aints tulevad ühes 1. eesti kommunistliku polguga meie poole üle ööl vastu 24. maid. Et kasutada sel viisil rindes tekkinud lõhet, läheb 2. Diviis viivitamatult pealetungile ja vallutab Pihkva."*

Nagu eelpool kirjas tuli Leonhard Ritt koos mõttekaaslastega ööl vastu 24. maid Eesti vägede poole üle. Rindesse tekkis auk, punane Eesti diviis jäi ilma juhtimiseta ja katkes side väeüksuste vahel. Tulemuseks oli Pihkva langemine Eesti vägede kätte.

"Postimees" kirjutas 26. mail – *"Meie väed on Pihkva juures saanud üle 1000 vangi, muu seas Tallinna Eesti kommunistiline kütispolk täies koosseisus, kuulipildujaid ja suurtükke."*

Pihkva vallutamisel Eesti vägede kätte vangi langenud punaväelaste arvuks on kirjutatud 600-1000 meest. Nendest olid ca 500-600 meest eestlased Tallinna kütispolgust ja inseneriroodust. Arvu, kui suure osa vangidest moodustasid vabatahtlikult Eesti vägede poole ületunud punaväelased, ei õnnestunud vaatamata pingsale otsimisele Vabadussõja kohta kirjutatud ajalooväljaannetest leida. Lisaks vangidele langes Pihkva all Eesti vägede

kätte ka rikkalik sõjasaak - 1 kerge- ja 1 raskesuurtükki patarei, 40 kuulipildujat, rohkem kui 1000 vintpüssi, ca 30 000 suurtükimürsku, palju toidumoonu ja muud kraami.

Pihkva all saavutatud võidus oli oma osa Leonhard Rittil ja koos temaga ületunud meestel. Teadmata põhjusel vaikisid Eesti ajalehed ületunud punaväelastest. Kirjutati küll vangidest, kuid mitte sõnagi Eesti vägede poole ületunud punastest eestlastest. Ometi oleks ju selle arvel saanud kenasti propagandat teha ja näidata, kes sõdib vale ja kes õige asja eest.

Esimesena kirjutas Ritti ületulekust ajaleht "Edasi" – 13. juunil 1919: *"Leonid Ritt (Grünvald), kontrrevolutsionäär, kelle tegevuse tulemusena langes Pihkva valgete kätte, kuulutati väljaspool seadust olevaks ja kustutati Eesti diviisi nimekirjast."*

Porhovis 12. juunil peetud Punaarmee Eesti rahvusväeosade kollektiivide 2. parteikonverentsil teatati, et *"Eesti diviisi kommunistidel ei ole midagi ühist ei äraandja Ritti ega kodanliste agentidega, kes varjasid end Punaarme ridades."*

30. mail 1919 astus L. Ritt vabatahtlikuna (insener leitnandi auastmes) Eesti rahvaväkke. 17. juunil määrati ta 9. jalaväepolgu 6. roodu ülemaks. Ohvitseri teenistuslehel on kirjas *"24. juunil Landeswehri vastu võideldes lahingus suurtükimürsu kild 7 hammast suust ära löönud, aga ritta sellegipoolt edasi jäänud."* Peale lühiajalist ravi andis ta 6. juulil roodu üle ja komandeeriti 31. juulil Varustuse Valitsuse Ehituse ja Korterite Osakonna ehitusjaoskonna töödejuhatajaks. Sügisel 1919 arvati ta ohvitseride reservi.

Leonhard Ritti teenistus Eesti armees ei olnud lihtne. Punased olid Vabadussõja esimestel kuudel pannud Eestis toime mitmeid veresaunu, mis olid toimunud Eesti punaväe juhtide teadmisel ja heakskiidul. Paljude arvates oli veretööde eest vastutav ka Leonhard Ritt. Ühes hilisemas kirjas ta kirjutas: *"Kuidas minu teenistus läks ja missugused väljaastumised minu vastu staabis olid, teab väga hästi polkovnik Jaan Soots. Valekaebuste ja intriigidega saadi nii kaugele, et mind ametist tagandati ja ohvitseride reservi arvati."*

1. märtsil 1920 komandeeriti L. Ritt Teedeministeriumi Posti- telegrafi-telefoni Peavalitsuse juurde I järgi tehniku koha peale. 22. juulil 1920 määrati ta peatehniku kohusetäitjaks ja lisaks anti tema kätte ka peavalitsuse kesktöökoja ja kesklaos juhtimine.

Kõrge ametikoht tuli aga Rittile kahjuks ja üsna varsti asus mees oma taskuid täitma. Raske öelda, milles oli siin asi. Ümberringi jagati samal ajal Vabadussõjas käinud meestele auastmeid, riste, aumärke, tasuta maad, rahalisi preemiaid ja muid hüvesid. Võib arvata, et ka Ritt tahtis midagi saada. Oli ta ju leitnandipagunid saanud juba 1916. aastal. Punaväes diviisi juhatanud mees määrati Eesti armees roodukomandöriks ja sedagi lühikeseks ajaks. Või oli hoopis süüdi rahutu meel ja vaim.

Oktoobris 1921 lõpetatud juurdlustoimiku põhjal kõrvaldas L. Ritt alates 1920. aasta suvest Posti Peavalitsusest mitu korda rahasummasid, seadis omavoliliselt kokku arveid ja pettis nende abil raha välja, toimetas võltsitud dokumentidega telegraafist välja suuremal määral piiritust - pettis, varastas ja võltsis dokumente.

Riigikontroll avastas seadusrikkumise ja 21. septembril 1920 L. Ritt vahistati. Järgmisel päeval vabastati ta ka ametikohustuste täitmisest. Tõenäoliselt selleks, et vältida sõjakohtu alla andmist, arvati ta tagasiulatuvalt 20. septembrist 1920 reservi.

Mõnda aega viibis L. Ritt Tallinna Eeluurimisvanglas. 5. veebruaril 1921 õnnestus tal põgeneda. Sel päeval viidi Ritt Kohtupalati prokuröri juurde ülekuulamisele. Teel ütles ta

valvurile, et ta tahab kodust läbi minna ja musta särgi puhta vastu vahetada. Valvur nõustus, kodus aga põgenes Ritt väljakäigu akna kaudu.

Järgmised pool aastat oli L. Ritt üks enamotsitumaid ja tuntumaid Tallinna kurikaelu. Peale vangist põgenemist võltsis ta endale kriminaalpolitsei ametitunnistuse ja hakkas libapolitseinikuna korraldama läbiotsimisi, mille juures viis endaga kaasa raha ja väärisasju. Kokku ulatus tema poolt „konfiskeeritud“ varade väärtus mitmekümmne miljoni margani. Kamraadide jaoks oli L. Ritti nimi nüüd Emil Johani poeg Grünvaldt.

Ajaleht „Kaja“ kirjutas 28 septembril 1921: *“Haruldane kelm tabatud. 24. septembril tabas kriminaalpolitsei endise kindralstaabi alampolkovnik Ritti, kes dokumentide võltsimise pärast kohtu all oli ja mõni aeg tagasi vangimajast ära põgenes. Ritt oli viimasel ajal maskeeritult Simsoni nime alla Tallinnas elanud ja valepolitseinikuna terve rea läbiotsimisi ette võtnud, kus juures ta suurtes summades raha ja väärtaasu kaasa võttis. Nii on tema poolt läbiotsimistel raha röövitud Šipka, Grünbergi ja Šundelevitši juurest. Viimane arvab oma kahju 3 miljoni marga peale olevat.”*

Ajalehes „Kaja“ 1921. aastal ilmunud teate järgi nimetati Ritti edaspidi veel mitmel korral ekslikult kindralstaabi alampolkovnikuks. Meie teame, et ta oli leitnant. Nüüd järgnes pikk eeluurimise ja kohtuistungite rida. Esialgu suhtuti politseis Ritti, kui mõrtsukasse ja mees pandi raudu. Kirjas prokurörile kirjutas ta 1. oktoobril 1921: *“Et mina juba nädal aega olen karistuse näol raudu kandnud, loodan et Teie korraldus raudade äravõtmise suhtes järgnema saab.”*

Kohtupalati kriminaaltoimikus olid L. Ritti tundemärgid: *“28 aastat vana, 172 1/2 cm pikk, nägu pikergune, silmad pruunikad, juuksed tumepruunikad, nina ja suu harilikud, puuduvad ülemised hambad, ameti poolest insener-tehnoloog.”*

Peale erinevate kelmus ja “läbiotsimistel” kaasaviidud varade omastamise juhtude süüdistati L. Ritti veel röövkalaletungis 17. juunil 1921 Tallinnas, Uus tänav 16 kodanik E. Hahnile. Kohtutoimikus on kirjas: *“Öösel kell 12 kavatses Ritt kodanik E. Hahni korterist suuremat summat raha omandamise mõttes vägivallaga ära viia ja löi viimasele rihma ja nõõri sisse mässitud tinatükiga pähe. Ära viia midagi ei saanud, sest haavatud Hahn jooksis tänavale ja kutsus inimesed appi, mille tagajärjel Ritt põgenes.”*

10. aprillil 1922 mõistis Tallinna Haapsalu Rahukogu L. Ritti poolt sooritatud röövkalaletungi eest kodanik Hahnile 8 aastat sunnitööd. Ritt kaebas kohtuotsuse edasi ja 9. novembril vähendati karistust – 4 aastat vangiroodu. Mitmed süüdistusaktid olid aga veel kohtus läbi vaatamata.

Ajaleht „Postimees“ kirjutas 21. märtsil 1923: *“Endine punaväe diviisi ülem kohtu all. Esmaspäeval oli Tallinn-Haapsalu rahukogus kuulus Ritt, endine punaväe diviisikomandör aru andmas tervelt kolme süüteo asjus. Nimelt oli Ritt 1921. aastal Tallinnas Grünbergi korteris vale kriminaal politseinikuna läbiotsimise toime pannud ja raha ning väärtaasu 2 540 000 marga väärtuses ära röövunud. Ritt mõisteti selle eest 1,5 aastaks vangi iseäraliste kodaniku õiguste ärakaotamisega. Teine süüasi oli Riti vastu esitatud “Lindenit” kohvikus läbiotsimise toimepanemise pärast. Selle eest mõisteti süüdistatav 4 kuuks kindlusvangi. Samuti neljaks kuuks mõisteti Ritt kinni allkirjade võltsimise ja sellega piirituse ostulubade väljaandmise eest.”*

Ritt kaebas kõrgematesse kohtuinstantsidesse ja järgnes veel mitu protsessi. Lõplik otsus tehti 5. mail 1924, kui Leonhard Ritt mõisteti erinevate kuritööde sooritamise eest neljaks aastaks vangiroodu koos kõigi iseäraliste kodaniku õiguste kaotusega. Kuigi Ritt oli vahistatud 24. septembril 1921 hakati tema karistusaega lugema 10. aprillist 1922 arvates.

Missugune jõud sekkus, ei tea öelda, kuid 19. novembril 1924 oli Leonhard Ritt vaba mees. Võib olla avastasid Eesti sõjaväelased, et nad on Rittile teene võlgu.

21. septembril 1922 annetati tagavaraleitnant L. Rittile „*kui tegelikult 1918-1920 Vabadussõja lahingutest osavõtjale*“ Eesti Vabadussõja mälestusmärk, kuid see oli ka kõik. Mingit muud autasu ta ei saanud. 3. detsembril 1924 kustutati L. Ritt Eesti kaitsevõe ohvitseride nimekirjast.

Jaanuaris 1925 (kirjal ei ole kuupäeva) kirjutas sõjainistri abi, kindralmajor Paul Lill kirjas Vabariigi Valitsusele: „*Leonhard Ritti ületulekut Vabadussõja ajal, meie kasude seisukohast hinnates peab tõesti teeneks lugema, millel kaugeleulatuvad tagajärjed ei puudunud. Mingisugust ainelist tänu Leonhard Ritt selle teene eest kuni tänase päevani ei ole saanud. Tema isiklik elu ei ole Eestis pärast Vabadussõda õnnestunud ja Leonhard Ritt koos perekonnaga kannatab praegu suure ainelise puuduse all. Ületuleku tagajärjel elab Leonhard Ritt praegu kommunistide alalise tagakiusamise ja ähvarduste all. Arvan, et Vabariigi Valitsus tema palvele vastu võiks tulla ja ühekordse toetusraha määrata, millega temale võimaldada Eestist kuhugi kaugemale sõita, et seal, kus teda keegi ei tunne, uut elu hakata.*“

Eelnevast kirjast võib lugeda, et Ritt pöördus palvega Eesti valitsuse poole, kus tõenäoliselt tuletas meelde tema poolt tehtut ja palus abi. Võimalik, et tema ja perekonna elu oli ohus. Kuna järgmine teade Leonhard Rittist on ookeani tagant, siis võib arvata, et valitsus tuli tema palvele vastu, andis raha ja abi väljarändamisel Ameerikasse. On võimalik, et Ritt lahkus Eestist koos perekonnaga ja elas kõigepealt Lõuna-Ameerikas, Argentiinas või Brasiilias ja asus hiljem Ameerika Ühendriikidesse.

New Yorgis ilmunud “Eesti tööliste ja farmerite häälekandja” “Uus Ilm” kirjutas 3. aprillil 1929, et “*New Yorgis elab see reetur Ritt, kes 1919. aastal Pihkva all Punaarmeest valgekaartlaste poole üle läks.*”

Loomulikult elas Ritt New Yorgis valenime (Grünvald?) all ja võib arvata, et ega teda päevapealt ära tuntud ja ta jõudis Ameerikas juba mõnda aega elada. Mingil teadmata põhjusel ei liitunud L. Ritt Ameerikas tegutsenud Eesti rahvuslikult meelestatud eestlastega. New Yorgis tegutsesid tollal Eesti Selts “Edu”, Eesti Klubi, Eesti Ameerika Jõustiku Klubi ja Eesti Ameerika Muusika Klubi. Ritt hakkas läbi käima New Yorgis elavate Eesti kommunistidega, kes käisid koos Eesti Tööliste Klubi juures.

Mis põhjusel ta nii käitus, ei ole teada. Oli ju “seltimeeste” juures risk paljastada saada tunduvalt suurem, kui mujal.

Leningradis ilmunud ajaleht “Edasi” kirjutas 27. septembril 1929:

“*New Yorgi Eesti Tööliste Klubi liikmete Aleksander Pola ja August Treufeldi korteris, 115 East, 127 Street, elab see äraandja Ritt, kes 1919. aasta 24. mai öösel Nõukogude Venemaa punases sõjaväes Eesti kommunistilise diviisi juhataja olles, võitluses eesti valgete vägede vastu Pihkva all, sai punase sõjaväe äraandjaks ja jooksis üle valgete poole. Et selgust saada, kas see Ritt, kes nimetatud klubi liikmetega ühes korteris elab, tõega see Ritt on, kes 1919. aastal Pihkva all punase sõjaväe äraandjaks sai, on selle kindlaksmääramiseks sammusid*

astunud. Töölised on kogunud teateid ja saanud tõendeid, et see tõega punase sõjaväe äraandja Ritt on.

Nii siis on äraandja otsaga Ameerikasse jõudnud. Ta ei olnud nähtavasti oma elu üle valges Eestis sugugi kindel, sest ta teadis ju, et töörahva karistav käsi teda seal peagi üles leiab. Kuid töörahva klassikohus ja tööliklassi karistav käsi leiab äraandja Ritti ka Ameerikas üles. Karistuse eest ta ei pääse. Juudas saab Juudase palga.”

Kuus aastat hiljem, 12. märtsil 1935. aastal kirjutas “Uus Ilm”, et “Reetur Ritt elab New Yorgis.” Millega ta tegeles ja endale elatist teenis, ei ole teada.

Järgmine L. Rittist kirjutav leitud lehelugu on kirja pandud pärast suurt sõda. 28. veebruaril 1951 ilmus Toronto eestikeelses ajalehes “Meie Elu” järgmine lugu:

“Mitte ei tea, kas see on sula tõsi, aga räägitakse nõnda.

13. veebruaril, esmaspäeval, tuli New Yorgi Eesti Maja eestlane, kes ütles ennast tulevat otse kodumaalt, ta hüpanud Pärnust ühe laevaga ära. Mees rääkinud kodumaa uudiseid ja tellis Eesti Maja baarist pudeli viina. Ju seda seltsimeestel tööliklubist ikka vaja oli, aga niisama küsima ei juletud tulla.

Kui kindral Rittil, kes omal ajal tuli Vabadussõjas oma poole divisjoniga meie poole üle, läks elu Eestis kahtlaseks, kadus ta Ameerikasse ja muutus õige varsti, esinedes küll võõra nime all, punases Eesti tööliklubis oma inimeseks. See võinukski jääda nõnda ja Riti karjäär ümbersündinud seltsimehena oleks kindel, kui sama klubi suuruste kätte ei oleks sattunud või sokutatud ülesvõtet Rittist ja reast Eesti ohvitseridest. Too pilt sai saatuslikuks. Ta visati Rittile nina alla ja küsiti, et näe, kas sa seda meest tunnend. Ja Ritt tundis ning kadus. Kuni kukkus nõukogudemaa võtteid kasutades valerahategemisega sisse ja sai 15 aastat. Mis aastal see juhtus, ei tea öelda, kuid nõnda räägitakse. Läänud aastal saanud mehel aga aeg täis, ta vabanenud karistuse kandmisest ja elavat praegu kusagil Manhattani all-linnas. Kus ta nüüd uuesti üles kerkib, seda tuleb oodata. Või oligi viina võtmine Eesti Maja baarist Riti uus eksam Mihkel Nukka käsul.”

Kui palju Torontos ilmunud leheloos tõtt on, ei tea öelda. Teades Leonhard Ritti poolt Eestis toime pandud erinevate kuritegude pikka registrit, ei ole aga selles, et ta ka Ameerikas vangis istus, midagi ebaharilikku.. Küll tundub imelik see, et L. Ritt jälle New Yorgi “eesti seltsimeestega”, kelle juhiks oli nüüd ajalehe “Uus Ilm” toimetaja Mihkel Nukk, liitus. See oleks ju mitmendat korda sama reha peale astuda.

See on viimane leitud sõnum Leonhard Ritti kohta. Mis temast edasi sai ning kus ja millal meie loo kangelane oma elupäevad lõpetas, ei ole teada.

Lõpetuseks ühest huvitavast seigast. Ohvitseri isiklikus toimikus seisab Ritti oma käega kirjutatud tekst: „25. märtsil 1918 Prantsuse saatkonna ülema käsul Punasesse väkke astunud informeerimise suhtes.“ Kas see tähendab või koguni tõendab seda, et L. Ritt oli üks neist Eesti ohvitseridest, kes läksid 1918. aastal vabatahtlikult teenima Punaarmeele, et tulevase vaenlase kohta luureandmeid koguda ja punaväge seest poolt õõnestada. Või oli tegemist Ritti väljamõeldisega, et õigustada oma teenistust Punaarmees. Kas meeste ja sõjaplaanide ületoomine Pihkva all 1919. aastal oli Eesti luuraja karjääri tipp hetk või oli

ületulek tingitud pettumusest punase idee vastu. Ka on Ritti edasises elukäigus mõndagi ebaselget – tema soosimine kohtuvõimude poolt, kerged karistused ja vabanemine vanglast. Kas ka Ameerikas täitis Ritt “eesti seltsimeeste” juures mingit ülesannet. Vaevalt käputäis New Yorgis elavaid punase mõttelaadiga rahvuskaaslasid Eesti võimudele mingit huvi pakkus. Või siiski. Need on aga küsimused, mis tõenäoliselt jäävadki vastusetaks.

KUS ON KIKKA LAHINGU MÄLESTUSMÄRK?

Teel Elvast Valga poole sõidame enne Priipalut mööda bussipeatusest nimetusega „Kikka“. Väga vähesed panevad seda tähele ega oska aimatagi, et meie sõjaajaloo üks tähelepanuväärivamaid lahinguid peeti just siinsel metsaveerel 27. jaanuaril 1919. Kikka lahing kuulus nende edukate võitude sarja, mis leitnant J.Kuperjanovi professionaalsel juhtimisel sooritati. Jätkab Ed.Grosschmidt („Pealuu märgi all“):

„Luureteated selgitavad, et meie vastas tegutsevatele 1., 4., ja 6. Läti kütipolgu ning venelaste 83.polgu osad pole veel toibunud Rõngu ja Puka hoopidest ning jätkavad korratut taganemist. See annab partisanidele uut hoogu ning 27.jaanuari varahommikul jõuab 2.rood Korbi küla ligidal kokkupõrkeni vaenlasega, kes hoogsa pealetungiga laiali paisatakse.

Ratsakomando ja osa 2.roodust (...) istuvad regedele ja ajavad kuulipildujaid kaasa võttes



punastele järele. Samal ajal järgnevad ahelikkudesse hargnedes teised roodud, liikudes kahel pool Tartu-Valga maanteed. Vaenlase kannul edasi tormates on mõned meie roodud mööda läinud punaväe osadest, kes lumiseil metsaradadel ringi eksides ei suutnud küllalt kiiresti meie eest pageda (...).

Kikka talu ligiduses tekib seisak(...) Lahingurivi kipub täiesti kaduma ning sügavas, kohati põlvini ulatuvas lumes edasirühkivaid mehi on raske korrale kutsuda...

Ohvitserid karjuvad hääled kähisema, sõdurid aga ei kuule neid või mõistavad võõriti. Keegi ei näi enam teadvat, kus asub ta alaline parem- või vasakpoolne naaber, kus jao- või rühmaülem, ning kelle komandosõnu ta peab kuulama, sest neid sajab igalt poolt (...).

Tiheded punaste ahelikud ilmuvad nähtavale mitmest suunast korraga. Nende ridadega on palistatud terve metsaveer ning lai talueelne põld. Surmkindlad oma edus, tungivad nad võidukisaga partisanide tiibadele (...).

Seisukord on meeleheitlik. Hetkeks tekib täielik segadus. Kaob igasugune rivikord. Osa mehi seguneb punastega, täiesti pead kaotades... Siin-seal varisevad mehed kokku tapva risttule alla sattudes. Mõned kuulipildujad satuvad juba vaenlase kätte. Asi ähvardab juba minna tõsiseks. Seal märkab Kuperjanov, et meie aheliku parem tiib peab veel vastu. Ta jookseb otsustavalt sinna. Mehed järgnevad kohe juhi kutsele..."

Mis edasi sai rääkis ltn. Kuperjanov mõni päev hiljem „väga vastumeelselt“ oma abikaasale (Alicele):

„Mis siin siis enam teha jäi? Mõtlesin, et ma elusalt end küll nende kätte ei anna, kuid mauserile vajutamiseks kulus ainult üks sekund. Kuni see veel hilja polnud, tuli päästa, mis päästa andis. Aga ega siis meeste elu minu omast odavam olnud. Ja nii leidsingi pääsutee, mis pataljoni päästis.“

Jätkab E.Grosschmidt:

„Ühe langenu juurest leiab Kuperjanov punase lipu, tõstab selle pea kohale ja hakkab lehvitama. Selline trikk toob asjasse ootamatu pöörde: enamlased katkestavad tulistamise jalamaid, pidades seda mingiks märguandeks oma väejuhi poolt.“

Seisukorda ära kasutades seab Kuperjanov oma lahingurivi ruttu korda ning viib partisanid uuesti võitlusse... Pärast lühikest korraldamist jätkab pataljon edasitungi kolme rooduga Sangaste jaama (Tsirguliina)

Kuni tänase päevani puudub Kikka talu lähedal lahingut tähistav silt või mälestusmärk 13 hukkunule. Lahingus hukkus teiste hulgas ka Jakob Paavel, 3.roodu reamees. Kunstnik Louis Pavel maalis oma onudest 1942. õlipildi, mis hävis kahjuks Tallinnas 1944. augustil, millel on kujutatud Kikka lahingus haavatud Jakob ning teda toetamas vend Leonhard. Ka viimane



hukkus 31.01.19. Paju lahingus. Vabadussõjast eluga pääsenud kolmas vend Villem sättis ennast veel vene okupatsiooni ajal vana mehena Laatre surnuaia vahiks, et vendade haudadele kedagi peale ei maetaks, sest Vabadussõdalaste haudu okupandid ei sallinud. Pilt maalist pärineb Eesti luuletajalt ja kunstnikult Indrek Hirv`elt.

ETTEPANEK: J.Kuperjanov Selts esitaks Kikka lahingu monumendi kujul, kus eelnimetatud maalil toodud sõjamehed jäädvustastaks ajalukku kivisse tahutuna. Samuti võiks kaaluda mõtet, et rajatav monument sobitada lähedalasuva ning suhteliselt lageda Paju lahinguvälja memoriaaliga.

Kirjad, fotod, kirjad

12. novembril, 2010 kirjutas Ivi Tamm USA-st:

J.Kuperjanovi Selts!

„ Aire isa (Karl Kolbre) ja mu abikaasa isa (Arkadi Tamm) olid vabatahtlikud koolipoisid Julius Kuperjanovi salgas. Samuti sain pr. Airelt kingiks dokumentaalfilmi „Leitnant Julius Kuperjanovi rääkimata lugu“. See südametöö on mitmekesine ja Eesti Vabadussõja ajaloole väärtuslik. J. Kuperjanovi matusepildil on 2 noort pärjakandjat leinava lese taga. Vaadates pildile, vasemal pool, suure heleda lindiga mantlil on Arkadi Tamm, kui kõige noorem partisan. Sellest rääkis mu äi silmad vees, oma poja Arno'le ja mulle.



J.Kuperjanovi matused 6. veebruaril 1919.

Teie suur töö ja vaev on auväärt ja ajaloolise tähtsusega. Oleme uhked Teie saavutusele. Teile head soovides. Sõpruses, Ivi Tamm ja pojad USA-st“

„ ARKADI TAMM (16. nov. 1901 - 26. jaan. 1983) oli Tartus Treffneri gümnaasiumi õpilane kui astus vabatahtlikult Kuperjanovi Partisanide - koolipoiste pataljoni. Ta ema olevat nutnud kui kuulis sellest otsusest, aga andis 17. aastase pojale soojad aluspesud kaasa. Hiljem oli

Arkadi Tamm hariduselt Dr. Med., naistearst, Tartu Ülikooli Naistekliiniku eriteadlane ja ülikooli õppejõud. Ta põgenes 1944. a. Saksamaale, sealt USA-sse. Tegutses oma erialal.“

15.12.10. kirjutasid Aire (kuperjanovlase Karl Kolbre tütar) ja abikaasa Villu Salmre USA-st:

*„Meie isa oli hea kõneleja, talle meeldis seltskonnas osaleda, aga ta ei armastanud rääkida endast. Talle oli südamelähedane Eesti ja Eesti saatus. Emä päevikust loeme, kirjutatud 1981.a. kui emä oli 80. aastane: "Koolihariduse sain ENKS Tütarlaste Gümnaasiumis. Vabadussõja ajal aitasin kaasa - kooliõpilasena kuulusin käsitöö gruppi, kus **kudusime sõduritele erilisi kahe sõrmega nn. püssilaskmisekindaid...**"*

„Meie isa, EV ohvitser, jurist kapten KARL (KOLBERG) KOLBRE (30. 8.1899- 4.12.1983) võttis vabatahtlikult osa Eesti Vabadussõjast võideldes Treffneri gümnaasiumi õpilasena Kuperjanovi Partisanide ja Tartu Koolipoiste pataljonis. Isa oli Julius Kuperjanovi lähedal Paju lahinguväljal kui Kuperjanov sai surmavalt haavata.“

Me olime kõik kas vabakäiguvangid või valvurid

Mart Arold

NSVL oli suur vangilaager oma paljude tsoonidega. Nende kõigi välispiiri nimetati NSVL riigipiiriks. Meie okupeeritud kodumaa kogu mereäärne ala oli piirivööndiks (pogranpojas), kus meil eneselt puudus vaba liikumisvõimalus. Piiritsooni pääsemiseks pidi olema kas küllakutse või siis komandering. Nende põhjal väljastas miilits peale andmebaaside uurimist sissesõiduloo, kui üldse väljastas..,

Isevärki erandiks oli Vilsandi saar, mis asus juba piirivööndi enese sees asuvas piiritsoonis (pogranzona), kus vastavalt NSVL piiriseadusele oli „tööde teostamine lubatud kooskõlastatult piirivalvega“. Seal kehtis justkui sõjaseadus, sisuliselt aga täielik piirivalve psühhoterror.

Möödunud sajandi 70.-80. aastatel lõin Vilsandile TRÜ geofüüsikalise välibaasi, kus töötasime suviti. Sellest siis ka „tihedad tõised kontaktid“ Saaremaal asunud NSVL KGB piirivalveväeosa nr. 2133 ning eriti just selle luureohvitseridega.

PV luureosakonda juhtisid loomulikult venelased, kuid eesti keele mittevaldamise tõttu ei saanud nad ise kogu agentuuriga töötada. Käepikendusteks olid eriti usaldusväärsed eestlastest luureohvitserid Aare Evisalu, Sergei Randel, Tõnu Prei j.t. koos oma agentidega. Prei oli aastaid sama väeosa partorgiks.

Eestis KGB likvideerimise ajal töötas Tõnu Prei Saaremaal juba ajakirjanikuna ning avaldas kohalikus lehes detailse juhendi agentidele käitumiseks neile kõigile nii raskel ajal. Meie raadio kordas mitmel päeval väikeste vaheagadega seda käitumisjuhendit kui vaid üht lihtsat süütut lehelugu. Ei ole kuulda olnud, et seda juhendit ei oleks järgitud. Nüüdseks on loodud

endiste Saaremaa piirivalvurite kinnine sait: <http://pogran-zastava.ru/karta.php>, kuhu mul paariks päevaks õnnestus sisse pääseda. Nägin, kui kõrgelt hindavad vene tšekistid ka praegu oma kunagisi eestlastest relvavendi.

Endiste piirivalvurite saidilt:

Тыну Преи, замполит 11 пз 1974-1981, офицер разведотдела 1982-1986, теперь журналист.

Возраст: 58

Зарегистрирован: 24.05.2009

Сообщения: 17

Служил: КППО/Кингисеппский ПО/в.ч.2133/11 пз, разведотдел

Kui Tõnu Prei ja eriti just Sergei Randel paistsid silma korrektse käitumisega, siis Evisalule meeldis inimesi mõnitada. Olin juba aastaid Vilsandil töötanud, mul oli saarel käimiseks igaks aastaks oma aastaringne luba, kui Evisalu mind komandeerimistunnistuse puudumise tõttu üleolevalt mõnitavalt Saaremaalt Tartu tagasi saatis.

Alul ma ei uskunud väiteid, et Evisalul olevat meie ekspeditsiooni tarvis ka TRÜs oma agentuur. Suur juhus tõi selgust. Et TRÜ pearaamatupidaja kabinetti viiv uks oli lukus, minul aga tema hullupööra tema allkirja vaja, läksin pearaamatupidaja kabinetti sinna kõrvalruumist viiva vaheukse kaudu.. Oma suureks üllatuseks nägin seal Evisalu kahe daamiga tööajal pummeldamas. Väliselt päris kained Evisalu ja pearaamatupidaja kohmetusid ,kuid varustusosakonna daam oli kohe päris jorkis, muudkui silitas seltsimees majorit õlast ja aina kordas ikka, et "meie Aare ...ja meie Aare".

See aare oli tõepoolest midagi väärt.

Tšekist Aare Evisalu tõeline edukäik algas hoopiski Eesti Vabariigis. Selles ei takistanud teda ka varasem omaaegne skandaal kas madalikule või siis karile jooksnud Kreekas laeva rüüstamise pärast. Temast sai EV piirivalve taaslooja ja selle kauaaegne staabiülem. Oma süümevande andis ta „EV ohvitserina“ aga mitte „EV kodanikuna“ nagu nägi seda ette ametlik vandetekst. EV RK „KGB komisjoni“ esimees Enn Tarto aga ei näinud ilmselges valeandmete allkirjastatud esitamises ei valevannet ega isegi mitte kelmust. Päris mitu aastat kehtis olukord, kus tollased PV ajateenijad olid andnud korrektse vandetootuse, kuid suurtele riigisaladustele juurdepääsu omav staabiülem (hiljem juba peadirektori asetäitja) aga mitte. (Ilmselgelt ei ole see tšekistist NATO ohvitser senini kehtivat vannet andnud.)

Evisalu teenistus EVs algas minu teades Remniku õppelaagris, aga võibolla ka juba varem. Meie tulevase piirivalve esimest õppegruppi lendas Vene PV helikopteril ning Vene PV polkovnikute saatel inspekteerima EV Valitsuse esimees Edgar Savisaar. Nähtavasti jäid nad kõik nähtuga rahule ning Evisalu karjäär jätkus ka järgmiste valitsuste ajal.

EV siseministri ajutiseks kohusetäitjaks olnud rahvastikuminiister Peeter Olesk aga nõudis talle koguni ajakirjanduses „kollaseid kaarte“ tegevteenistuse eest KGBs. Ta avaldas „Luubis“ raevuka toetusartikli, milles süüdis ka mind väidetavas operatsioonis “Tuld Evisalu pihta”

(www.postimees.ee/luup/96/10/sise1.htm) *Minule teadaolevalt lubavad meie seadused kasutada endiseid KGB-lasi ainult tehnilistel töödel selleks vajalike spetsialistidena. Kummalisel kombel ei õnnestunud mul internetist enam leida Oleski tugevat eestkostet*

Evisalule seoses "kollaste kaartidega. Kuhu see kadus ma ei tea. Arvan end teadvat, et nägin seda kindlasti enne Simmi-skandaali.

Eesti Vabariigi president autasustas Evisalu (09.02.1998.a.) Kotkaristi hõberistiga, kuigi 1997.a. ei läinud läbi Kalle Laaneti ettepanek Evisalu autasustamiseks. Teiste riikide autasude kohta mul andmed puuduvad. Enne erruminekut jõudis Evisalu töötada ka veel nii Piirivalveameti peadirektori asetäitjana kui ka oma ametkonna esindajana Brüsselis. Enne Brüsselisse minekut lõi pika töö tulemusena väidetavalt ainult temale isiklikult allunud sideohvitseride (loe: luureohvitseride) kohad kordonites. Kui uskuda tänaseid lihtpiirivalvureid, siis sisuline võim kordonites ongi suuresti just nende "politrukkide" käes. Erru läks kindralina. Usutavasti saab ta EV-lt pensioni kõigi oma piirivalvetes teenitud aastate eest. Olgu lisatud, et EV-lt saavad pensioni ka hävituspataljonlased.

Minu isiklikud kokkupuuted Evisalu, Prei, Randeli jt. kuuluvad loomulikult ENSV aega. Et demokraatlikus Eesti Vabariigis üles kasvanud noortele on see karm ja lausa uskumatu ajalugu, siis kirjutan pikemalt.

Kõigepealt tuli luba ekspeditsiooni Vilsandil töötamiseks muretseda kas NSVL Piirivalve Balti regionaalsest staabist Riias või siis otse Moskvat KGB peakontorist kurikuulsal Ljubjankal. Lisaks sellele tuli esitada Saaremaa piirivalve staabile ekspeditsiooni liikmete nimekiri. Elu näitas, et asja lihtsustas nimekirja täiendav esitamine Tartu KGBsse TRÜ eriosakonna kaudu. Täiendav töölouba tuli taotleda Saaremaa piirivalvelt, täpsemalt nende kohaliku väeosa staabist, nende luureosakonna kaudu. Vältimaks luureosakonna väidet, et nad polevatki kirja kätte saanud, saatis TRÜ peale meie esimesi kurbi kogemusi vajaliku kirja oma eriosakonna vahendusel sinna eripostiga. Selle eest noris TRÜ eriosakonna ülem Lidia Anikina endale preemiaraha. (Seesama tšekist õigustas perestroika päevil "Rahva Hääles" Tallinna lauspommitamist väidetavate NSVL luureandmete põhjal eeldatud Hitleri enese "Estoniasse" tulekuga.)

Saaremaale sõites tuli läbida PV kontrollpost kas sealsel lennuväljal või siis Kuivastu sadamas. Kuid see kõik ei tähendanud veel Vilsandile pääsemist. Kõigepealt tuli molutada tunde PV staabi koridoris päevniku juures. (Nagu EV ajal viidud remondi käigus selgus, olid seal ja isegi teiste ohviseride tööruumides luureohvitseride juurde viivad pealtkuulamiseseadmed).

Reeglina anti vastav lubav paberilipakas (propusk) kätte mõni minut enne Kihelkonna bussi väljumist, et saaks nalja komandeeritute ja küllasõitjate jooksmisest. Mõnikord aga väideti mulle, et ei olevat blanketti või siis olevat sel saarel juba liiga palju rahvast. Seda mõnitamist harrastasid siiski vaid meie heade kaasmalaste leivaisad. Kui vastav „propusk“ oli käes, siis tuli seda näidata Kihelkonna kordonis. Seal tuli lihtsalt väravas jorutada ja oodata, kunas vahitornis igavlev ajateenija suvatseb päevniku välja kutsuda. Päevnik aga pidi leidma valveohvitseri jne. Ka see nõudis aega, kuid parimal juhul sai hakkama juba poole tunniga. Ajaviiteks võis karistamatult uurida kordoni värava juures olevaid kaitsekraave, kuhu piirivalvurid oleksid kallaletungi ajal varjunud.

Et paar kilomeetrit eemal asuvast Papissaare sadamast paadiga Vilsandile sõita, tuli seal telefoniga piirivalvele ette kanda paadi number ning inimeste arv. Vilsandile jõudes aga tuli Kihelkonna kordonisse telefoniga kohale jõudmisest ette kanda. (Sealt uuesti Saaremaale tultes käis paadisõidust registreerimine vastupidises järjekorras.)

Et Vilsandile sai sõita mööda saarekesi ka autoga, siis tuli sel juhul läbida relvastatud valvepost Käkisilmas. Sellal, kui üks ajateenija dokumente konrollis, seisis teine laskevalmis automaadiga veidi eemal. - Ma saan nendest noortest vene poistest igati aru, sest neile sisendati pidevat hirmurežiimi nii nagu ka kogu meie okupeeritud rahvale. (Kõige raskem oli staabi juures teenijatel, kes said linnaloo vaid oma sünnipäeval ning nn "piirivalvurite päeval" ega teadnud ümbritsevast elust sedagi, mida piiril patrullijad.

Olgu lisatud, et ka juba Saaremaale sõites tuli läbida automaatidega relvastatud piirivalvepost, kuid siiski mitte laskevalmis torude ees.

Kui okupatsioonirežiimi nõrgenedes küsisin juhuslikult Kuressaare turul kohatult ikka veel KGB mundris major Evisalult, et kuidas ta oma teenistust tagantjärele hindab, siis vastas uhkelt, et „režiim sai hoitud...“ - Just nimelt niigust terrorirežiimi vaimus "vaenlane ei maga", hoiti kõikjal SUURES VANGLAS:

Juba EV päevil sõitsin tänu tutvustele üsnagi tihti Tartust Tallinna EV piirivalvuritega. Auto peatati reeglina EV piirivalve staabist eemal, et vaid Evisalu neid koos minuga ei näeks. - Isegi üks EV piirivalve major pidi kartma omaaegset KGB majorit, kel oli selleks ajaks juba koloneli auaste ning kes teadis temast palju enam EV riigisaladusi. Evisalu ise aga ei kartnud ega karda ei kedagi ega midagi.

Ütle mata ühtki kahtlustavat sõna selle ülleduka piirivalvuri kohata, et saa ma oma nõukoguliku kasvatus e tõttu lahti alalisest valvsustundest ning tõstatan puhtakadeemilisest huvist küsimuse, et mis saaks siis, kui mõni teine täpselt sama teenistuskäiguga mees osutuks äkki riigisaladuste üleandjaks? Just nimelt üleandjaks ja mitte reeturiks, sest kehtiv vanne ju puha andmata. Ja mis siis, kui kõik muud dokumendid on vormistanud näiteks samad mehed, kes ka mõnele tegelikule reeturile? - Vist mitte midagi?

Lugesin kunagi kas PLst või PMst, et Vilsandil olevat olnud oma agent nii piirivalvel, nii kohalikul KGBl kui ka GRUl. Üks Stalini-aegne raadioreporter ning hilisem Kirjanike Liidu ametimees, paljude laulutekstide autor, rääkis mulle kord Väike-Vilsandil avameelsushoos, et olevat äsja käinud GRU ohvitserina kordusõppustel. Üks Vilsandi eestlasest ametimees ei saanud kelkimata jätta ning lobises välja, et oli käinud Riias piirivalvurite juures kursustel (oli teine Evisalu suur südamesõber ja usaldusalune). Kohalikku KGBd võis esindada mõni kas kohalikus ilmajaamas või siis majakas töötav täis- või poolvenelane. Vähemalt vajaliku aktiivi moodustasid nad kindlasti. Ma ei välista ka üht punakirjanikku, kes veidi viina võtnuna ei väsinud kunagi uhkustamast, et just tema isa olevat 1940.a. toonud Ždanovi Balti jaamast Pikale tänavale.

Nüüd veel mõned mälestuskilud sellest Rahvaste Vanglast.

Tallinn, kevad, aprill, merel jää. Kõnnin Kadriorus ja lõikan üle jää Piritale. Piirivalve võtab kinni ja konvoeerib randa. Sinna tuuakse ka üks mulle tundmatu merejäljalutatu. Meid süüdistatakse ühises katses minna reidil seisvale laevale, seega kogunisti põgenemiskatses. Võetakse dokumendid ja helistatakse. Lastakse peale tänitamist vabaks.

Kevad. Jääminek. Pildistan Türisalu pangalt merd ja jääd. Sõidab kohale piirivalve auto. Rääskav ohvitser käseb Piritale pildistama minna. Nõuab filmi valgustamist. Keeran objektiivi eest ning teda pettes kruvin lihtsalt filmi tagasi.

Sama kevad. Jägala juga. Ees keelusilt. Lähen juga pildistama, kuid olen närvis. Kogemata valgustan ära Türisalus päästetud filmi.

Ikkagi sama kevad. Aegna saar, kuhu pääsen Tallinna sissekirjutuse tõttu ilma tsooniloata. Kõnnin tunde ringi ja pildistan loodust. Piirivalvurite lähenedes "poen pöösasse". Teades, et mind sadamas juba oodatakse, peidan ühe filmi sokisäärde. See pääseb. Aparaadis olnu aga tuli valgustada.

Salmistu rand. Valkla pioneerilaager. Kohustuslik praktika. Okatraataed. Rehitsetud liivarand. Keelusildid. Piirivalve vaatetorn ja patrullid. Meri heidab randa üksikuid piibleid. Need korjatakse juba varahommikul. Lapsed lastakse randa vaid üheks tunniks läbi aeda tehtud ajutise läbipääsu.

Juba pioneeritöö instruktivlaagris Loksal räägiti meie tõsimeelselt, et pudelposti kirju saatvat siia just nimelt Lääne eriteenistused, et uurida, kus need siin randa jõuavad. Ja kui lapsed kirjadele vastavad, siis nad aitavat sellega õnnestusorganisatsioon riigivaenuliku materjali saatmisel.

Pioneerilaagrisse tuleb üks Prantsusmaa kompartei juhatuse vähetähtis liige koos ihukaitsjast autojuhiga. Külalisele esitatakse kohustuslik laste isetegevusprogramm. Meest paeluvad kõige enam okastraataiad. Ei tea, kas võtab juba mõõtu...? Kas märkas, et automaatur meid sealsamast kõrgest postist jälgis, ei tea.

Sama suvi ja sama laager. Külla tulevad Ida-Saksamaa pioneerid ja komnoored. (Die Thälmann-Pionieren und die FDJler). Praktikantidele poliitiline instruktsioon vaimus, et ei olnud ühtki eesti fašisti. Kõike kurja tegid vaid hitlerlased. Mida neile Kalevi-Liival räägiti, seda ei tea. Meilt aga päriti kohtumistel ikka ja jälle, et kuidas peame laagris ideoloogilist võitlust?! No mis sa hing kostad. Aga kostsime küll. Seletasime uhkelt, et mängime trips-traps-trulli ning üks küsimus on alati poliitikast. Jäädi rahule ja lubatati ka Saksamaal seda poliitilist trips-traps-trulli mängida.

Täna selle väljaande koostajat võimaluse eest siin oma mälestusi avaldada. M. Arold

Üleminek Eesti piirivalvele

5.01.11. kirjutab Lembit Kurs Tallinnast (lühendatult):

"Kodukaitset hakati looma peale intrite mässu Toompeal 15.05.1990. Astusin liikmeks 17.05. Muidugi ei aimanud tollal, et läbi Kodukaitse saan ka Eesti piiri kaitsta.

Töötasin "Standardis" õhtuses vahetuses. Koju jõudes kuulsin raadiost, et intrid olid rünnanud Toompead. Läksin kohe Mustamäelt Toompeale, see oli kesköö paiku. Lauljad esinesid lossi rõdul. Üks Sauelt pärit mees näitas relvaks kaasavõetud omatehtud pussnuga. Väljakule toodi võileibu ja teed. Jagati väikeseid siniseid silte, kuhu oli trükitud: "Eesti saab vabaks! 15.05.90." Samal öösel moodustati vabatahtlike grupe, kes valvasid Raadiomaja ja teisi tähtsaid objekte. Minu seotus jäi Raadiomajaga. Siit sai mindud rivis Raekoja platsile (27.05.90.) Kodukaitse vannet andma.

Kui sügisel 1990. hakati majanduspiiri loomisest rääkima, tuli kohe huvi sinna esimeste seas pääseda. Olin kirjas Kodukaitse Tallinna Lääne malevas. Esimene sõit piirile toimus 15.12.90. ja kestis nädala. Kõik vahetused olid tollal 7-päevased. Väljasõit oli alati laupäeval Sakala Keskuse eest. Esimene peatus oli Koidulas, teine Võmmorskis, kuhu ka ise sattusin. Siit edasi viidi mehi Piusa piiripunkti.



Pildil Võmmorski piiripunkt. Parevalt esimene L.Kurs.

Võmmorskis oli kolm suuremat vagunmaja ja üks kontrollputka. Selle eest üle maantee esimeses vagunis me magasime. Edasi tuli sööklavagun ning miilitsatele mõeldud putka. Korraga oli valves kaks meest ja miilits. Vahetus toimus iga kahe tunni tagant. Minu paarimees oli Lembit Pakri.

Peamine ülesanne oli, et Eestist ei veetaks toiduaineid Venemaale. Meelde on jäänud juhtum. See oli öösel, mil peatasime kontrollimiseks sõiduauto "Volga" haagisega. Autos istusid eestlastest abielupaar Viljandimaalt. Haagises oli 15 sealiha keha, mida loodeti Venes maha müüa. Äratasin piiripunkti ülema... Pärast selgus, et talle oli pakutud raha. Muidugi see "Volga" meie juurest läbi ei pääsenud.

Mäletan Uno Palut (kümnevõistleja), kes tegi vagunile trepi. Ise tegin tööd elektrialal ja sain 1-2 vahetust vabaks. Peab mainime, et meil oli sümboliks lõkketuli, mis ei tohtinud kustuda.

Lõke oli kontrollputka lähedal. Toitu oli piisavalt, jätkus isegi kojuviimiseks (vorst, juust). Esimest korda olid minuga piiril veel Meinhard Gailit, Peter Vulla, Lembit Pakri... Meid viidi 90-nda lõpus Halliste kirikusse, kus kõnet pidas A.Öövel.

1991. jaanuaris-veebruaries sai oldud Toompeal "kivide" juures valves, kui seoses Leedu sündmustega kardeti rünnakut lossile. A.Öövel viis meid isiklikult lossi sööklasse sööma. Osalesin ka esimesel (pärast 1940.) militaarparaadil 24.02.91. Vabaduse väljakul.

Teist korda olin Võmmorskis piiril veebruaris, kolmas kord märtsis. Meid vahetasid välja 3.04.91. piirivalve kooli lõpetanud noored Eesti piirivalvurid. Ka augustis kutsuti kodukaitsjad piirile, sest piirivalvuritel olid spordipäevad. Sõitsime Võmmorskisse 17.08.91. Olin 19.08.91. valves, kui keegi tuli vagunist ja teatas, et Venes on mäss. Muidugi tundsin, et õhus on ärevust – meid oleks võidud putši võidu korral arreteerida. Venemaa pasundas kogu aeg, et oleme relvastatud bandiidid., kuigi meie relvaks oli ainult kumminui. Siinkohal võiks meenutada üht Leedu piiripunkti lugu, kus kogu meeskond OMON-I poolt maha lasti. Tuleb meelde, et meid külastasid neil ärevail päevil väliseestlased, kes kinkisid igale mehele 1 USA dollari. Piirilt ärasõit lõppes piduliku rivistusega Koidula piiripunktis, mis oli pühendatud Eesti taasiseseisvumisele ja MRP-lepingu 52.aastapäevale.

1991.a septembris osalesin rahvapeol Tallinna Lauluväljakul, kus mind valiti 8 – liikmelisse meeskonda, kes eskortisid Leninit, Stalinit ja Brežnevit sõnnikuvankril ajaloo prügikasti. Lasin ennast pildistada koos Brežneviga (L.Eelmäe "Vanemuisest").

1992. juunis olin Kodukaitses kaudu turvamas Sütiste tee 21 rahavahetuspunktis Eesti kroone. Samal aastal astusin Eesti Kaitseliitu.

Arturtur Sirk - mahavaikitud Eesti rahva märter

Kristjan Mänd

2010. aasta 25. septembril mõõdus 110 aastat silmapäistva Eesti noorpoliitiku, Eesti Vabadussõjalaste Liidu (EVL) aktiivse organiseerija ja juhataja Artur Sirk'i sünnist. Mõõdus see praktiliselt ilma igasuguse riigi- ja meediapoolse tähelepanuta. Siin pole ka midagi imestada, sest nii tema, kui ka tema kaasvõitlejad on juba alates 1934. a. põhiseadusevastase riigipöörede toimumist olnud alusetult pideva mustamise objektiks, ilma vähimagi enesekaitse võimaluseta. Kuid seda enam on tema ja ta kaasvõitlejad mäletamist väärt!

Juba noorsõdurina Vabadussõjas võidelnud ja selle eest Vabadusristi II liigi 3. järgu saanuna ei jäänud ta käed rüpes pealt vaatama ka siis, kui erakondlik saamapoliitika Eesti riiki rappa vedas. Temast kujunes Vabadussõja veteranidest moodustatud Eesti Vabadussõjalaste Liidu tunnustatud karismaatiline eestkõneleja, kes oma selge, ausa ja veenva kõnega lummas paljusid. Paraku võimulolev seltskond ei soovinud omale sellist tegusat konkurentsi pakkuvat opositsiooni. Võimulolijad koondasid endi kätte ebaseaduslikult võimu, eirates seaduste-seadust - Põhiseadust. EVL likvideeriti, juhid vangistati. Arturil õnnestus Patarei vanglast küll põgeneda, kuid sellele järgnev tagaetaava lindpree elu leidis lõpuks siiski oma paratamatu ja

traagilise lõpu. 1937. aasta 31. juulil leiti ta Luksemburgist kahtlastel asjaoludel 2 korruse aknast allakukkununa hotelli eest maast. Meelemärkusele tulemata suri ta 2. augustil haiglas. Alates sellest hetkest on paljud õigustatult kahelnud ametlikus surmaversioonis, nagu oleks Artur Sirk sooritanud enesetapu, end surnuks hüpates (2 korruselt!?). Liialt vastuolulised on ametlikud ja mitteametlikud (sõltumatud) uurimistulemused.

Kuid heitkem lühike pilk selle silmapaistva Eesti mehe eluteele, kellest oleks võinud saada meie poliitikas tõeline suurkuju ja rahva poolt hinnatud juht.

Väike "kaikamees" Sepa Ats

1913. a. oli Artur pisike valgepäine ja punapõseline poisike, kes õppis Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi kõrgema algkooli viimases klassis Amblas. Teda hüüti nagu tol ajal Eestis kombeks oli talukoha järgi "Sepa Atsiks". Tol ajal oli Eestis käimas venestamine, ka koolid muudeti üha enam venemeelseks ja -keelseks. Tolleaegne kooliõpetaja, Leipzigi ülikooli üliõpilane Jaan Ruus (vt. lõpus isikuandmeid) oli tuline rahvuslane ja koolis püüti igati säilitada eesti rahvuslikku meelt. Eesti kooli naabruses, tollases Ambla pritsimajas asus aga venekeelne "Semskoje utshilistse". Kahe kooli suhted olid vägagi sõjakad ja võimalusel püüdsid eesti poisid "venekutele" vingerpussi mängida. Tol ajal ilmunud O. Lutsu Paunvere lood, kus kajastati ilmekalt eesti ja saksa kooliposte madistamisi, lisisid kahe kooli vahelistele kivi ja kaikasõdadele ainult õli tulle. Eesti poistest paistis eriliselt silma Sepa Ats, kes kunagi ei kahelnud "venkudele" kaikaga "õpetust" andmast. Anti ise ja saadi ka vastu, sinine silm oli vaid uhkuseks. Ka õpetajale meeldis seesugune rahvustune ülesnäitamine, vaid üksnes liiga suureks paisuva sõjamõllu tõttu tuli ta poisse korrale kutsuma.

Selline varases noores vanuses ilmne pidanud ja sissekasvanud rahvustunne jättis kõigile õpilastele - ka Artur Sirk'ile - kustumatu jälje. Revolutsiooni päevil õppis A. Sirk Tallinna kaubanduskoolis. Nagu iga koolipoiss, nii marssis temagi vaimustatult koos revolutsiooniliste massidega. Monarhia asendus Venemaal lühiajaliselt algelise demokraatiaga.

"Realistist" sõjameheks

Edasi jätkas ta õpinguid Tallinna Peetri Reaalkoolis. Ajad olid siis ärevad. Tuli enamlaste riigipööre. Punane meelsus tõstis pead isegi "realistide" hulgas. Põhjust selleks andis eestlaste ja saksa parunite vaheline põline vastasseis. Sama vaen oli kandunud ka Reaalkooli eesti ja -saksasoost õpilaste vahele.

Punaste silmakirjalikud, kuid samas ka naiivsed üleskutsed rahva võimust, võrdsusest, tööliste õigustest ja maa jagamisest tundusid alguses paljudele kiiduväärsed. Lignes 24. veebruar 1918. a. Samal ajal kardeti sakslaste tulekut, punased olid ärevil. Kui siis lõpuks kuulutati välja Eesti Vabariik, olid "realistid" ühed esimesed, kes relvad haarasid selle kaitseks. Teiste seas ka A. Sirk. Just noorsugu, koolipoisid olid need, kes vanema generatsiooni pessimismi kuulda ei võtnud ja otsustaval hetkel punase Venemaa vastu välja astusid. Sel ajal jätsid paljud oma senise naivistliku punaroosa maailmavaate ja hakkasid

tõeliselt realistlikeks "realistideks".

25. veebr. hommikul ähvardasid punased madrused linna tungida. Noorsoo Roodu juht, endine Tallinna politseimeister Anton Õunapuu käsutas 8 poissi sadamasse. Seal ootasid aga madrused laskevalmis kuulipildujatega. Poisid sunniti tagasi. See oli esimene lahing, küll ilma tulevahetuseta, millest ka A. Sirk osa võttis.

Keskpäevaks olid sakslased juba Tallinnas. Õhtul saadeti siiski veel 4-5 poissi varustusladude juurde valvesse, teiste seas ka A. Sirk. Laod asusid Schnelli tiigi ääres. Seal tegid koolipoisid esimest korda "soomust": iga mees võttis sealt omale vaskse keedukatla, nahkvöö ja "hashliku" (tuisu peakoti). Kõik see kulus hiljem Vabadussõjas marjaks ära.

Kuid juba järgmisel päeval võtsid sakslased poistelt relvad ära. Algas jälle pealtnäha rahulik õppetöö, kuid kuna nüüd valitses koolis saksastamine, siis seda enam tegid poisid omavahel rahvuslikku kihutustööd. Reaalkool sai uue saksakeelse nime "Ober-Realschule". Õpetajateks toodi marusakslased õpetajad. Poisid kiristasid hambaid ja kannatsid.

Sügissemester 1918 oli ärev. Kuna paljudel õpilastel puudus kodus petrooleum, lubati neil õppida koolis. Sageli olid need õppimisõhtud hoopis koolipoiste salakoosolekud, kus üleskutsuvate kõnedega esinesid õpilased Janno, Sirk, Pank ja teised. 14. oktoobril tehti omavahel otsus: järgmisel päeval ei tule ükski eestlane-realist kooli, avaldades sellega protesti saksastamise vastu. See realistide alustatud streik laienes ka teistesse koolidesse.

Karta oli, et okupatsioonivõim oleks realiste rängalt karistanud, kuid enne murdis okupatsioonivõim. Just streigi ajal hakati organiseerima Omakaitset. Sedamaid jätsid koolipoisid taas õppetöö ja asusid relvade alla. Alampolkovnik Kann organiseeris koolipoistest "surmapataljoni" ehk Tallinna Kooliõpilaste pataljoni, mille ridadesse astus 16. detsembril 1918 ka Artur Sirk. Selles pataljonis teenis ta reamehena kuni 1919. a. 23. aprillini.

Vabadussõjas

17. jaanuarist kuni 7. märtsini 1919 oli Artur Sirk lähetuses Soomusrongil nr.2. Seda soomusrongi kutsuti "koolipoiste rongiks", sest suurema osa selle meeskonnast moodustasid koolipoisid.

Soomusrongide moodustamise idee tuli admiral Johan Pitkal, kes soovis ära kasutada tühjad vaguniplatvormid ja sakslastest mahajäänud sõjavarustust (soomuskilbid jms.). Rong ise ehitati Tallinnas 1918. a. jaanuaris. Soomusrongil nr. 2 oli üle 20 platvormi ja vaguni, suurtükiplatvorm 3 tollise suurtükiga, selle järel kuulipildujavagunid 12 kuulipildujaga, siis magamisvagunid meeskonnale ja lõpus taas samasugused kuulipildujavagunid.

Artur Sirk tegi kaasa taandumise Tapa alt Kehrani, murdelahingud Aegviidu ruumis ja pealetungi üle Tapa, Tartu ja Valga Petserini. Viimane lahing enne Tartut peeti Tähtvere mõisa väljadel. Eesti vägede vastu oli seal koondatud kaks Läti Punaste küttide roodu koos suurtükkidega. Pearaskus selles lahingus lasus soomusrongi dessantüksustele ja ülemlleitnant Julius Kuperjanovi partisanidele, sest raudtee oli enne lahingupaika lõhutud.

I maailmasõja kogemusega lätlased osutasid tugevat vastupanu. (Muide Lätis moodustati

rahvuslikud väeosad juba I maailmasõja ajal. Seetõttu olid nende kaotused I maailmasõjas palju suuremad, võrreldes eestlastega). Lahingu käigu otsustas alles soomusrongide saabumine. Kell 12. jõudsid esimesed dessantlased Tartusse. Neile järgnesid soomusrongid ja kuperjanovlased.

Pärast Tapa vabastamist liikusid soomusrongid samuti kohe Tartu peale. Maha jäi vaid Sirk'i "kodune" soomusrong Nr.2, mille ratsaluurest võeti Tapa komandandi käsutusse 10 meest, samas rongi jäi neid vaid paar. Kuna soomusrongil Nr.3 omal ratsaluuret ei olnud, kamandas rongiülem kpt. Oskar Luiga soomusrongi Nr.2 ratsaluure mehed oma rongile. Nii algas ka Sirk'i sõit Tartu vabastamislahingusse.

Mõni kilomeetrit enne Tartut lahkus ta kaaslastega rongilt ja hakkas raudteest vasakut kätt Tartu poole liikuma. Punastele jõuti järele alles Tartu Puusilla juures, kus neile tuld järele anti. Tartlased juhatasid mehed kohe Krediitkassa keldri juurde, kus teati vange hoitavat. Samaaegselt saabusid sinna ka kuperjanovlased ja soomusrongi nr. 1 mehed. Kui siis Krediitkassa keldri uks avati, avanes kõigil öövastav vaatepilt: kogu kelder oli risti-rästi tapetuid inimesi täis, maas voolas veel soe veri, seinad olid kuuliauuke ja ajutükke täis. Lähemal vaatamisel võis inimestel näha piinamisjälgesid: kel oli mõni kehaosa ära lõigatud, silm välja torgatud või täägitorkeid kehal. Laipade alt leiti üks haavatud inimene, kes oligi ainus ellujäänu. Kes aga olid need tapetud? Need olid lugupeetud linnakodanikud, täiesti süüta inimesed. Hukatute hulgas oli ka esimene Eesti apostliku-õigeusu piiskop Platon (Paul Kulbusch), ülempreestrid Bežanitski ja Bleive ning luteri õpetajad Hahn ning Schwartz (vt. lisas toodud isikunimede selgitusi). Lisaks nendele veel rida teisi Eesti ja Tartu avalikkuses tuntud inimesi. Kõigi hukatute pead ja kehad olid metsikult purustatud. Võib vaid kujutada millist kommunismi vastast viha see vaatepilt meestes tekitas.

Kella viieks jõudis kohale ka viimane Kuperjanovi partisanide rood, mis oli pealetungi



alustanud Kärevere suunalt. Linnas oli veel üksikuid tulevahetusi. Kuid peagi vaibusid needki ja vabastatud linnas heisati Eesti lipud. Raekoja torni heiskas selle kapten Oskar Luiga oma meestega, Tartu Ülikooli peahoonele heiskasid lipu alamkapten Jüri Ratassepp ja tulevane vabadussõjalaste liider, õppursõdur Artur Sirk.

23. aprillist kuni 3. augustini 1919 oli A. Sirk Sõjakoolis, kus lõpetas jalaväekursuse ja ülendati lipnikuks. Seejärele määrati ta teenistusse algul 3. jalaväepolgu roodu nooremohvitserina, hiljem aga vanemohvitserina. Selle ridades Marienburgi (Aluksne) ümbruses paistis Artur Sirk silma, ülendati alamleitnandiks ja sai II liigi 3. järgu Vabadusristi ühes rahalise autasu ja normaaltaluga. Samas polgus teenis ta ka pärast sõja lõppu, kuni läkski

sealt 1921. a. reservi, et astuda Tartu Ülikooli.

Eesti Vabadussõjalaste Liidu hing

Ühe semestri õppis ta põllumajandusteaduskonnas, seejärel läks aga üle õigusteaduskonda. Ülikoolis võeti ta korp! Sakala liikmeks. 1923-1925 oli ta lisaks ülikoolis õppimisele tööl rühmaülemana 2. jalaväerügemendis Tartus, et end elatada. Samal ajal viidi ta studiumi edenedes üle Sõjaväe Ringkonna Kohtusse Tallinnas. Hinnates Artur Sirk'i ettevõtlikust, energilisust ja võimekust, soovitasid ülemused edutada ta sõjaprokuröri abiks. Abisekretärina töötas ta 1926. aastani, mil läks lõplikult reservi. Ülikooli lõpetas ta 1926. a. cum laude. Peale seda valis ta vannutatud advokaadi elukutse. Neli aastat (1926-1930) töötas ta Tallinnas vandeadvokaadi Theodor Rõuk'i juures abina. Seejärel alustas ta juba iseseisva vandeadvokaadina tööd.

T. Rõuk polnud A. Sirk'i jaoks mitte ainult kutseoskuste õpetajaks, vaid ka poliitiliseks mentoriks, suunates ta vabadussõjaluse kaudu suurde poliitikasse. Järgnevad aastad olid Artur Sirk'ile äärmiselt töörohked. Ta oli liidu keskjuhatus aseesimees, nõukogu aseesimees, peastaabi ja selle propagandaosakonna ülem, ülemaalse valimisaktsiooni üldjuht, Tallinna osakonna esimees. Teda jagus kõikjale, kus oli vaja võidelda Eesti Vabadussõjalaste Liidu vaadete eest ja neid propageerida. Oma teadmiste ja ennekõike kaasahaarava, selge ja otsekohese kõneandega oli ta kõikjal oodatud karismaatiline kõneleja. Võib julgelt öelda, et suuresti just tänu temale ainuisikuliselt kujunes EVL selliseks otsustavaks ja hästi toimivaks poliitiliseks jõuks, mille arvamust ei saanud ükski võimulolija eirata.

1930. a. alates oli A. Sirk kõigi EVLi kongresside juhataja, Tallinna EVLi juhataja ja EVLi tegelik juht. Ametlikult oli EVLi juhiks kindralmajor Andres Larka, kuid seda siiski üksnes oma kõrgema auastme tõttu. Organisatoorne ja ideoloogiline töö jäi suuresti ainuisikuliselt Sirk'i õlule.

Põhiseaduse ja riigivanema rahvahääletused

Nähes valitsevate erakondade saamahimulist, partokraatlikku ja korruptiivset valitsemisstiili, kasvas rahvas järjest suurem vimm võimulolijate vastu. Oodati, et lõpuks ometi tuleks mõni aus ja omakasupüüdmatult rahva huvide eest võitlev poliitiline jõud võimu juurde. Selliseks jõuks kujuneski vabadussõjalaste liikumine. Olid ju need mehed omal ajal relv käes selle riigi vabaks võidelnud ja nad ei võinud ka nüüd käed rüpes pealt vaadata, kuidas erakondlikus "lehmakauplemises" tallatakse see riik jalgealla. Need mehed otsustasid taas oma parema äranägemisega riigi arengu osas oma sõna sekka öelda.

Esimeseks suuremaks proovikiviks EVLi võitluses Eesti parema tuleviku eest oli Põhiseaduse muutmise seadus. Juba kevadel 1933 olid erakonnad esitanud oma Põhiseaduse muutmise eelnõu, kuid seda rahvas ei toetanud. Rahvas ootas uusi võimu teostajaid.



Sirk Eestis. Pildi taga tekst soome keeles, tõlge: "Kohtunik A. Sirk võtab vastu Vabadussõjalaste Liidu Tallinna osakonna uute liikmete liiduvande Peetri tehaste töösalis 17.12.1933."

Kui siis vabadussõjalased oma eelnõuga 1933. aasta oktoobris välja tulid, võeti see valdava enamuse rahva poolthääletega vastu. Vaatamata sellele, et osaluskooruum tõsteti Riigikogu poolt alatult 30%-lt 50%-ni.

Vabadussõjalaste Põhiseadusele on ette heidetud, et see oli autoritaarne. Kuid samas see erines vähe eelnenud erakondade Põhiseaduse muudatuste kavast. Samuti oli see demokraatlikum kui hilisem, Pätsi poolt kehtestatud 1938 aasta Põhiseadus.

Vabadussõjalaste Põhiseadus nägi ette ennekõike erakondade võimutsemise piiramist ja andis rohkem võimu presidendile (USA mudel) ja rahvale. Ei mingit autokraatiat, fašismi jms., millega erakondlased ja kommud-sotsid rahvast hirmutasid. Isegi Laidoner väitis, et uuest Põhiseadusest ei tulene mingit diktatuuri ohtu ("Vaba Maa" 8. okt. 1933). Uue Põhiseaduse toetajaks hakkas ka osav ja kaval poliitik Päts.

Kui riigivanem Jaan Tõnisson sai teada vabadussõjalaste Põhiseaduse suurest võidust, astus tema juhitud valitsus tagasi. Uue valitsuse moodustas Päts, kuid Tõnisson ise oli kindel, et nüüd tulevad vabadussõjalased ja tuginedes suurele rahva toetusele eelnenud Põhiseaduse hääletusel, moodustavad ise valitsuse. Kuid vabadussõjalased tahtsid kasutada vaid ausaid teid võimule tulemuseks. Peagi said nad aga näha, et hoopis nende poliitilised vastased, kes vabadussõjalasi seadusevastastes tegudes kahtlustasid ja demokraatia kaitsemise vajadusest rääkisid, osutusid ise kõige suurtemateks seaduserikkujaks.

Teiseks rahva usalduse testiks oli 1934. a. aprillikuus toimunud Riigivanema valimised, kus vabadussõjalased seadsid kandidaadina üles Andres Larka (Sirk ei saanud kandideerida, sest riigivanema kandidaadi vanusepiirang algas 40. eluaastast). Sirk pakkus kandidatuuri ka kindral J. Laidonerile, millega viimane ka nõustus. Siiski EVLi juhatus Laidoneri kandidatuuriga ei nõustunud, sest tulid ilmsiks paljud Laidoneri korruptiivsed finantsmahhinatsioonid. Pärast seda sai Laidonerist üks tõsiseltvõetavam konkurent Larkale. EVLi kampaania oluliseks osaks oli võistlevate kandidaatide, eriti kindral J. Laidoneri majandustegevuse faktidepõhine kriitika. Kartes oma rahaliste afääride avalikustulekut asusid Laidoner ja Päts salajasele koostööle. Samas oli ju Pätsilegi selgeks saanud, et tema kandidatuur vaevalt läbi läheb.

Toetusallkirjade kogumise kampaania käigus sai Larka 51% (52 436 allkirja), Laidoner 30% ja Päts 15% antud allkirjadest. Seega Larka sai toetusallkirju rohkem kui ülejäänud vastaskandidaadid kokku!

Kui selgus, et Riigivanema kandidaatide ülesseadmisel ja soovitusallkirjade andmisel ilmnis vabadussõjalaste kandidaadi, kindral A. Larka edaspidine kaheldamatu valimine Eesti riigipeaks (kes omakorda oleks A. Sirk'i määranud vabadussõjalaste valitsuse peaministriks), jättes kõrvale Pätsi, Laidoneri ja sotsialistide kandidaadi A. Rei, hakkasid vastaskandidaadid hauduma riigipöörde ehk oma võimu kindlustamise plaane.

12. märtsil 1934. a. teostasidki salasobingu sõlminud Konstantin Päts ja Johan Laidoner (sotside heakskiidul) sõjaväelise riigipöörde, kehtestasid "lõppematu" kaitseseisukorra, keelustasid vabadussõjalaste (hiljem kogu arvestatava opositsiooni) tegevuse ning lasid arreteerida üle 400 vabadussõjalase, teiste seas ka Artur Sirk'i. Laidoner oli nii püha viha täis, et soovis välikohtud käiku lasta ja juhtivad vabadussõjalased maha lasta. Päts kavala poliitikuna nii radikaalset lahendust ei pooldanud. Talle piisas vabadussõjalaste vangistamisest ja saabuvast piiramatust võimust.

Vestluses sotside juhi A. Rei'ga oli K. Päts muuhulgas A. Sirk'i kohta öelnud nii: "Või see poisike tahab juhtida riiki, mille meie oleme loonud!?". Huvitav kas Eesti Vabariigile otsustaval hetkel relvastatud abikäe osutanud koolipoisid polnudki need, kes realselt Eesti riiki löid? On ju isegi Laidoner hiljem meenutanud, et suurim teene mille õppursõdurid Eesti Vabariigi heaks tegid, on see, et nad andsid usu võidu võimalikkusesse. Vanem generatsioon oma pragmaatilise ja realistliku maailmavaatega oli ju tol ajal kaunis pessimistlik võitluse ja veel enam võidu suhtes Venemaa vastu.

Üheks süüdistuseks vabadussõjalaste vastu oli see, et nad on fašistid ja teevad koostööd Saksa natsionaalsotsialistidega. Kõik need süüdistused olid alusetud, neid ei suudetud tõestada. Ainus sarnasus antud välismaiste radikaalsete organisatsioonidega oli see, et nad olid kõik sõjaveteranid-antikommunistid. Kas endistele rindemeestele saab siis pahaks panna, et neile kõigile meeldib vormi kanda, paraade pidada ja end kõnes selgelt ja otsekoheselt väljendada? Teatavasti rindel mingit udujutu ajamist ja looderdamist ei toimu. Sealt ka selliste organisatsioonide värske vaim ja julgus. "Tagalarottidest" poliitikaanidele tundus see kõik aga kohutavana.

Artur Sirk on ise öelnud nii: "Meil pole tarvis ei Hitlerit ega Mussolinit. Meil on tarvis ausaid poliitilisi juhte." (Postimees. 6. XII.1933)

Päts kuulutas aga kogu Eesti rahva tervikuna haigeks ja asus rahva parema osa represseerimisega rahvast "ravima". Paradoksaalselt Päts ei kuulutanud kuni Eesti riigi kurva lõpuni "oma armast rahvast" terveks. Vastupidi, tema oli see ainus terve, kes kõike võis "haige rahva" eest otsustada. Kõige paremini võttis Pätsu olemuse kokku Tartu linnapea kindral Aleksander Tõnisson: "Mis see Päts seletab, et rahvas on haige! Ta ise on haige võimu järele nagu morfinist morfiimi järele". Kurioosselt oli alles juunikommunist J. Vares-Barbarus see, kes 1940. a. eesti rahva taas avalikult terveks kuulutas. Kuid kes oma viimased elupäevad kinnises raviasutuses mööda saatma oli sunnitud, oli president Päts ise.

Hulljulge põgenemine vanglast

Patarei vanglas paigutati Sirk üksikkambrisse. Tavaliselt olidki vabadussõjalased paigutatud

nii, et kahe üksikkambris viibiva vabadussõjalase vahel oli kamber kahe kommunistiga. Nii taheti muuta suhtlemine vabadussõjalaste vahel võimalikult minimaalseks. Sellele vaatamata leidis kommuniste, kes vahendasid vabadussõjalaste vahelist suhtlust. Nii sai vangistuses viibiv William Tomingas näiteks infot üksikkambris viibiva vabadussõjalase Balduin Heinrich Dunkel'i kohta, kelle tervis oli ühel hommikul järsult halvenenud. Nõudmise peale arst saada ei reageeritud. Kui lõpuks arst siiski saabus, oli Dunkel juba surnud. Räägitakse, et eelneval päeval oli Dunkel'il terav sõnavahetus ühe Eesti kõrge sõjaväelasega, kes isiklikult oli teda ülekuulama tulnud. Vestlus oli üle läinud käsikähmluseks. Dunkel'i vend oli arst, kes viis läbi oma vanglas surnud venna lahkamise. Väidetavalt leidis ta surnu kehast arseenikumi jälgi. Need lahkamisandmed olevat hävinenud 1944. a. märtsipommitamise ajal Tallinnale.

Vanglas olles halvenes Sirk'i tervis märgatavalt. Ta kurtis "issiase" üle ja tal diagnoositi ka külmetus. Kuid tänu reaalsele või ka teeseldud haigusele pääses ta rangest järeelvalvealusest tsoonist vangla haigla tsooni, kus järeelvalve oli nõrgem. Just tänu sellele õnnestuski tal põgeneda.

Ettevalmistused Sirk'i põgenemiseks algasid juba suvel. Kuna enamus juhtivatest vabadussõjalastest istus vanglas, haaras Sirk'i vabastamise plaani ettevalmistamise juures ohjad viimase klassivend ja sõjakaaslane, Asutava Kogu peasekretär Ilmar Raamot. Vabadusse jäänud vabadussõjalastelt saadi parool, mille abil Keskvangla asedirektor Evald Viikman lõi arreteerituga esmase kontakti. Seejärel töötasid mitmed mehed reservkapten Hans Parise ja vanemveebel Lauri juhtimisel pikemat aega põgenemisplaanide kallal. Oma kavade realiseerimiseks värvati vandenõusse keskvangla valvur Johannes Küttim, kes oli Vabadussõjas Sirk'i alluv. Plaani järgi pidi Küttim avama sise- ja peavärava sel ajal, kui Sirk hoovis ettenähtud jalutuskäiku tegi.

Pühapäeval 11. nov. 1934. a. oli Küttim määratud Keskvangla peaväravas valvele pealelõunasel vahetusel. Selleks kokkulepitud ajal ilmus kell 16 arhitekt Max Edenberg oma autoga Patarei vangla peavärava ette ja andis endast Küttimile märku. Väravad avanesid ning vanglaõuel jalutuskäiku teinud vahialune jooksis valvuri saatel auto juurde. Küttim sulges enda järel taas kõik ukсед. Mõlemad mehed istusid masinasse, see võttis sedamaid paigalt ja kadus kiirelt hämarusse. Oli põgenenud Eesti tollane vang nr. 1. - Artur Sirk.

Esiplane plaan oli sõidutada Sirk Perila asundusse, kus teda oodanud tuntud lendurid Ulrich Bracshe ja Heinz Ungern-Sternberg oma lennukiga, et ta siis edasi Soome toimetada. Kuid kuna need mehed olid juba eelnevalt toimetanud Soome vabadussõjalase Paul Telg'i, tekkis politseil nende suhtes kahtlus ja mõlemad mehed arreteeriti.

Peale esialgse hulljulge plaani nurjumist varjas Sirk end mõned päevad Tallinna lähedal. Seejärel paigutas Edenberg ta laevakapten Voldemar Oit'i juurde konspiratiivkorterisse Kivimäel. Samal ajal otsiti kibekiirelt uut põgenemisteed. See ka leiti. Lendur Tuiman toimetas Sirk'i üüriautol Tallinnast Tartu kaudu Valka. Sealsed vabadussõjalased organiseerisid salajase piiriületuse Eestist Läti. Lätis võttis Sirk'i oma hoole alla Riia eesti soost suurärimees Nikolai Falk. Tema korteris Riias peatus Sirk 6-7 päeva. Selle aja sees üüris Falk Venspilsist puksiiri "Elisabeth", millega seilaski Sirk 4. detsembril lõpuks vabadusse -

Soome.

Seoses vanglas surnud vabadussõjalase Dunkel'i matusega leidis aset politseipoolne lahkunu mälestuse teotamine. Nimelt saatis ka Sirk Soomest tapetud kaasvõitleja mälestuseks pärjad (muidugi anonüümselt). Kui siis matuserongkäik hakkas Kaarli kiriku juurest alla tulema, peatasid selle politseinikud, kes asusid innukalt pärgades sorima. Kui leiti lõpuks Sirk'i pärg, lõigati sellelt kääridega linnid küljest ära. Selline väiklane ja madal teguviis pälvis muidugi rahva pahameele. Kostus hüüdeid: "Kostja (Konstantin Päts) sai omale poomisnööri." Väiklast vaenu näidati üles ka sellega, et isegi kõigi matusel mängida julgenud muusikute andmed tehti kindlaks ja nendega vesteldi. Samuti saadeti agente restoranidesse ja söögiasutustesse, et vabadussõjalasi peielauas vahele võtta. Paraku oli agentidel sel korral kehva päev, sest üks asjalikem ettekanne agendilt oli järgmine: "Kannan ette, et mingisuguseid demonstratsiooni juhtumeid pole olnud... Viibides hiljem Mereklubis, viibis seal ka vannutatud advokaadi abi Gustavson, kelle kontor Pikal tänaval. Tema, istudes kellegi tundmatu blondi härraga, tõstis üles klaasi ning lüües seda vastu lauda, ütles: "Üks vana vaps võtab ikka üks naps".

Tallinn. 12. jan. 1934. Agent."

Nii kaugelt oli siis jõutud vabas Eesti Vabariigis, et nuhiti häbematult isamaalaste järele, kusjuures seda tegid ka nuhitavate endised relvavennad. Selline olukord on ühele väikerahvale hukutav. Ei maksa siis ka imestada, kustkohast sigines okupatsioonide ajal nii palju nuhke ja pealekaebajaid - vaenujooned olid rahva sekka tõmmatud juba iseseisvuse ajal. Vabadussõjalased seadsid vastupidiselt oma peaesmärgiks tugeva rahvasterviku moodustamise, kus pearõhk oleks rahva ühisosal, mitte erinevustel ja kihihuvidel (mis oli parteide leivanumber).

Lindprii elu võõrsil

Soomes palus Sirk poliitilist varjupaika ja selle ta ka sai, kuid tingimusel, et ta Soomes poliitikaga ei tegele. Soovist Helsingi elama asuda ja sealses ülikoolis end täiendada, ütlesid Soome võimud ära. Sirk saadeti keskustest eemale. Soomes abistasid A. Sirk'i ja teisi vabadussõjalasi Soome rahvuslased, eriti IKLi (Soome Isamaaline Rahvalikumine), AKSi (Akadeemiline Karjala Selts) liikmed ja Soome-Eesti vabadussõdade veteranid.

Kuni 8. detsembrini 1935 elas Sirk Helsingi lähistel Lohjas, kus erilist sooja külalislahkust näitas üles Vilho Helanen'i perekond. Sinna oli juba varem saabunud Paul Telg ja ka teisi vabadussõjalasi. Sirk'i külastasid ka vabadussõjalased nii Soomest kui Eestist. Tegevusel hoidis silma peal Eesti salapolitsei.

Pärast vabadussõjalaste plaanitavat vägivaldset kehtiva põhiseadusevastase riigikorra kukutamise kava (milles suurt osa mängis Eenpalu ja Eesti Poliitilise Politsei provokatsioon) avastamist pidi ta Soomest lahkuma, rännates läbi mitmed Euroopa riigid. Nn. "8. detsembri mässu" likvideerimisega suutsid valitsejad lõplikult lüüa vabadussõjalasi ja neist aktiivsemaid kuni 20. a. sunnitööle mõista. Selline karistus sai osaks paljudele Vabadussõja sangaritele, näiteks 3 Vabadusristi kavalerile Aleksander Seiman'ile. A. Seiman pääses vanglast seoses

1938. a. amnestiaga (20. EV aastapäeva puhul), mil vanglast vabastati enamus poliitvange sh. ka kommunistid ja vabadussõjalased. Kommunistid asusid riiki kukutama, enamusel vabadussõjalastest ootas aga ees uus vangla, sedakorda kommunistliku NKVD oma ja surmanuhtlus.

Esimene katse vabadussõjalasi vangli mõista oli 1934. a. haledalt läbi kukkunud - riigipöörde teostamiseks ja EVLi likvideerimiseks sobinud kõlavad süüdistused ei pidanud kohtus lihtsalt vett!

Juba 8. detsembri õhtul läbis Sirk autoga marsuudi Kuopio-Iisalmi-Ylivieska-Oulu ja ületas piirijõe Tornios, mis asub Põhja-Soomes. Siin ta ületas salaja Soome-Rootsi piiri. Kuna ta oli 5. dets. saanud Soome võimudelt nn. Nanseni diplomaatilise passi, võis ta teekonda jätkata legaalselt. Nii jõudiski ta 2. dets. Stockholmi, kust edasi viis teekond üle Hull'i Londoni, milleks tal oli olemas ka inglise viisa.

Londonis märkas ta taas, et teda jälitatakse: tema ära olles oli ta hotellitoas tehtud läbiotsimine. Samuti tungiti talle seal tänaval kallale. Seepeale lahkus Sirk Inglismaalt üle Harvich-Hoek van Holland Rotterdami, kuhu ta jõudis 17. veebruaril. Siin jälitati teda juba avalikult. Samuti nõudis Eesti valitsus Sirk'i vahistamist ja Eestile väljaandmist. Hollandi võimud arreterisidki Sirk'i ja panid ta vangla. Samal ajal nõudis Eesti valitsus ka Saksamaalt, et see keelduks Sirk'i riiki lubamast. Seda Saksamaa ka lubas.

Eesti välisesindused olid mobiliseeritud Sirk'i jälitamiseks ja väljanõudmiseks. Selle teostamiseks raha kokku ei hoitud. Üheks Sirk'i jälitajaks oli ka president Lennar Meri isa diplomaat Georg Meri, kellest hiljem sai NKVD nuhk, nagu on nüüdseks selgunud.

Hollandi vanglas toimus Sirk'i mitmekordne ülekuulamine, ja siis mindi kohtusse. Kohus tegi 13. märtsil "Hollandi valitsusele esildise tagasi lükata nõudmine A. Sirk'i väljaandmise asjus". Hollandis saadi aru, et Eesti valitsuse käitumine pole puhas. 20. märtsil vabastati ta vanglast.

Edasi siirdus Sirk üle Belgia 18. maiks Luxemburgi, et lõpuks leida üks rahulik paik elamise jaoks. Selleks tundus väike ja turvaline Echternach'i linn Saksamaa piiri lähedal igati sobilik olevat. Kuid esmamulje oli petlik.

Maikuus külastas Sirk'i Hiiumaa kirikuõpetaja Boris Aarendi, kellel oli andmeid, et Sirk'i vastu plaanitakse vägivaldtegelusi korda saata. Hoiatust tõsiselt võttes siirdus Sirk vaiksesse ja väiksesse "Johan Wengleri" pansionaati, elades täiesti vaikset ja apoliitilist elu. Kuni sellele tuli järsk ja traagiline lõpp.

Vägivaldne surm

31. juuli õhtul kella 11 ajal kostus pansionaadi kivisillutisel tume mütsatus. Kohale saabunud pansionaadi omanikud leidsid maas meelemärkuseta Artur Sirk'i. Ta oli kukkunud, hüpanud või alla visatud oma 2 korruse aknast (9m kõrguselt). Sirk viidi haiglasse, kus ta meelemärkusele tulemata 2. augustil suri.

Kummaline on, et uurimine teostati väga lohakalt ja hoolimatult. Ei mingit põhjalikku uurimist ega isegi laiba lahkamist. Väga kiiresti jõuti seisukohale - tegu on enesetapuga. Selline versioon sobis ideaalselt Eesti tollastele juhtidele, kuid samuti ka Luxemburgi

võimudele, kes ei tahtnud oma stabiilse ja rahuliku riigi mainet rikkuda mingi poliitilise mõrvaga.

Loogiliselt Sirk'i väidetavat enesetappu vaadeldes saab kohe selgeks, et niiviisi enesetappu ei sooritata. Kas Sirk, kes lõpetas ülikooli cum laude, oleks tõesti uskunud, et 9 m kõrguselt on kõige sobivam enesetappu sooritada? Vaevalt küll! Leidub ka Echternach'i linnas kõrghooneid, sildu ja muid sobivamaid kohti, kust saaks end kindla peale surnuks hüpata. Ei olnud lisaks ju ka ühtki pealtnägijat, hüvastijätukirja ega teadet Sirki eelnevast kalduvusest suitsiidsusele. Midagi sellist ei olnud! Vastupidi, Sirk kirjutas oma naisele, et ta tahab 1938. a., kui vabadussõjalased saavad amnestia, tulla tagasi Eestisse. Mõelgem siinjuures, kellele selline plaan kõige rohkem vastukarva oli? Kes ei sallinud tegusat opositsiooni?

Samuti olevat Sirk'i ruumidest kaduma läinud mahukas käsikiri Eesti poliitikutest ja nende mahhinatsioonidest, mille Sirk pagulusaastatega oli koostanud. Mis seal kõik küll kirjas võis olla?

Artur armastas väga oma naist ja ainust last - väikest tüdruku. Mees, kes oli harjunud julgelt oma vastastega rinda pistma, ei oleks kindlasti oma tegusat elu nii tühise asja pärast lõpetanud. Poliitilised tuuled on kiiresti muutuvad, seda teadis Sirk väga hästi. Kes täna pukis, võib homme olla vangis ja vastupidi.

Nii et enesetapuversiooni võiks kohe eemale lükata. Samas ajaloolane A. Kasekamp on arvanud, et Sirk hüppas kellegi reaalse või kujuteldava tagaajaja eest ise aknast välja, et põgeneda. Mõrvariteks on pakutud ka GESTAPO või NKVD agente. Surma asjaolusid me kahjuks täpselt ei tea, kuid me teame, kes olid need võimud kes teda jälitada lasid - need olid Eesti toonased juhid. Need olid Eesti toonased juhid.

Soome sõprade sõltumatu uurimus paljastas vale

Soomes peatuv Arturi abikaasa Hilda ega ka keegi teine Sirk'i tundnutest ei uskunud hetkekski enesetappu versiooni. Tema kompromissitu võitlejahing, tahtejõud ja energia välistasid selle.

Kuna ametlikku juurdlust praktiliselt ei toimunud ja ilma elementaarseid protseduureegleid järgimata konstanteeriti juhtunu enesetappuks, otsustas Soome Isamaaline Rahvaliidumise (IKL) saata Luxemburgi oma esindajad. Moodustati komisjon koosseisuga Säila, Syvari ja Arnover, kes viibisid Echternachis üle nädala, septembri lõpust oktoobri alguseni 1937.

Luksemburgi saabunud komisjonile asus kohalik võim kohe kõikvõimalikke takistusi tegema, kuni see saadeti lõpuks sootuks maalt välja. Arvatavasti neil oli mida varjata. Kasvõi enda tegemata tööd.

Siiski jõudis komisjon küsitleda pansionaadi omanikke-töölisi ja haigla arste-õdesid. Pansionaadi personal iseloomustas Sirk'i kui rahuliku, vaikse ja sõbraliku olekuga meest. Ka nemad ei uskunud enesetappu. Haigla õde aga meenutas, et Sirk meelemärgusele ei tulnud, kuid sonis kaks ööpäeva tundmatus keeles. Samuti selgus, et Sirk'i haiglas olles ei avatud mingit ravilehte!

Dr. W. Speck, kes Sirk'i ravis, on aastaid hiljem (1960) kirjalikult kinnitanud, et Sirk ei tulnud kordagi meelemärkusele ega rääkinud midagi. Kuid Eesti lehtedest võib lugeda 7. okt. 1937. järgmist: "Arst Speck'i seletuses märgitakse, et Artur Sirk olnud ühe silmapilgu meelemärkusel, mil avaldanud temale ja dr. Schmidt'ile, et ta olevat elust tüdinenud ja mõlemad arstid on veendumusel, et Sirk'i vigastused on tingitud ainult aknast alla hüppamisest." Kellele oli selline vale kasulik?

Komisjoni korraldusel kaevati nimetusse hauda maetud Sirk'i põrm välja ning toodi Soome. Soomes tehti laibale meditsiiniline ülevaatus kohtupatoloog prof. Ehrnrooth'i ja kohtukeemiku dr. R. Hämäläinen'i poolt.

Luxemburgi arstide dokumentides oli kirjas, et Sirk'i pealuu põhilagi ja põlveliikmed on murdunud. Prof. Ehrnrooth kinnitas aga, et mingeid luumurdeid ta laiba juurest ei tuvastanud. Kuna laip oli lagunemas, ei saadud lahkamist toime panna. Tehti vaid väline ülevaatus. Pealuupõhja lahkamata uurida ei saadud, kuid põlvedes ja teistes liikmetes luumurdeid ei täheldatud. Vastupidiselt Luxemburgi arstide väidetele, kes muide ka ise mingit lahkamist ei toimetanud. Kust nad siis võtsid väite pealuu põhja vigastusest ja luumurdudest?

Kas laibal oli ka mingeid pindmiseid vigastusi, enam kindlaks teha ei õnnestunud, sest pehmed koed olid juba kadunud. Läbivaatust teostanud Soome spetsialistide protokollis on selgelt kirjas: midagi surmapõhjusele viitavat surnukeha juures ei tuvastatud. Samas võib surma põhjustada ka peaajupõrutus või sisemine verejooks. Seda aga enam kindlaks teha ei olnud võimalik.

Dr. Hämäläinen võttis laibast proove, et sealt leida mürgi jälgi. Arturi abikaasa Hilda on oma 28. detsembri 1954. a. kirjas (J. Remmelgas'ele) kinnitanud, et: "... leiti laiba maos veidi arseenikumi..." Meenutagem siin eespool mainitud B. Dunkel'i saatust Keskvanglas!

9. oktoobril 1937. a. toimusid Sirk'i rahvarohked matused. Matuse korraldasid Akadeemiline Karjala Selts, "Sinimusta" toimetused, Soome Naisüliõpilaste Selts ja teised organisatsioonid. Ta maeti Helsingi Hietaniemi kalmistule. Samale kalmistule, kuhu on maetud paljud Soome sõdade kangelased, ja kus leidis oma viimse puhkepaiga ka Soome vabaduse sümbol marssal Gustaf Mannerheim.

A. Sirk väärrib mälestamist

Olgu Artur Sirk'i surmaga kuidas on, üks on siiski kindel - ta ei valinud vabatahtlikult tagaaetava lindpüü rolli, kes kodutult pidi tagaajajate eest põgenema, et lõpuks paratamatult nende lõksu langeda. Tema armastas oma kodumaad ja tahtis selle ülesehitamisse oma panuse anda nagu ta tegi seda ennastohverdavalt Vabadussõjas koos kümnete tuhandete teiste vabadusvõitlejatega. Kuna lindpüü elu ei olnud ta vabatahtlik valik, tuleb otsida süüdlasi, kes põhjustasid tema ja paljude teiste ausate ja julgete Eesti patriootide kannatusi. Seda tuleb teha ilma kättemaksu ja vihata, üksnes tõe huvides.

Õieti kannatas tol ajal kogu rahvas, kes oli võimumeeste poolt "haigeks" tunnistatud ja poliitika tegemisest eemale tõrjutud. Rahvale pakuti võimumeeste poolt igasuguseid muid

“huvitavaid” asendustegevusi, nagu kodukaunistamise kampaania jms. Rahvas tahtis aga ise oma saatust määrata. Selle asemel mängisid toonased Eesti juhid lõpuks kogu eesti rahvaga "vene ruletti". Meil vedas, et me alles oleme, kuid rahvaga "vene ruletti" ei mängita - selleks on panus liialt kõrge! Täna me teame, et näiteks enda kaitseks relvad haaranud Soome kaotused II maailmsõjas olid kokkuvõttes väiksemad, kui pauguta alistunud Eestil. Olgu see meile kõigile õpetuseks ja meeldetuletuseks, et vabatahtlikult pea pakule panemises ja timuka armulikkusele lootes ei näidata üles mitte tarkust, vaid äärmist ükskõiksust, rumalust ja argust.

Meenutagem seda heleda komeedina Eesti umbsesse ja kopitanud poliitaevasse lennanud säravat tähte, mis säras küll lühiajaliselt, kuid seda intensiivsemalt. Ta jättis endast maha kustumatu jälje, mida paljud eestlased pole tänaseni unustanud. Ametlikult on aga tänaseks Sirk ja vabadussõjalased endiselt põlu all, kui mitte otseselt nagu Pätsi “vaikival ajastul” või nõukogude ajal, siis seda enam varjatult. Seda teemat välditakse lõpuni käsitlemast. Lõpuni minek tähendaks ka lõpliku ja ausa hinnangu andmist toonastele võimumeestele. Ehk see tähendaks isegi meie Põhiseaduse seaduselevastavuse küsimuse tõstatamist (Põhiseaduse vastaselt kehtestatud Põhiseadus!). Ja ega see pole ainus isehakanud võimumeeste Pätsi-Laidoneri-Eenpalu seadusevastane tegu. Neid on ja mitte vähe, kuid nad ootavad ausat ja julget hinnangu andjat, keda seni eriti palju pole esile kerkinud. Kuid rahva vaimse puhastumise huvides oleks see vägagi vajalik. Siis ehk jõuab siis kätte ka aeg, mil vaba eestlane saab vabalt viia lilli Artur Sirk'i hauale ja monumendile meie vabal Eestil kodumaal. On ju meie pealinnas KGB taustaga Aleksius II väljak, miks me siis ei võiks oma enda suurmehi vähemalt samaväärselt hinnata? Või kardame jälle, et mida teised meist siis arvavad?

Meie võimumeestel oleks siinjuures küll mida heastada. Me ootame ise Venemaalt tehtud ülekohtu tunnistamist, kahetsemist ja ka heastamist. Aga kas meie endi võimumeestel on nii palju julgust ja väärikust, et nad endi eelkäijate kunagi tehtud ülekohtu tunnistaksid ja ka heastada püüaksid? Loodame, et siiski on!

Kommentaari: J.Kuperjanovi Seltsi lülitab A.Sirk'i „Leitnant J.Kuperjanovi teeneteristi“ saajate 2011. kandidaatide hulka.

Allikmaterjal:

Väike "kaikamees" Sepa Ats

"Sepa Ats" sai rahvajuhiks. Inimlikku Artur Sirkust. Vabadussõjalaste juhi koolipõlv ja vembud."Uudisleht" 27. oktoober 1933.

"Realistist" sõjameheks

"Artur Sirk Mälestusaktus. New-York 27.nov. 1977". Mälestustekogumik.

Vabadussõjas

Tõnis Kint, Edvin Reinvaldt. Soomusrong nr 2 Vabadussõjas. Soomusronglaste mälestused. 2009

Artur Sirk teenistuskiri. ERA.495.7.5380.

Eesti Vabadussõjalaste Liidu hing

"Artur Sirk Mälestusaktus. New-York 27.nov. 1977". Mälestustekogumik.

Põhiseaduse ja riigivanema rahvahääletused

"Must-valge lipu all". R. Marandi.

Hulljulge põgenemine vanglast

William Tomingas "Vaikiv ajastu Eestis".

Lindprii elu võõrsil

Kirjavahetus Eesti välisesindustega Artur Sirk'i üle. ERA.957.14.160.

Pekka Erelt, Georg Meri mõistatus, Eesti Ekspress, 15.09.2005 (www.hot.ee/vaikal/georgmeri.htm)

Vägivaldne surm

Teated Brüsseli ja Helsingi Eesti esindajailt A. Sirgu surma ja matuse kohta. ERA.957.14.488.

Soome sõprade sõltumatu uurimus paljastas vale

William Tomingas "Vaikiv ajastu Eestis"

Teated Brüsseli ja Helsingi Eesti esindajailt A. Sirgu surma ja matuse kohta. ERA.957.14.488.

Mõned ISIKUNIMED:

Jaan Ruus (24.04.1881. - 31.01.42.) töötas 1907-1924.a Amblas kooliõpetaja ja -juhatajana, hiljem Virumaa Rahvaülikooli juhatajana. Õppinud Tartu Õpetajate Seminaris, Peterburis ning Leipzgis. Kaitseliidu ja Isamaaliidu liige. Arreteeriti NKVD poolt ja suri Venemaal vangilaagris.

Oskar Luiga (VR I/2, II/2 ja II/3) (28.IX.1894 - 1941) oli Vabadussõjas 3. soomusrongi ülem. Võttis osa I Maailmasõjast. Lõpetas Peterburi lipnikekooli. Siirdus staabikaptenina 1. Eesti jalaväerügementi, kus oli kompanii- ja bataljoniülemaks 1918. aasta aprillini. Hiljem sai temast 3. Laiarööpmelise Soomusrongi ülem. 1920 aasta veebruaris teenis alampolkovniku auastmes Kalevlaste maleva polgu ülema ametikohal. 1921 lahkus tegevteenistusest kolonelleitnandi aukraadis. 1933 valiti ta EVL kongressil EVL keskjuhatusesse liikmeks. Mõrvati NKVD poolt.

Anton Õunapuu (VR II/3) (7.XI.1887 - 2.IV.1919) oli Eesti skaudiliikumise algataja. 1917 oli Tallinna politseimeister. 1918 lõi paarisajast koolinoorest korra eest seisva Noorsoo Roodu. Vabadussõja ajal oli Kalevlaste Malevas. 1919. aasta Järveküla lahingus Narva lähedal sai Anton Õunapuu haavata ja toodi Tallinnasse ravile, kuid läks enne täielikku paranemist uuesti sõtta, kus ta 2. aprillil 1919 ka surma sai.

Paul Kulbusch (Platon) (25.VII.1869 - 14.I.1919) oli esimene eesti soost õigeusu piiskop (1917) ja pühak (2000). Õppis Arusaare õigeusu kihelkonnakoolis, Riia Vaimulikus Koolis, Riia Vaimulikus Seminaris (selle kooli on lõpetanud ka poliitikud Konstantin Päts, Ado Birk, Jaan Poska). 1894 lõpetas Peterburi Vaimuliku Akadeemia kandidaadina. Peale seda töötas Peterburis eesti õigeusu koguduses, millele tema ajal ehitati oma kirik ja hoolekande maja. 17. ja 24. novembril võttis osa Eesti Maapäeva tööst Tallinnas. Peale jõule oli tal plaan Riiga sõita, kuid teel sinna haigestus ta kopsupõletikku ning jäi Tartusse. 21. detsembril vallutas Punaarmee Tartu. 14. jaanuaril 1919. a piinasid enamlased vangistatud piiskopi Tartus Krediidkassa keldris surnuks koos 33 teise vangiga.

Nikolai Bežanitski oli õigeusu ülempreester. 14. jaanuaril 1919. a piinasid enamlased ta Tartus Krediidkassa keldris surnuks. Pühakuks kuulutatud 2000.a.

Mihhail Bleive oli õigeusu ülempreester. 14. jaanuaril 1919. a piinasid enamlased ta Tartus Krediidkassa keldris surnuks. Pühakuks kuulutatud 2000.a.

Gotthilft Traugott Hahn (13.II.1875 - 14.I.1919) oli luteriusu kirikuõpetaja. 1902—1919 oli Tartu Ülikooli usuteaduskonna õppejõud. Alates 1902 ajaloolise usuteaduse eradotsent ja 1909 praktilise usuteaduse professor. Tapeti enamlaste poolt 14. jaanuaril 1919. a Tartus Krediidkassa keldris.

Moritz Wilhelm Paul Schwartz (4.XI.1864 – 14.I.1919) luteriusu kirikuõpetaja. 1890—1919 töötas Tartu Jaani koguduses diakonõpetajana. Tapeti enamlaste poolt 14. jaanuaril 1919. a Tartus Krediidkassa keldris.

Jüri Ratassepp (VR II/2, I/3) (1895-1919) oli alamkapten ja Vabadussõja ajal Soomusrongi nr 1 dessantroodu ratsakomando ülem. Osales vabatahtlikuna I. maailmasõjas. 1915 lõpetas Peterhofi lipnikekooli. 1917 tuli Eesti I diviisi. Langes Kirepi lahingus 23. juunil, mil juhatas 1 ja 3 soomusrongi ühist dessanti.

Theodor Rõuk (VR I/2) (14.XII.1891— 21.VII.1940) oli eesti advokaat, poliitik, üks EVL juhtidest, seltskonnategelane ja sõjaväelane (alamkapten). Korp! Sakala vilistlane. 1933 valiti ta EVL kongressil EVL keskjuhatusesse liikmeks. Osales I maailmasõjas, 1916 lõpetas Vladimiri sõjakooli lipnikuna. 14.II.17.19 ülendati

alamleitnandiks. Vabadussõjas oli tegev Kaitseliidu juhatuses, mh ka Harju ja Tallinna Kaitseliidu juhina. 5.IV.1920 lahkus tegevteenistusest. 23.III.1921 nimetati Th. Rõuk Tallinna-Haapsalu rahukogu ringkonda kohtupalati prokuröri nooremaks abiks, 22. II.1922 kohtupalati prokuröri vanemaks abiks. 15.I.1923 nimetati Rõuk Tallinna-Haapsalu rahukogu abiesimeheks. Alates 27. III.1924 siseminister. Seoses juhtiva kohaga EVLis oli vanglas ja repressseeritud. Sooritas 21. juulil 1940. a Tallinnas enne eesiseisvat arreteerimist enesetapu.

Andres Larka (VR I/1) (5.III.1879 - 1943) oli eesti kindralmajor, EVL juht. Jaanuarist märtsini 1918 Eesti suurtükiväe brigaadi formeerija ja ülem Haapsalus. Eesti Ajutise Valitsuse esimene sõjaminister 24. veebruarist 27. novembrini 1918, ühtlasi Eesti sõjaväe ülem 28. veebruarist 13. aprillini 1918. Veebruarist 1919 kuni jaanuarini 1925 sõjainistri abi, ühtlasi tagavaravägede ülem veebruar – oktoober 1919, Sõjaväeringkonna ülem oktoober 1919 – märts 1920 ja Tallinna garnisoni ülem mai 1919 – märts 1920 ning Sõjanõukogu liige oktoober 1919 – jaanuar 1925. 1925 läks erru tervislikel põhjustel ja hakkas talunikuks. Oli EVL juht. Arreteeriti mais 1936 ja mõisteti 15 aastaks sunnitööle. Vabanes üldamnestiaga 1938. Arreteeriti uuesti NKVD poolt 23. juulil 1940. Mõisteti SARKi Balti Sõjaväeringkonna Sõjatribunali otsusega juunis 1941 8 aastat vangilaagrit ja 3 aastat asumist koos kogu vara konfiskeerimisega. Oli Kirovi oblasti Malmöši vanglas. Suri samas 8. jaanuaril 1943. Matmispaik teadmata.

Balduin Heinrich Dunkel (VR I/1) (1892 - 1935) oli res. kapten ja EVL juhtiv tegelane, kes hukkus segastel asjaoludel segastel asjaolude Keskvanglas. Tema eestvedamisel loodi EVLi korrakaitseüksused vastukaaluks sotside "spordirühmadele", mis spordi asemel tegelesid provokatsioonide ja rünnakutega vabadussõjalaste vastu. On spekulatsioonid, et ta mõrvati sihilikult võimude poolt, sest tal tekkis vanglas käsikähmlus teda ülekuulanud Laidoneri endaga. Tema arstist venna poolt tehtud lahkamine olevat avastanud tema kehast arseenikumi jälgi.

William Tomingas (1895 - 1978) oli EVL pooldaja. Vabadussõjas teenis miinilaeval Lennuk ja Välisministeeriumis. Oli Tartu rahu komisjonis Poska sekretär. Avaldas toetust EVLile (mh. trükkis ja levitas lendlehti) ja oli seetõttu vangistatud. Tuntud on tema paguluses mälestusteosed ("Vaikiv ajastu Eestis"), kus antakse allikapõhiselt tugev kriitika Pätsi reziimile. Pagulasringkondades tekitasid tema paljastused palju pahameelt. Suri Ameerikas.

Max Edenberg (1898 - 1956) oli arhitekt ja äriimees. Omas koos kahe vennaga ehitusfirmad "Vennad Edenbergidd". Aitas organiseerida Sirk'i põgenemist. Juhatas autot millega Sirk põgenes vanglast. 1939 siirdus Saksamaale. Li maailmasõjas teenis välja II klassi Raudristi. Suri autoõnnetuses.

Johannes Küttim (1896-1939) Patarei vangla vangivalvur. Oli Vabadussõja ajal Soomusrong Nr 2 peal Sirki alluv. Põgenes koos Sirk'iga välismaale.

Voldemar Oit (VR II/3) (1888 - oli laevakapten. Pakkus Sirkile peavarju. Arreteeriti 1941 laeval, millel ta oli kapteniks. Mõrvati Osmussaarel.

Nikolai Tuiman (1898 - 1976) sõjaväelendur. Oli üks Sirk'i abidest. Viis autoga vanglast põgenenud Sirk'i Valka. 28.mai 1936 mõisteti 16 aastaks sunnitööle. Amnesteeriti 1938. Arreteeriti 1950. Määrati 10 aastat.

Nikolai Falk oli eesti soost ehitusettevõtja Riias. Andis Sirkile peavarju Lätis ja organiseeris põgenemise laevaga Soome. 1935 mõisteti ta (ilmselgelt Eesti võimude nõudel) Lätis süüdi valuutaspekulatsioonides ja raha saatmises Sirk'ile Soome.

Paul Telg ? EVL juhtfiguur, põgenes 1934 Soome. Ta oli ette nähtud välisministriks vabadussõjalaste tulevases valitsuses. Arreteeriti NKVD poolt 7.I.1941 Soome põgenemise katsel ja hukati juunis või juulis 1941 Tallinnas.

Vilho Helanen (1899 - 1952) oli soome riigiteenistuja ja poliitik, Soome IKL (Isamaalise Rahvaliidumise) juhtfigure ja Akadeemilise Karjala Seltsi liiga. Toetas EVLi liikmeid paguluses.

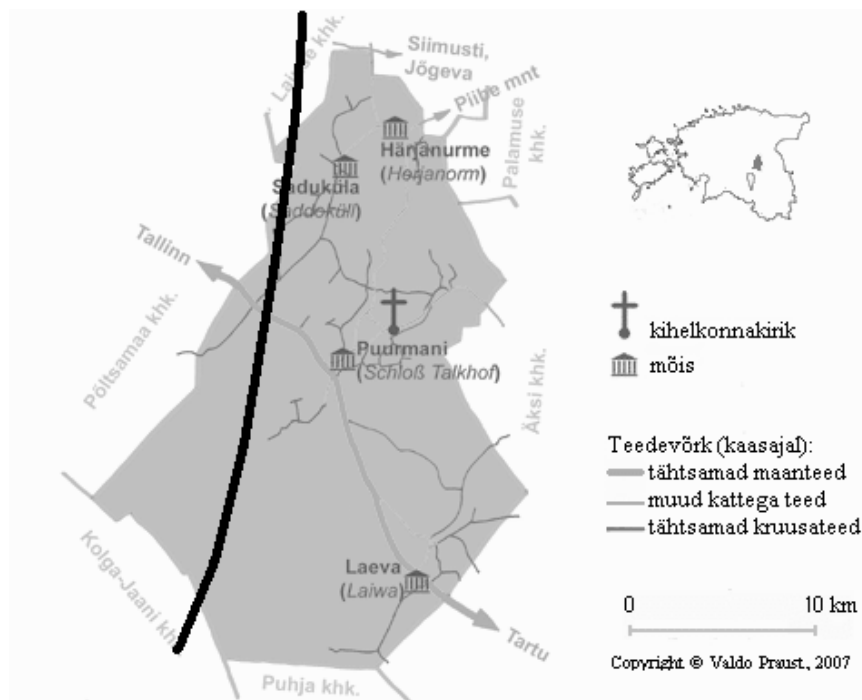
Aleksander Seiman (I/2, II/2, II/3) (23.01.1886-15.04.1941) oli eesti sõjaväe kolonel ja üks EVL juhtfigureidest. 1907 lõpetas Vilno sõjakooli. Osales I maailmasõjas. 1917-1918 1. Eesti Polgu ülema abi. 1918-1919 4. jalaväepolgu formeerija ja ülem. 1919-1924 Teenistus Sõjavägede Staabis, sh ülemjuhataja staabiohvitseri ja sõjaväe korraldusvalitsuse ülemana. 1924-1925 Kaitseliidu ülem. 1925-1927 Ranna-, Öhu- ja Sisekaitse ülema abi. 1927-1936, 1938-1940 Talupidaja Mõigus. 1933 valiti ta EVL kongressil EVL keskjuhatajate liikmeks. 1936-1938 Pätsi põhiseadusevastase reziimi poolt vangistatud (20. a. sunnitööd). 1940-1941 NKVD vang,

süüdimõistetud ja lõpuks hukatud.

Georg Meri (1900 - 1983) oli Eesti diplomaat, kirjandusteadlane ja tõlkija. Teda on süüdistatud NKVD nuhiks olemises. President Lennart Meri isa. Georg Mere vennapoeg Arnold Meri on meenutanud, et Georg pidi osalema atendaadis Hitlerile.

Ilmar Raamot (1900 - 1991) sõdis Vabadussõjas Soomusrong Nr 2 peal. Oli toonase põllumajandus- ja toitlustusministri Jaan Raamoti poeg. Ta aitas A. Sirk'i vanglast põgenemisel. 1944 põgenes ta USAsse. Oli aktiivne tegelane pagulusorganisatsioonides. Kirjutanud mälestusteosed "Mälestused I & II."

Vabadussõja kaardi võltsingud (E Kaitseministeeriumi 2008 tellimisel)



Joonisel on tumeda joonega näidatud rindejoone asukoht võltsitud kaardil. Tegelikult kulges see ltn. Kuperjanovi kontrolli all oleva Kursi kihelkonna piiri mööda. Vt. ala parempoolne serv.

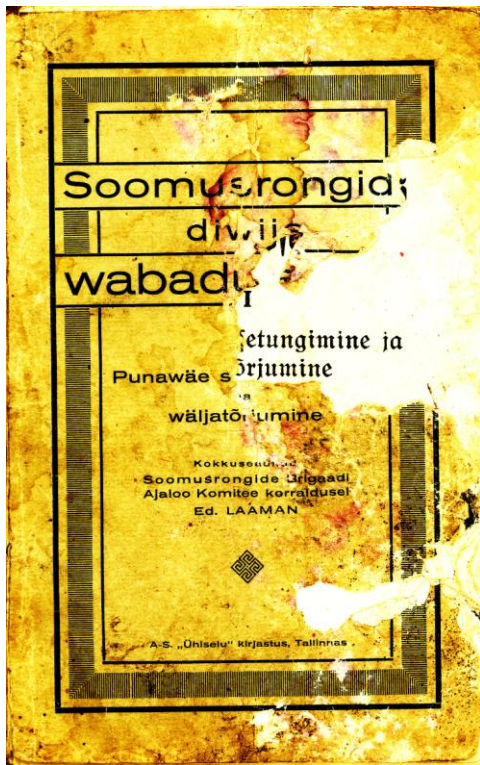
Eesti Vabariigi umbes 350 km² suuruse Kursi kihelkonna ala kuulutamine Punaarmee vallutuste alla tähendab leitnant Kuperjanovi salga võitluse osatähtsuse võrdsustamist nulliga. Ala lisamine meie vägede kontrolli all olevate alade hulka aga suurendaks automaatselt leitnant Kuperjanovi osatähtsust Eesti alade vallutamise takistamisel, mida antud juhtumil pole teha soovitud. J.Kuperjanovi osatähtsus Puurmani perioodil (23.12.18.-11.01.19) on eriti silmapaistev, kui vaadata õieti joonistatud rindejoonega tervikkaarti ning tõdeda, mil viisil Eesti alade vallutamine Nõukogude Vene poolt oli **enim takistatud just Puurmani** koha pealt. Praegu me seda tänu vastutustundetu(te)le ajaloolas(te)le kaardilt ei näe. Teeks keegi ka Puurmani gümnaasiumi õpilastele selgeks, et kallid kodukihelkonnad ei olnud Nõukogude Vene võimuses ning ltn. Kuperjanov ei teenindanud Punaarmeed.

J.Kuperjanovi Seltsi pöördumine Eesti Vabariigi presidendi poole.
(lisatud pakk raamatuid O.Teder „Hundipoja surm“).

Leitnant Julius Kuperjanovi panus Eesti Vabariigi iseseisvuse loomisele ja Vabadussõja võidu saavutamisele tuleb riigi poolt õiglaselt ümberhinnata.

Austatud Eesti Vabariigi president härra T.-H.Ilves!

Eesti Vabariik, soovides Põhiseaduse kohaselt olla „*rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele...*“, peab riiklikul tasemel, veel enne oma 95.sünniaastapäeva, ümberhindama leitnant J. Kuperjanovi ajalooline panus Eesti Vabariigi loomisel ja Vabadussõja võidu saavutamisel ning lõpetama valede võimendamise riigipalgaliste abiga, kes süütut kangelast tahtlikult alavääristavad ning mõnitavad. Riik, kes ei suuda kaitsta oma loodud valesid, peab süü lunastamiseks neist ametlikult loobuma!



Ltn. Kuperjanovit puudutavate valede levitamise algatas Soomusrongide Brigaadi Ajaloo Komitee korraldusel Ed.Laamann 1923.a. kogumikuga „*Soomusrongide diviis wabadussõjas I. Punawäe sisetungimine ja väljatõrjumine*“, milles autor võttis omavoliliselt ajalooliste dokumentide reaalsust ignoreerides arvesse ainult kogumiku tellija eestkõneleja, endise soomusrongide diviisijoni ülema kapten K.Parts'i versiooni ltn. Kuperjanovi allumatusel ning mõtlematusel kiirustamisest Paju lahingus. Kapten Parts ei saanud Tartu haigemajas viibimise tõttu edastada eelnimetatud Komiteele tõeseid fakte ltn. Kuperjanovi tegevuse või veelgi vähem tema poolt öeldu osas, kuna Parts'i motiiv oli päästa Paju lahingust eemalseisnud soomusrongide (kahurtuli ja 600-meheline dessant) hea maine. Ülimalt ebaloogilised – „*ltn. Kuperjanov olevalt öelnud, tahtnud jne.*“ – väljamõeldised toetavad teises

järjekorras Soome abivägede „Pohjan Pojat“ ülema polkovnik H.Kalmi süüdimatust, mis oli poliitiliselt tarvilik Sõjavägede Ülemjuhatusel.

Polkovnik H.Kalm oli otseselt määratud Valga operatsiooni juhiks, kellele allusid nii soomusrongid kui ka leitnant Kuperjanovi pataljon. Tegutsedes võimu positsioonil asus Kalm koheselt pärast ebaõnnestunud Paju lahingut varjama oma tegelikke püüdlusi taganeva vastase vara omandamiseks ning leidis lihtsa võimaluse süüdistada alusetult lahingus

surmava haava saanud alluvat. Ltn. Kuperjanovi süüdistamiseks esitas ta ühepoolset Paju lahingueelseid mõttetuid, ebaloogilisi ning tähtsusetute dialoogide versioone. On väga suur tõenäosus, et polkovnik Kalm võltsis enese valeotsuste päästmiseks leitnant Kuperjanovi operatiivset päevakäsu nr.6, 31.01.19., asendades selle vigadest kubiseva nr.4-ga, 31.01.19., mille lõppu on kantud ka Kuperjanovi nimi, kuid esmakordselt ilma adjutandi nimeta. Võltsimise motiiviks oli hankida surnud leitnant J.Kuperjanovilt toetust Valga operatsiooni üldjuhi polkovnik H. Kalmi operatiivpäevakäsus nr.4, 30.01.19. esitatud tahtlikule valeversioonile „*enamlaste pealetungist Laatre suunast*“ ning vajadust rõhutada ltn. Kuperjanovi otsuste ebapädevust.

Polkovnik Kalmi sallimatust leitnant Kuperjanovi suhtes võisid võimendada tema poliitilised vaated suhtumises **vastase vangide tapmisse ja juutidesse**. Eelnimetatu tunnistusena oli Kalmi 29.01.19. päevakäsu algvariandi lõppu lisatud laused: „*Vange ei võeta. Juute ei hellitata!*“ Mida võis arvata sellest ltn. Kuperjanov, kelle pataljoni isikkoosseisu kuulus samal ajal minimaalselt kaks juuti (Goldov Bernhard Tartust ja Krupkin Movscha Tallinnast), kes ilma juhi nõusolekuta poleks ametlikult väeossa pääsenudki. Samuti annetas Tartu juudikogudus partisanidele raha linna vabastamise tänuks ning hiljem, juhi matusetseremoonial asetas koguduse esindaja Hirschovitš lugupidamisest pärja langenu sargale. Samuti ei olnud ltn. Kuperjanovil kindlasti kombeks hukata enamlastest vange.

Lisaks jätkuvatele Paju lahingu ebapädevatele hinnangutele on ltn. Kuperjanovi salga võimuvõim nn. „Puurmani perioodil“ Kursi kihelkonna 350 km² suurusel alal Eesti Vabadussõja kaardi 2008.a. (Kaitseministeeriumi tellimus) väljaandelt pahatahtlikult eemaldatud, mistõttu on nimetatud maa-ala riigialamate lubamatutel volitusel määratud ebaseaduslikult enamlaste vallutatud alade mõjupiirkonda. Eesti Vabariigi territoorium on parajalt nii pisike, et riigi ametnikkonna pädevad isikud suudaksid ilma eriliste pingutusteta määrata Vabadussõja ajal kulgenud rindeliini joone just nõndaviisi, nagu see omal ajal realselt kulges. Tahaks siiski uskuda, et süüdi on pigem heatahte puudujääk, ükskõiksus ja lohakus, kui paarkümmend aastat tagasi hääbunud riigi jätkuv truualamlik teenimine.

Palume Teie, kui Eesti Vabariigi presidendi initsiatiivi riigi ajalooriingfondade kaasamiseks arhiivitööpõhisele tervele mõistusele, et lõpetada 1923. riiklikult alustatud valede levitamine ja võimendamine, millega tahtlikult ning poliitiliselt alatute võtetega moonutatakse märtrina hukkunud Eesti rahvuskangelase leitnant J.Kuperjanovi puhast mainet oma rahva ja riigi teenimisel.

Demokraatliku riigi ajaloolaste arvamuste paljususest ei tohiks riik eelistada elanikkonda informeerivas kirjanduses **teadlikult** võltsitud Vabadussõja seikade ebapädevaid hinnangud, mis Eesti rahvast tahtlikult petavad, alandavad, lõhestavad ja omavahel tülli ajavad. Tõde on Riigiarhiivis kättesaadav ning ajalooesteeetika nõuab sellele mittepoltiseeritud hinnangut!

Lugupidamisega

J.Kuperjanovi Seltsi nimel juhatause esimees Olev Teder

Eesti eest! Uudo Jõgi.



Pedak, Valter Peebu p. VR II/3 major (1935)
(29.07.1895 Tartumaa Vara v. – 26.12.1948 Tartumaa
Vara v. Matmispaik teadmata)

Valter Pedak sündis 29.juulil 1895 Tartumaa Vara vallas. Omandas hariduse kohalikus vallakoolis, kihelkonnakoolis ja Tartu kaubanduskoolis. Sõjalised teadmised sai Peterhofi 1.Lipnikekoolis. Võttis osa Esimesest maailmasõjast. Vabadussõja algul oli ohvitserina tegev novembrist 1918 kuni märtsini 1919 Kaitse Liidus ja seejärel Kuperjanovi Partisanide Pataljonis komanda roodu rühmaülemana. Võttis osa lahingutest Punaarmee ja Landeswehri vastu Lõuna-Eestis, Põhja-Lätis ja Pihkvamaal. Sai kahel korral

lahingus haavata.

Vabadussõjas osutatud isikliku vapruste eest, mille ta sooritas 3. aprillil 1919 Pihkva rindel Lesgi küla juures, juhtides veel raskelt haavatuna lahingut. Kangelaslikkuse eest omistati talle Vabaduse Risti II liigi 3.järgu rist, 40 000 marka ja Vabadussõja Mälestusmedal haavatulindiga.

Pärast Vabadussõda teenis pikemat aega 7. jalaväerügemendis, kus teenis I pataljoni 1.kompanii ülemana, ja seejärel I pataljoni ülemana jaanuarist 1940 kuni sama aasta septembrini. Samuti oli korduvalt Petseri garnisoni ülema kohustes. 1935.aasta veebruaris ülendati majoriks. Eeskujuliku teenistuse eest pälvis 1938. Kotkaristi IV klassi ning 1940. Eesti Punase Risti IV klassi teenetemärgid. Oli 7. jalaväerügemendi Ohvitseride Kogu aukohtu liige ja rügemendi I pataljoni Ohvitseride Kasiino juhatuse esimees. Kuulus Vabaduse Risti Vendade Ühenduse Võru osakonda.

1940. suvel, pärast Eesti okupeerimist ning meie sõjaväe liitmist Punaarmee koosseisu, jätkas endiselt teenistust sõjaväes. Septembris 1940 viidi 7. jalaväerügemendist üle 22. Territoriaalse Laskurkorpuse 182. Laskurdiviisi 171. Laskurpolku, mis asus Petseris, kuid suveperioodil toimusid õppused Värska laagris.

1941.aasta suvel taandus väeosa Venemaale, kus major Pedak tuli lahingute ajal üle Saksa poolele. Pärast viibimist sõjavangilaagris vormistati Eesti Omakaitse Petseri Maleva ülemaks. Alates veebruarist 1944. määrati 4. Piirikaitse Rügemendi ülemaks. Võitles Punaarmee vastu Pihkva rajoonis ja alates juulist Narva rindel Puhatu platsdarmil, kus kogu rügement jäi sama aasta sügisel vaenlase haardesse, kaotades kogu oma isikkoosseisu. Algul arvati, et ka rügemendi ülem langes, kuid tal õnnestus siiski välja murda ja ta jätkas võitlust metsavennana oma kodustes Vara valla metsades kuni 1948.aasta lõpuni.

Major Valter Pedak langes lahingus Nõukogude julgeolekuüksustega 26.detsembril 1948. Tartumaal Vara vallas. Matmispaik teadmata. 8.augustil 2009 avati Keressaare külas endise

Loobri talu maadel, kohas kus Valter Pedak langes, mälestuskivi. Mälestuskivi rajamise eest oleme tänud võlgu Vara valla põllumehetele Madis Avile. Aitäh talle!

15.12.2010.

Uudo Jõgi

Kasutatud kirjandus: ERA F.548.N.1.S.250.L.63; F.548.N.1.S.251.L.65; F.548.N.1.S.252.L.67; F.548.N.1.S.253.L.66; Eesti Vabadusristi kavalerid. Tallinn 1935, lk.242; Mengel, Hamilkar. Suurim armastus III. Geislingen 1962, lk.9-32.

Eesti meel Vene ajal (H.Henn`u eraarhiiv, pildil vasakult esimene)



Vabadussõja Reola lahingute mälestussamba taasavamine nov. 1988.

Kuperjanovi pataljoni taasasutamine: pildil (J.Algus`e eraarhiiv) 18.02.92. vasakult



J.Algus, J.Kert, J.Mosin,
A.Ermus

J.Algus (komandeeritud
26.11.91. Võru maakonda
I.Pilveti käsutusse, et
aidata lahendada
jalaväepataljoni
formeerimist) kirjutab:
„Aasta 1991. November.
Inimesed, kelle tegevuse

tagajärjel hakkas ilmet võtma J.Kuperjanovi Ü.J.P. (üksik jalaväepataljon), mille taassünnipäevaks tuleb lugeda 9.märts 1992. Siit puudub veel hr. Endel Kirsimäe foto, kes andis idee Meegomäele midagi teha. V.Loginov ei olnud meil kaua, lahkus ja ei osalenud ka hiljem Eesti Kaitseväe arengus.“



Kuperjanovlased üle pika aja (52a.) jälle „Pealuu ja säärekondid“ käseembleemiga Porkuni kaitselahingute (1944.sept) mälestusmärgi avamise turvamisel 1992 suvel.

Pildil (J.Alguse eraarhiiv) vasakult: K.Kask, A.Ermus, U.Rand, F.Teppor, J.Nurme, U.Vahter(kükakil) ja 3 reamehest ajateenijat(?)

Kirjad, fotod, kirjad:

10.08.10. kirjutab hr. **Ants Sildve** Shady Lanest (USA):

„Hiljuti toodi minule fotode kogu, mis kuulus lahkunud perekonna sõbrale, pr.Hilda Sternile. Nende seas oli tema 1942. aastal mõrvatud abikaasa, kapten Eduard Sterni foto album, mis katab iseseisvuse aegse Kuperjanovi Partisanide Pataljoni tegevust. Luges J.Kuperjanovi Seltsi tegevusest New Yorki ajalehest, arvan et saates fotod teie aadressil, jõuavad nad õige peremehe kätte. Loodan et olete saadetisest huvitatud ja saate neid kasutada. Parimate tervitustega!“

J.Kuperjanovi Selts tänab toreda annetuse eest, mis sisaldas fotoalbumit koos 42 fotoga (30 Kuperjanovi pataljoni kasarmuelust Tartus 1928-1940 ja 18 fotot Tallinna Allohvitseride Kooli elust Tondil 1927.). Lisaks saime Ed.Sterni Tartu Ülikooli õpiraamatu 1931-36. Tänutäheks

saadame hr. A.Sildvele raamatud „Lugusid J.Kuperjanovist“ ja „Hundipoja surm“ ning käesoleva ajakirja numbri.

30.08.10. saatis Eesti Arhiivi Ühendriikides direktor **pr. Enda-Mai Michelson-Holland** J.Kuperjanovi Seltsile DVD-plaadi, mille esilehele on kirjutatud:

„J.Kuperjanovi matus. Fotod pärit Väandra apteeker Eduard Johanson (VR II/3), kes kuulus Vabadussõjas Kuperjanovi Partisanide Pataljoni. Kirstu juures „J“ tähega märgitud Ed.Johanson kirstukandjana. Annetanud Silva Pool.

*EI LÕPE LAHING SINI-MUSTA-VALGE SÕUVUL
KUI LÕHUT EESTI LAEVAST LIUGLEB VIIMNE LAAST
(F5-B-32 k-39)“*

J.Kuperjanovi Selts tänab toredata annetuse eest, mis sisaldas 9 digifotot koos



kommentaari. Tänu täheks saadame pr. E.M. Michelson-Hollandile raamatud „Lugusid J.Kuperjanovist“ ja „Hundipoja surm“ ning käesoleva ajakirja numbri.

Pildil J.Kuperjanovi matus. „Villa Margarethe“ (Tartu Tähe 43) eest algab matusetekond „Vanemuise“ poole. „J“ –ga tähistatud Ed.Johanson

Sa ise oled oma aja peremees

Me sünnil lülitakse sisse kell,
mis tasapisi aega tiksub.
Sest hetkest vastutus on ainult meil
kui pikalt, sisutihedalt ta möödub.

Aeg kiirelt voolab – sekund, minut, tund
nii moodustuvad päevad, aastad.
Nii elu kaob kui sähvatus, kui tähe lend,
neid miljoneid, kui universumisse vaatad.

Seepärast tuleb antud aega hinnata,
sest seda pole teab kui palju ees.
Eks oska targalt oma ajas rännata,
Sa ise oled oma aja peremees. L.TAMP 2010

Kas Sa tead,

kes olid need 1224 isikut, kes leitnant **J.Kuperjanovi otsesel juhtimisel** viibisid ajavahemikul 23.12.18. – 31.01.19. Kuperjanovi partisanide salga koossesius. Vaata nimekirja internetiaadressil www.kuperjanov.ee Koostasid U.Salo ja O.Teder novembris 2010.

Kes tulistas ltn. Kuperjanovit?

Olev Teder (lühendatult uuest raamatust „Hundipoja surm“)

See küsimus on piinanud juba üle 90 aasta enamust eestimaalastest, nii kommuniste kui rahvuslasi, lihtsaid maa-linnamehi ja ajaloolasi. Miks seisab rahva arvamuses esikohal väide, et ltn. Kuperjanovi lasid maha omad sõdurid, olgu nendeks siis soomlased, soomusronglased või partisanid?

Vaatleme esmalt, missugust informatsiooni on meile antud ltn. Kuperjanovi langemisest.

„Vperiood“ („Edasi“), A.Nedotšajev 12.08.89., nr.94:

„...mõisniku sõnul (Paju??? - autor) olid kolm soome vabatahtlikku öösel omavoliliselt „jooksus“. Hommikul, kõigi juuresolekul J.Kuperjanov riidles nendega ja lõi ühte ratsapiitsaga. 31.01.19. järjekordse rünnaku ajal üks solvatutest tulistas Kuperjanovit.“

„Soomusrongide diviis Vabadussõjas“. 1923. E.Laamann:

„Veerand tundi oldi juba lagedal lumel tuld vahetatud. Kuperjanov, kes ridade vahele tulles ahelikka õrendas ja neid lülide kaupa edasi roomata laskis, kutsus äkki naabruses oleva sõduri oma juure; vaadaku mis tal on, käsi olla valus. Oli kuul rinda, nähtavasti soomusrongilt.“

„Postimees“ 23.02.07., A.Lõhmus „Tüdrukud vabariigi hälli juures“:

„„Alice (Kuperjanov) oli kindel, et Julius sai kuuli selja tagant, oma meestelt,“ meenutab Ants Ilus. Suured väejuhid ei ole kindlasti pehmed mehed ja see ei meeldi sõduritele.“

(Ants Ilus (1926-2008), Eesti Maaülikooli emeritprof., kelle ema käis läbi A.Kuperjanoviga)

„Kas võit või surm“, K.Parts:

„... pealetungile kihutades, juhtis Kuperjanov lahingut, ise kogu aeg püsti seistes, jälgides võitluse käiku ja jagades korraldusi. Äkisti kutsus Kuperjanov enese juure ühe lähedaloleva sõduri, sõnades: „Vaata järele, mis siin on? Õlg on kibe“. Selgus, et Kuperjanov oli rinnust haavatud.“

„Pealuu märgi all“, E.Grosschmidt:

„ – Heitke maha härra leitnant! soovivad talle aeg-ajalt sõdurid. Leitnant ei tee paraku sellest väljagi. Seal haarab ta äkki õlast ja kutsub ühe partisani lähemale...“

„Sõdur“ nr.3, 1928.:

„Kuulirahe all pikki ahelikku liikudes ja mehi edasi roomama julgustades, langes ta äkki maha, vaenlase kuul oli rinna läbistanud...“

E.Urm, J.Müllerson, III roodu reamehed (ERA 560-1-34):„...pataljoni ülem, kes juhtis seistes on kukkunud ja raskesti haavatud, mis ka oli selge, sest vaenlase risttule all seistes ei võinud keegi ellu jääda, eriti maruliseks oli ka muutunud tulistamine Kuperjanovi haavata saamise aja ümber lõunapaiku, sest tol ajal ägestus vaenlase laskmine eriti raudtee sihist Pajusoo pealt.

„Leitnant Soodla lahingute ja vägitegude kirjeldus (KV 95-25,26)“ :„Vaenlane andis meile võimaluse läheneda endale lagedal väljal mõne saja sammu peale – avas hävitava kuulipritsi ja püssi tule mõisast ning meie tiival seisvatest kahest soomusrongist, samuti ka Valga all asuvatest patareidest. Sarnase hävitava rist tule all võeti ette torm mõisa peale. Kuperjanov sai surmavalt haavata.“

„J.Kuperjanov Paju lahingus“. U.Salo:„3.roodu kuulipilduri A.Urgardi meenutuste kohaselt seisis ülem tõesti püsti, kui ahelik oli kuulirahe all pikali.“

Mida arvata kirjutatust? Selge on üks: ltn. Kuperjanov oli haavata saamise ajal püstiasendis samal ajal, kui vastane andis tugevat risttuld – raudteelt 1,8 km ja mõisast umbes 0,4-0,5 km. Kui mõisa poolt anti pidevat tuld ja ründav rood oli sunnitud maha heitma, siis miks ltn. Kuperjanov jäi ise püstiasendisse?

Vastus peitub kahes aspektis: **a)** varasemate kogemuste teabes ja **b)** situatsioonihinnangus. J.Kuperjanov teenis I Maailmasõjas pärast Peterburgi sõjakoolis (4.Vladimiri sõjakool) õppimist 5.grenaderide polgu (Tsareevitš Aleksei nimeline 5. Grenaderide polk, I pataljon 2.rood) eesliini ohvitserina Baranovitši all, kus sai oma esimesed tuleristsed (täpsemalt Valgevenes Skartševo küla piiril 8/9.okt.1915.). Kaks aastat rinde eesliinil viibimist teeb kursandist ülihea lahinguohvitseri, eriti kui lisada juurde teenistus luurekomando ülemana ning sõjas saavutustena omandatud märkimisväärne aurahade pakett. Kaeviku „vana kalad“ ei naljatanud asjata: „*Pulja dura, štõk molodets!*“ („Kuul on rumal, tääk aga tubli!“), mis tähendas kuuli tabavuse juhuslikkust. Kogenud sõjamees oma pead vihiseva kuuli eest ei langeta ega tõmba seda ka õlgade vahele, sest hilja on – kuul on km kaugusel selja taga. Kuperjanov oli pataljoni esiridades võidelnud pideva kuulirahe all Puurmanist kuni Paju mõisani ega polnud isegi mitte kergelt haavata saanud, sest sõjas on julgete kätes õnn.

Paju lahingu tingimustes peame taas mõistma, et leitnant Kuperjanovi, kui ülikarastunud rindeohvitseri hinnangul oli vastase võime tabada lumisel väljal ainult ühte heledas kasukas liikuvat inimest väga tõenäoliselt juhuse asi, mille kinnituseks toon võrdlusena tapetud partisanide arvu Kuperjanovi juhitas III roodus (koos I roodu ühe rühmaga) ja raudteepoolses II roodus. III roodust hukkus kogu 4 tunnise!! pideva lahingu kestel 100-st mehest „vaid“ 5. Samal ajal oli II roodu 80 meheline koosseisu kaotus umbes 2,5-3 tunnise

(vahepeal taganesid mitu km tagalasse, kuna polkovnik Kalm ei loonud tagalakaitset), lahingu ajal **kolm korda suurem**, sest soodsalt positsioonilt tule avanud soomusrongi kuulipildujad tulistasid juhusliku tabavusega kuule välja nii palju, et need tapsid ka hulga tõhusamalt. Rongilt avanes suurepärase vaade Paju lahinguväljale, kus inimtegevust sai binokli abil hõlpsasti jälgida ning rahulikult kauguse ja ilmakaare nurga abil Maximi kuulipilduja sihikut eesmärgipäraselt paigutada (Vaata rongist avanevat vaadet fotol).

Mõisa territooriumilt ning Rehe varemetest tulistavate enamlaste kahjuks, seda eriti Kuperjanovi roodu suunas, mängis oma osa maapinna kerge langus ning kumerus (vt. fotol vasakult pargist paremale), mille tõttu kadusid meie maaslamajad nägemispiirilt ja vasakule- paremale liikuv inimene oli raskelt tabatav sihtmärk. Seda kinnitab taas kord ka asjaolu, et lahingu alguse paarikümne minuti jooksul, mil III rood sunniti tohutu kuulidelaviini all maha heitma, ei tabanud ükski kuul püstikõndivat Kuperjanovit. Tähendab, et tema arvestused „*pulja dura...*“ osas olid ainuõiged. Seetõttu on ka ebapädev Kuperjanovit halvustav kapten Partsi kirjutatu raamatus „Kas võit või surm“:

„Ahelikke hõrendades ja järkjooksudega roodusid edasi, pealetungile kihutades, juhtis Kuperjanov lahingut, ise kogu aeg püsti seistes, jälgides võitluse käiku ja jagades korraldusi.“

Lugenud eespool pealtnägijate kirjeldusi saime teada, et mingisugust „*pealetungile kihutamist*“ ju tegelikult ei olnud, mehed lamasid maas ja palusid ka Kuperjanovit maha heita. Näete siis, kuidas on tegelikkust moonutatud ning tahetud rahvale kõneleda valet leitnandist, kes tormas, kibeles ja kihutas. On ka tunnistusi ltn. Kuperjanovi maaslamamisest, mida on andnud J.Unt (U.Salo „Julius Kuperjanov Paju lahingus“2004.):

„Kuperjanov sai haavata 3.roodu juures, kui ta lamas ahelikus“.

Tuleb siiski märkida, et IV roodu ülem ltn. J.Unt ei viibinud ise Paju lahingus. Partisanid pääsesid otsustavale rünnakule alles pärast 3,5 tunnist maas- või sõnnikukuhilate taga lamamist. Ka soomalste pealetungi katsed lõppesid hävitavalt ning suurte hukkunute arvuga.

Lüües lahti tolle aja „**Sõduri käsiraamatu**“ (1920.) saame aimu, et lahing koosneb kahest järgust: 1)ettevalmistavast, kus vastaspooled lähenevad, samal ajal tulistades üksteist nõrgestavad, ning 2)otsustavast, kus tormatakse rinnutsi täägivõitluseks kokku. Esimesel etapil liigub rooduülem ahelike taga, et tagada oma meestest parim ülevaade, teisel etapil peab ta aga viibima kõigi ees, et pealetungi isikliku eeskujuga innustada. Kapten Partsi väidet lugedes saame aga eksliku järelduse osaliseks, mis nagu teada on, oli suunatud ltn. Kuperjanovi alandamiseks ning soomusronglaste kaitseks (Loe lisaks O.T.“Hundipoja surm“. Vali Press OÜ 2011).

Nüüd võib lugeja küsida: „Aga ltn. Kuperjanov ei olnud ju roodu, vaid pataljoni ülem!“ Täiesti õige, te tabasite ära leitnant Kuperjanovi kangelasteo suuruse. Olukorras, kus umbes 180 kuperjanovlast oli ooberst Kalmi antud käsuga määratud Paju mõisa ainuründajaks (soomlased saabusid lahingusse tund hiljem, umbes kell 13.45-14.00) ilma soomlaste alluvusse võetud suurtükkide tõhusa kaasabit ja soomusrongide dessantide eemalejäämisega, mõistis partisanide juht tekkinud situatsiooni ohtlikkuse eriti kõrget taset.

Soomlaste I pataljoni ülem jäägerleitnant Erkki Hannula („Suomalaiset Viron vapaussodassa“. 1921. V.Helanen, lk. 379-380), kes ööbis Sangaste vaksali talus:

„Just jõudude vähesuse tõttu Paju lahing kujuneski meile eriti raskeks. Ka liikumamineku käsk tuli minule liiga hilja. Sain selle umbes kell 8 hommikul. Paju vallutamine oleks pidanud juba öösi enne valgenemist ette võtma, kuna see nüüd sooritati keset selget päeva“.

Sõjaajaloost on vähe leida näiteid, kus pataljoni ülem võtab ühe roodu juhtimise enese peale. Ja seda ainult seetõttu, et alluvad üliohtlikus olukorras pead ei kaotaks ning juhi kogemustele toetudes ellu jääksid. Ennastohverdav teguviis määrab leitnant Kuperjanovi õigustatult märtrite hulka.

Kuidas suhtuda omade poolt mahalaskmise lugudesse, millest olevat kõnelenud ka Alice Kuperjanov? Laialt leviva legendi eesmärk oli ja on jätkuvalt halvustada eestlasest sõdurit ning näidata, et rahvuslik kooslus ei saa olla sõjas tõhus, et rahvuslus on ennasthävitava olemusega, et eestlane eestlase vastu on oma iseloomult üldse üks suur siga. Inimesed, kes on sinapeal sõjaajaloo lugudega, eriti II Maailmasõja lahingutega, teavad väga hästi, mis eesmärkidel või missugustel poliitilistel kaalutlustel toimus omade mahalaskmine.

Leitnant Kuperjanovit austati tema väeosas väga kõrgelt. Väeosa moraal oli äärmiselt kõrge kui võrrelda teiste Eesti Rahvaväeosadega. Samuti oli erinevalt teistest keelatud näiteks alkoholi või narkootikumide tarbimine, mille levik Vabadussõja päevil toimus küllalt agaralt ning mille ohvritena langes teadmata hulk sõdureid, kui lugeda tollest ajast kirjutatud romaane (nt. Velli Kudres „Luurel ja kaevikus“. Kirjastus Varrak. 2007.) Loomulikult võib nii harjumuspärase rahuaja tegevuse keeld tekitada viha mõnedes nõrgema närviga sõdurites ning loomulikult on mõnedele vastukarva tugev distsipliin. Kuid arvestada tuleb, et lahingumõllus, kuulide vihase vingumise ja pommide lõhkemise all viibides hakkad vaatamata enesesse kogutud vihale äkitselt tundma meele muutust ning seda vihatud distsipliini koguni armastama. Eriti veel, kui tahad ellu jääda, aga seda tahad sa kindlasti. Mõelge nüüd olukorrale, kus isegi pead ei saa maast ülesse liigutada, sest kogenematusel taustal sisendab lõppematu kuulivihisemine ja pommiplahvatused kohutavat hirmu ning ainsa tegevusena tahaksid kuulata kedagi, kes sind välja päästaks, kes ütleks, mida teha või kuidas olla.

L.Vahre: „Tema (J.Kuperjanovi) kohta on öeldud, et ta oli juht jumala armust – sõdurid usaldasid teda täielikult...“ (Postimees, 13.01.2007. „Kui Kuperjanov tuli“)

Teades roodude paigutusi Paju väljal võib peaaegu ilmeksimatult iga sõjamehe asukohta küllalt täpselt ette kujutada. Kuperjanov järgis rünnakul ammukogetud sõjadistsipliini, viibides rünnaku I etapil maaslamava aheliku taga, et kõikide sõjameeste tegevust kontrolliks tema, kui juhi terane pilk. Selja taga, Viira jõe orus viibisid padrunikaarikud, taga paremal küljel aga kuulipritsi meeskond. Vastase tuli oli nõnda äge, et jooksurünnakust ei tulnud mitte midagi välja. Ainus mees taolises olukorras on väeosa juht, kellele saab loota, keda on siiani usutud ning kellel arhiivimaterjalide põhjal oli olnud alati õigus. Mõelge nüüd sellele mehele, kes sõandaks kõige kuumemal hetkel juhti tulistada. Ja kui tulistaski, siis miks me ei tea isegi mitte kahtlustada tema nime. Tollal teadis iga mees oma vasakut või paremat partnerit ahelikus. E.Grosschmidt: teada oli „kus asub ta alaline parem- või vasakpoolne

naaber, kus jao- või rühmaülem, ning kelle komandosõnu ta peab kuulama..." („Pealuu märgi all“ Mats 1995. Tallinn)

Alluvaid sõjamehi jälgis peale Kuperjanovi veel jaoülem, kes viibis oma meesteaheliku paremas otsas, samuti rooduülem asetäitjaga, kes viibisid samuti oma roodu kindlas kohas. Kuperjanovist kahel pool kuuldavuse kaugusel ootasid korraldusi virgatsid ehk käskjalad. Kui keegi oma meestest ka oleks juhti tulistanud, siis ei räägitaks mingitest tundmatutest omadest, vaid kõneldaks konkreetselt ühest-kahest nimest, kes teo tegid. Kuperjanovlased jäid rünnakule ka siis truuks kui juht haavatuna ära viidi, sest nõnda oli neid kasvatatud ja koolitatud just ainuisikuliselt leitnant Kuperjanovi poolt. Rünnak kestis aga üle nelja tunni partisanidest kolm korda suuremaarvulise ja hästi kaitstud vaenlase vastu.

On räägitud ka soomlaste poolt tulistamisest. Esimesed soomlased saabusid Paju lahingusse alles pärast Kuperjanovi laatsaretti saanitamist. Nimelt tuli nende kolonn kuperjanovlaste ahelikust umbes 1 km tagapool maanteel haavatud Kuperjanovit transportivale hoburakendile vastu. Ka ei olnud leitnant Kuperjanovit mitte ükski teine soomlane näinudki peale paari kõrgema ohvitseri. Ei saa ju tulistada huupi tundmatut inimest!



Fotol: Vaadake kuuliauku frnetši vasaku õlavarre piirkonnas (ajalehe väljalõige 9.1.38. Tartu Kirjandusmuuseumi arhiivis Kuperjanovi kaustas).

Kuul sisenes Kuperjanovi kehasse vasakust õlavarrest ning liikus diagonaalselt paremasse puusa ehk kuul saabus sealtpoolt, kus kolmveerand versta ulatuses ühtegi inimest ei viibinud, oletades et enamuse ajast seisis Kuperjanov näoga vaenlase poole. Kuuli 45 kraadine langemisnurk näitab, et tulistati kas lennukist, mida tol päeval ei lennanud (lendas päev varem 30.01.19. Sangaste vaksali kohal, mis oli oluline luureandmete kogumiseks) või siis hästi kaugelt juhusliku kuulina.

Selleks juhuslikuks kuuliks ehk õigemini sihipäraselt lastud kuuliks sobib enim punaste soomusrongi poolt Maksimi kuulipildujast tulistatud kuulidejada, mis 1,8 km lennutrajektoril moodustab langemisel just sellise nurga, nagu ta antud juhul leitnandile tekitas. Nimetatud relvast lastud kuul tapaks ka 2,7 km kauguselt. (Vaata pilti kuuli lennutrajektorist).

E.Urm, Juh.Müllerson (Seletused Müllerson Juhaniilt,3.rood ja Urm, E., 3.rood. ERA 560-1-345): „...eriti maruliseks oli ka muutunud tulistamine Kuperjanovi haavata saamise aja ümber lõunapaiku (kell 13.25-13.35), sest tol ajal ägestus vaenlase laskmine eriti raudtee sihist Pajusoo pealt...“ (Pajusoo - raudtee kõrval voolava Pedeli jõe ala).

On vähetõenäosem versioon, et punased tulistasid tapva kuuli Paju mõisast. Sellisel juhtumil pidi leitnant olema küünarnukile toetudes pikali. Arhiivimaterjalides kõneldakse palju leitnandi püsti viibimisest, vähem kirjeldusi tema kükakil või poolpikali olekust. Ka soomusrongide brigaad toetas versiooni: „Oli kuul rinda, nähtavasti soomusrongilt.“ (Soomusrongide diviis Vabadussõjas“. 1923. E.Laamann).

Kommunistlik propaganda kõneles agaralt Kuperjanovi haavamisest just soomlaste poolt, et tekitada ugri rahvaste vahelist vaenu. Ka ajas keegi punasest võhikust keeletargast eestlane sassi sõnad "soomlane" ja "soomuslane" (ehk soomusronglane), mis esmapilgul keelt vähetundval isikul tundub peaaegu sama, mistõttu räägiti ka juba Tartu vabastamisel kelledestki tollal olematutest soomlastest.



Fotol (O.Tederi erakogu) vaata enamlaste soomusrongist Pajusoo poolt avanenud vaadet Paju lahinguväljale. Ees võsastunud Pedeli jõe org, vasakul pargis Paju mõis, paremal Paju lahingumonument (valge kuhil), mille kõrval sai ltn. Kuperjanov haavata. Lahingu „ajal ägestus vaenlase laskmine eriti raudtee sihist Pajusoo pealt“ (E.Urm ja J.Müllerson).



Fotol: Kuulilennu trajektoor enamlaste soomusrongilt (täiendus H.Kuuri maalile)

Ka soomusronglane ei saanud tulistada, sest neil keelati üldse lahingus osalemine ning viibisid seetõttu Sangaste vaksalis rangelt oma rongide kõrval, juhuks kui öösel punaste poolt lõhatud sillad saavad ära remonditud ning Kalmil Valka punaste vara järele sõitmine kiireks osutub. Kaks soomusrongi luurajat siiski käisid lahingu ajal Pajus. Vanem-allohvitser Teras meenutas (Mälestused ERA 2124/1/345): „Jõudsiime partisanidega üheaegselt mõisa.

Maaslamajaid 8-9 meest pesuväel lumes (...) Meie sõbraga saime 6 paari saapaid. Kuperjanovlased Valga suunas, meie pimedas rongi tagasi“.

„Kuperjanovlased Valga suunas“ tähendab partisanide rünnaku jätkumist mõisale, ning soomusmeeste 6 paari saabastega rongi jõudmine pidi toimuma pimedas ehk kella 5 paiku.

Lisame kuulilennu umbes 45 kraadise kalde tõestusena ka surmatunnistuses öeldu, millest tuleb avalikuks veel üks huvipakkuv detail. Raviarsti dr. Wolfgang von Reyher (1879-1950): „*Diagnoosis on märgitud õhkrind kopsuhaavaga, verejooks kõhuõõnes, diafragma, neerude, maksa ja sisikonna vigastus. Vigastused või verejooks kõhus olid tekitanud algava kõhukelmepõletiku reaktsiooni.*“ (U.Salo „J.Kuperjanov Paju lahingus).

Huvipakkuvaks detailiks on laialdaselt tekkinud sisemised purustused. Kas enamlased kasutasid sõjas veel 1895.a. Haagi konventsiooniga keelatud kuule nimetusega „dum-dum“, mis kehasse tungimisel deformeerus ning tekitas piinarikkaid surmavaid purustusi? Pole saladus, et kommunistide teod ajaloos ületasid oma sadistlikkusest isegi aastakümneid hiljem Saksa Wehrmachi tegusid. „Kümme käsku“ Saksa sõdurile (Meie Maa, 29. september 1939, nr. 147, lk. 2.) on muuhulgas kästud:

„5) Dum-dum-kuulid on keelatud. Tavalisi kuule ei tohi dum-dum-kuulideks ümber muuta“.

Olgu öeldud, et väga tõenäolise dum-dum-kuuli näol on antud juhul tegemist äärmiselt olulise tunnistusega, mis **ühemõtteliselt viitab enamlasest tulistajale.**

U.Salo (U.Salo „J.Kuperjanov Paju lahingus“): „Kuperjanovi surma põhjuseks oli professor L.Roostari hinnangul suur verejooks rinnus, mille peatamiseks midagi ei tehtud. Ravi piirdus valuvaigistite ja



H.Kuuri maal „Vaata mu õlg on kibe!“

ergutite süstimisega. Südame, neerude ja maksa vigastused olid ilmselt kerged ega põhjustanud surma. Samuti polnud veel surmavalt ohtlik algav kõhukelmepõletik. (...) Ehkki haavataamisest möödunud pikk aeg oli jätnud vähe elulootust, oleksid arstid pidanud siiski opereerima...“).

Kuidas läbi ajaloo on ltn. Kuperjanovit mõnitatud erinevate väljamõeldiste ning luulude levitamisega, kes võltsis Kuperjanovi dokumenti ning kelle tegevuse tõttu haigla transpordi korraldamisel hukkus ltn. Kuperjanov, sellest loe O.Teder „**Hundipoja surm**“, 2011.

J.Kuperjanovi 116. sünniaastapäevale pühendatud ajaloo konverents

8.oktoobril 2010. ehk mõni päev enne J.Kuperjanovi sünnipäeva toimus Tartus EKV Ühendatud Õppeasutuste saalis Riia mnt.12 ajalookonverents, mis keskendus õpilasvabadusvõitlusele okupeeritud Eesti Vabariigis ehk okupantide keeles ENSV-s. Tervitussõnad lausused: KV ÜÕA ülem kolonel A.Ermus, Kuperjanovi pataljoni uus ülem major M.Allikas ja KL Tartu maleva pealik major Ü.Vomm. (Vaata pilte lk. 2-4). Sisuka ettekande pidasid:

Ü.Ojatalu: „Noorte vastupanu Nõukogude okupatsioonile: uuritud ja uurimata teemasid“,

P.Kuusk: „Noorte vastupanu organisatsioonid Nõukogude julgeolekuorganite dokumentides“,

U.Josia „Kuperjanovi jälgedes“,

J.Pertmann „Kuperjanovlased – KGB poolt avastamata üksus“,

V.Kaska „Võru koolinoorte vastupanuvõitlus“,

E.Tarto „J.Kuperjanovi mälestuste mõju Eesti vabadusvõitlusele aastatel 1954-1985“,

J.Algus „Kuperjanovi pataljoni taasasutamisest“

H.Kruuv „Üleskutse seista vastu II MS monumendile Stalini nime kirjutamisele“.

Tervituseks palus sõna veel mitmed osavõtjad.

Pärast vaheaega vaadati O.Tederi dokumentaalfilmi „Üits wana ja hää pildialbum“, milles näidati esmakordselt Eesti avalikkusele vähetuntud pilte Kuperjanovi matustest ja pataljoni elust Tartus 1928-1940.

Järgnevalt esitles uut raamatut ajalootoimetaja U.Salo: trilooegiat „Lugusid J.Kuperjanovist“ (peatoimetaja O.Teder). Raamatu andis välja J.Kuperjanovi Selts kogutud annetuste toel.

Pärast esitlust anti välja Kuperjanovi teenetemärke.

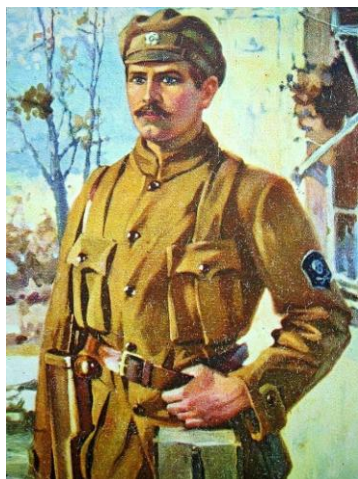
Lõpuks viis buss kõik soovijad J.Kuperjanovi hauale, kus korraldati kõnekoosolek ning hulga küünalde asetamine kangelase hauale. Üldpildil osa konverentsi seltskonnast J.Kuperjanovi haulal.



Hea lugeja!

Kas Sa teadsid, et Eesti riik, kes annetas leitnant J.Kuperjanovile postuumselt kolm Vabadusristi, alustas koheselt tema alandamiseks ka valede levitamist. Märtrina hukkunud rahvuskangelase väarikale lugupidamisele eelistati kaitsta verise Paju lahingu peasüüdlast polkovnik Kalmi, kelle sõjapidamise motoks oli:

„Vange ei võeta, juute ei hellitata!“



Küsi raamatupoodidest uusimat raamatut J.Kuperjanovist

„Hundipoja surm“ (O.Teder).

Vali Press OÜ, 2011. ...lk., ... fotot.

Hind vaid 7 eur.

hukkunutes süüdistatud.

Saad teada, kes alustasid valede kampaaniat, kes seda võimendasid ja kes teadlikult ajaloolastest levitavad valesid ka täna. Loe lisaks, kes oli tegelikult meie jaoks leitnant Kuperjanov, mida ta korda saatis ja miks on teda Paju lahingu



Kuulidest puretud ltn. J.Kuperjanovi ajalooline lipp jäeti kommunistidele rüvatada ning varjusurma 87 aastaks. Lipp taastati 2007. ja pühitseti J.Kuperjanovi haual 2.veeb.2010. JKSeltsi lipuna Kursi kiriku pastori S.Sova poolt. All fotol lipp langetatuna Paju lahingu monumendi jalamil 31.01.10. Vasakult H.Nummert, O.Teder, J.Algus.

